

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITLÆ HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2016

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume* 5, číslo | *Issue* 2, rok | *Year* 2016

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – *GTF, Prešovská univerzita v Prešove*

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – *Istituto storico domenicano Roma*

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

HEDr. Ľuboslav HROMJÁK, PhD. – *TI TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

prof. Dr. KÄFER István, PhD. – *Gál Ferenc Főiskola Szeged*

doc. Viktor KICHERA, PhD. – *Uzhhorod National University, Faculty of History*

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – *Segreteria di Stato, Citta del Vaticano*

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

prof. Dr hab. Józef MARECKI – *Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – *TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*

Jazykový redaktor:

- **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ
- **anglického textu** | *English text Editor*: ThLic. Lenka STRAKOVÁ, PhD.

Technický redaktor | *Technical Editor*: JUDr. Milan MOLOKÁČ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Address of Editorial Publisher*:

© 2016 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH | CONTENTS

Úvod Editorial	5
Izrael – Svätá zem, križovatka kultúr a náboženstiev.....	7
<i>Israel – Holy land, the crossroads of culture and religions</i> Miroslav Strakoš	
Kijevský metropolita Izidor a Florentská únia na Rusi	28
<i>Metropolitan of Kiev Isidore and the Council of Florence in Rus</i> Angelus Štefan Kuruc	
Farnosť Stará Ľubovňa v sporoch krakovských biskupov a spišských prepoštov..	43
<i>The parish of Stará Ľubovňa in the disputes of Krakow bishops and Spiš provosts</i> Peter Žarnovský	
Ján Hus po 550 rokoch na koncile	52
<i>Jan Hus after 550 years at the council</i> Jozef Jurko	
Historicko-právny vývoj rehole Milosrdných bratov v 16. až 18. storočí	65
<i>Historical and legal development of the Order of Merciful Brothers in the 16th-18th centuries</i> Štefan Lenčič	
Časopis Caritas (1929 – 1941).....	77
<i>The journal Caritas (1929 – 1941)</i> Milan Molokáč	
Misijná činnosť Katolíckej cirkvi na Slovensku a v zahraničí v rokoch 1939 – 1945.....	86
<i>Missionary activities of Catholic church in Slovakia and abroad in 1939 – 1945</i> Marek Krupský	
Niekoľko poznámok k dejinám gréckokatolíckej farnosti v Medzilaborciach	95
<i>Some notes on the history of the Greek Catholic parish in Medzilaborce</i> Peter Borza	
Darovacia listina Ondreja II. z roku 1209 na mýtnicu v Pečovskej Novej Vsi.....	104
<i>Donation charter of King Ondrej II. from 1209 to toll-house in Pečovská Nová Ves</i> Konštantín Daniel Boles	

Rozhovor s akademickou maliarkou Máriou Spoločníkovou Interview with academic painter Mária Spoločníková.....	107
Recenzie Reviews	111
Správy z konferencií Reports of conferences	113
Recenzenti príspevkov Reviewers.....	118

Vážení čitatelia!

V tomto roku završujeme piaty rok vydávania nášho časopisu *Notitiæ historiae ecclesiasticæ*. Sme radi, že môžeme pri tomto našom malom výročí, venovať toto číslo časopisu práve akademickej maliarke - pani Márii Spoločníkovej. Využívame zároveň príležitosť, že pani Mária Spoločníková sa 25. októbra t. r. dožila požehnaného životného jubilea - 90 rokov. Teologická fakulta Katolíckej univerzity si ju ocenila už 30. septembra 2015, keď na zhromaždení akademickej obce v Aule sv. Jána Pavla II. v Ružomberku rektor Katolíckej univerzity Mons. Jozef Jarab udelil čestný titul „doctor honoris causa“ dvom významným osobnostiam slovenského akademického a kultúrneho života: akad. maliarke Márii Spoločníkovej a historikovi doc. PhDr. Ivanovi Chalupeckému.

Redakčná rada nášho časopisu s uznaním konštatuje, že počas týchto piatich rokov bola Mária Spoločníková jeho pravidelnou prispievateľkou. Takmer všetky fotografie na obálkach jednotlivých čísel časopisu sa zároveň dotýkali jej reštaurátorskej práce a navyše boli obohatené aj odborným príspevkom v danom čísle. Podarilo sa jej aj takýmto spôsobom prezentovať predovšetkým gotické skvosty našej Košickej katedrály. Aj na obálke tohto čísla sa nachádza jeden z klenotov Košickej katedrály - polychrómovaná drevorezba Madony v arche oltára sv. Alžbety z rokov 1473 – 1477.

Srdcu veľmi blízkym - Márii Spoločníkovej - patrí reštaurovanie gotických tabuľových malieb hlavného oltára Dómu sv. Alžbety v Košiciach, vzácnej drevorezby Madony z Lomničky, drevorezieb Majstra Pavla z Levoče, tzv. malej skupiny Ukrižovania v Bazilike sv. Egídia v Bardejove ako aj plastiky banskobystrického oltára, taktiež od Majstra Pavla z Levoče, v Kaplnke sv. Barbory. Mnohé ďalšie diela reštaurované M. Spoločníkovou pochádzajú z lokalít celého Slovenska (Levoča, Lipany, Spišské Podhradie, Spišská Kapitula, Sliače, Kežmarok), ale i z depozitárov Slovenskej národnej galérie, Galérie mesta Bratislavy a Východoslovenskej galérie v Košiciach. Bohatá je aj teoretická práca reštaurátorky. Jej bibliografia zahŕňa desiatky štúdií v odborných periodikách a 6 obrazovo textových publikáciách, v ktorých zhodnocuje stav umeleckých pamiatok v rôznych regiónoch Slovenska, priebeh ich reštaurovania, ale aj širšie súvislosti ich spoločenského uplatnenia a poslania sakrálneho umenia vôbec. Diela z reštaurátorských aktivít Márie Spoločníkovej v prinavrátenej kráse plnia svoju funkciu v našich chrámoch a neraz reprezentujú vysokú úroveň nášho sakrálneho umenia na samostatných výstavách tohto odboru doma i v zahraničí.

Práve záchrana kultúrnych pamiatok sa stala pre ňu silným putom lásky k rodnej zemi, k umelecko-historickým a duchovným hodnotám. Zachránila ozajstné klenoty našej histórie, ktoré majú významnú spoločenskú i duchovnú hodnotu.

Ide o precíznu, jemnú a vysoko odbornú prácu. Reštaurátorkine dielo a umelecké diela, ktoré zreštaurovala, zachránila nielen pre ich majiteľov, nielen pre Slovákov, ale aj pre celú Európu.

Obsah tohto druhého čísla ponúka čitateľom aj zaujímavý rozhovor s pani Máriou Spoločníkovou, ktorá osobitne pre náš časopis vyjadrila svoje vnútorné, ľudské i profesné dlhoročné skúsenosti.

V ďalšom obsahu časopisu nájdeme príspevok od Miroslava Strakoša s názvom *Izrael – Svätá zem, križovatka kultúr a náboženstiev*, v ktorom autor približuje zložitú multikultúrnú situáciu štátu Izrael v historickom priereze až po súčasnosť.

V druhom príspevku Angela Štefana Kuruca - *Metropolita kyjevský Izidor a florentská únia na Rusi* sa môžeme dozvedieť o konkrétnych rokovaníach florentského koncilu v rokoch 1438 – 1439 za účasti ruskej delegácie na čele s kyjevským metropolitom Izidorom.

Historik z Ľubovnianskeho hradu Peter Žarnovský svojím výskumom v príspevku *Farnosť Stará Ľubovňa v sporoch krakovských biskupov a spišských prepoštov* predstavuje cirkevný spor medzi krakovskými biskupmi a spišskými prepoštmi o pohraničné oblasti severného Spiša v období stredoveku.

Zaujímavý príspevok - *Ján Hus po 550 rokoch na koncile* - ponúka Jozef Jurko, ktorý sa vracia k téme Druhého vatikánskeho koncilu, a to konkrétne k problematike o náboženskej slobode. V tomto kontexte poukazuje na príspevok pražského kardinála Jozefa Berana, ktorý po 550 rokoch pripomenul nerešpektovanie slobody svedomia kňaza Jána Husa a jeho tragickej smrti.

V ďalšom príspevku od Štefana Lenčiša sa môže čitateľ zoznámiť s bližšími skutočnosťami o historickom a zároveň aj právnom vývoji rehole Milosrdných bratov v 16. až 18. storočí. Charizmou tejto rehole je starostlivosť o chorých a trpiacich ľudí.

Milan Molokáč vo svojom príspevku *Časopis Caritas 1929 – 1941* sa venuje výskumu obsahu tohto časopisu, ktorý patrí medzi najvýznamnejšie pramene poznania histórie kresťanskej charity v medzivojnovom období na Slovensku.

V poradí posledný príspevok ponúka Marek Krupský, ktorý sa zamerail na misijnú činnosťou Katolíckej cirkvi na Slovensku a v zahraničí v rokoch 1939 – 1945. Príspevok je zvlášť zaujímavý pre časové obdobie jeho výskumu.

V časti *Pramene a preklady* ponúka Konštantín D. Boleš preklad darovacej listiny kráľa Ondreja II. z roku 1209 na mýtnicu v Pečovskej Novej Vsi.

V poradí ako predposledný príspevok časopisu uverejňujeme recenziu od Petra Borzu na publikáciu s názvom *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku*, od autorov - Antona Lišku a Ivana Gojdiča.

Záver časopisu uzatvárajú dve správy z vedeckých konferencií, ktoré sa konali v novembri t. r. na pôde Teologickej fakulty KU v Ružomberku.

Aj touto cestou sa chcem poďakovať redakčnému tímu nášho časopisu za realizáciu publikovania odborných príspevkov z oblasti cirkevných dejín. Chcem tiež poďakovať všetkým prispievateľom, ale aj tým, ktorí majú akúkoľvek účasť na jeho vydávaní. Rovnako poďakovanie patrí aj našim čitateľom a sympatizantom. Dovolím si zároveň pozvať aj ďalších, ktorí ešte nenašli v sebe odvahu „dať na papier“ svoj výskum.

Príjemné a obohacujúce čítanie.

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.
dekan TF KU v Ružomberku

IZRAEL – SVÄTÁ ZEM, KRIŽOVATKA KULTÚR A NÁBOŽENSTIEV

Miroslav Strakoš

ISRAEL – HOLY LAND, THE CROSSROADS OF CULTURE AND RELIGIONS

Abstract: The article deals with the multicultural society in Israel while analysing the development from the oldest times up to now. The complex of ethnic and religious structure of population is presented on the historical background, where the most important role is played by Judaism, Christianity and Islam. The paper is focused on the activities of Christians in the Holy Land as well as the issue of the Arab-Israeli conflict. The issue of Jerusalem is presented as well, which is the Holy City of three major religions and which captures the attention not only because of its complex and colourful past, but also for hopes that one day it will become the City of Peace.

Keywords: Israel. Palestine. Holy Land. Jesus Christ. Crusades. Judaism. Christianity. Islam. Bahaism. religious studies. Multiculturalism. Religion. Culture. Politics. Jews. Christians. Muslims. Arabs. Ottoman empire. Jerusalem.

Úvod

Účelom príspevku je aspoň čiastočne priblížiť nesmierne zložitú multikultúrnú situáciu štátu Izrael, ktorý je častokrát spomínaný v rôznych súvislostiach, najmä s politikou, extrémizmom či náboženským fundamentalizmom. Krajina je zemou, kde sú miesta posvätné pre tri významné náboženstvá, ktoré natrvalo poznamenali aj charakter celosvetovej kultúry a politiky, ale žijú tu zároveň ľudia s obyčajnými prozaickými starosťami, z ktorých väčšina túži po mierovom spolunažívaní a prirodzenom ľudskom šťastí založenom na rodine.

Pri snahe porozumieť a pochopiť neraz zložitú mnohotvárnú podobu nejakej krajiny, musíme začať skúmaním jej histórie a obyvateľstva, teda ľuďmi, ktorí sú nositeľmi kultúry. Ňou spravidla rozumieme taký súhrn životných foriem, hodnotových predstáv a životných podmienok obyvateľov, ktoré sú časovo a priestorovo ohraničené. Často sa pojem kultúra a civilizácia významovo prekrývajú, no možno súhlasiť, ak za kultúru budeme považovať okrem množstva rôznych produktov hmotného charakteru,

tiež súhrn vzorcov správania, symbolických systémov a obsahov, ktoré nám pomôžu sprostredkovať najmä náboženstvo, umenie a veda.¹

Izrael je teda nielen krajinou mnohých etník, ale i stretu rôznych náboženstiev a vyznaní. Situáciu komplikuje aj fakt, že samotný judaizmus je nejednotný, a tak sa i vládna politika voči menšinám neraz riadi podľa aktuálnej politickej situácie. Zo štatistických údajov vyplýva, že sekulárnych Židov žije v Izraeli až 49% a ultraortodoxných len 4,5%. Pri sociologických prieskumoch na otázku: „Ktorý konflikt najviac ohrozuje izraelskú spoločnosť“, na prekvapenie odpovedalo až 62% opýtaných, že je to konflikt medzi sekulárnymi a veriacimi Židmi.²

V súvislosti s náboženskou a rasovou toleranciou treba pripomenúť, že už pri zakladaní samostatného štátu Izrael vystúpil významný aškenázsky rabín Jicchak Herzog s návrhom, aby sa z *halachy*³ vylúčili tie časti, ktoré neuznávali plnú rovnoprávnosť všetkých cudzincov žijúcich v tejto zemi. Náboženská znášanlivosť je moderná idea, o ktorú sa zaslúžil aj významný židovský filozof a učenec Baruch Spinoza, no tento ideál v posvätných židovských spisoch nenájdeme. Napriek tomu väčšina Židov akceptuje práve tento postoj ako jediný možný, ktorý vedie k pluralistickej spoločnosti.⁴

Závažnosť multikulturality tohto územia podčiarkuje fakt, že okrem už žijúcich palestínskych arabov, kresťanov a iných, na územie dnešného Izraela od jeho vzniku putovali státisíce nových prisťahovalcov. Od založenia štátu Izrael začal prijímať utečencov z arabských zemí a množstvo repatriantov z európskych štátov. V období prvých 42 mesiacov svojej existencie sem doputovalo 685 tisíc prisťahovalcov, z toho 304 tisíc z Európy. Druhú prisťahovaleckú vlnu zaznamenal Izrael v rokoch 1955 – 1957, kedy sem prišlo 160 tisíc nových ľuďí a tretiu v rokoch 1961 – 1964, kedy prijali 215 tisíc ľuďí. Možno konštatovať, že počet obyvateľov Izraela sa tak za prvých 25 rokov existencie zvýšil z pôvodných 600 tisíc na viac ako 3,5 milióna. Pri procese stmelovania tohto nového národného spoločenstva zohrali významnú úlohu dva faktory: armáda a hebrejščina. Práve hebrejščina zachránila Izrael pred jazykovým problémom, ktorý sprevádzal mnoho novovzniknutých štátov.⁵

V úvode záverečnej kapitoly knihy *Interkultúrní psychologie* jej autor Jan Průcha poznamenáva, že na mnohých miestach sveta dodnes existujú vzťahy medzi etnikami, národmi, rasami, či náboženstvami poznamenané dlhotrvajúcimi vojnami a násilím. Ako príklad uvádza aj Izraelcov a Palestíncov. Tieto negatívne javy sa potom vysvetľujú z politických, ekonomických či historických hľadísk, avšak často sa zabúda na aspekt psychologický. Postoje jednotlivcov zúčastnených v týchto konfliktoch neraz modelujú rozličné stereotypy, predsudky či skúsenosti, ktoré je možné objasniť na základe skúmania interkultúrnej psychológie. Je to dôležité, lebo nerešpektovaním kultúrnych odlišností

¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001, s. 136.

² MUCH, Theodor – PFEIFER, Karel. *Svár bratří v domě izraelském*. Praha : Themis, 2000, s. 13.

³ Halacha je súbor náboženských predpisov a noriem ako dodatok k Tóre, súhrn rabínskeho výkladu SZ.

⁴ MUCH, Theodor – PFEIFER, Karel. *Svár bratří v domě izraelském*. Praha : Themis, 2000, s. 114 – 115.

⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha : Rozmluvy, 2007, s. 519 a 521.

môže na úrovni medzinárodných vzťahov dochádzať k animozite, ktorá vedie ku konfliktom a nepriateľstvu.⁶

Stručná história územia

Židia

Štát Izrael vznikol ako dôsledok dlhého historického a geopolitického vývoja židovského národa na území, ktoré tradične po svojom príchode do Kanaánu obýval. Keďže v literatúre sa používa ako synonymum viacero historických názvov územia, ktoré dnes prakticky tvorí moderný štát Izrael, treba sa najprv pozastaviť pri jeho vývoji.

Názov *Palestína* ako prvý použil prorok Zachariáš⁷ a pôvodne predstavoval pomerne úzky pruh zeme pri pobreží obývaný asi od 12. storočia pr. Kr. národom známym ako Pelištijci (Filištínci). Až neskôr, po druhom židovskom povstaní proti Rimanom (Bar Kochba 132 – 135 po Kr.), dostáva celá zem po Filištíncoch meno Palestína (Pelištea), aby sa už nikdy nepoužívalo meno Judea⁸. Krajina bola v minulosti známa tiež ako Kanaán, Dom Omriho, Ammorites, Filistia či Judah, a predstavovala akúsi križovatku starovekých kultúr, miesto vojenských stretov, politických anexií, strategickú spojnicu medzi Egyptom, Blízkym východom a Mezopotámiou. Pre Židov to bola „zasľúbená zem“, pre nás kresťanov je to Svätá zem.

Už v dobe bronzovej (3100 – 1200 pred Kr.) dochádza k prvým kultúrnym a obchodným kontaktom pôvodného obyvateľstva územia Kanaánu (Palestíny) s okolitými národmi, najmä Mezopotámiou a Egyptom. Je zrejmé, že aj pod ich vplyvom sa budovala tamojšia kultúra. Z pohľadu židovského národa (Hebrejov) je obdobie patriarchov, ako aj ďalší vývoj, dobre vykreslený v biblických knihách Genezis a Exodus. Začiatkom doby železnej (1200 – 1000 pred Kr.) dochádza na území dnešného Izraela k prenikaniu izraelských kmeňov ale zároveň aj Filištíncov, tzv. morských národov. Medzi týmito etnikami vládla rivalita a otvorené nepriateľstvo. Biblia ako aj historické a archeologické pramene nám hovoria, že Filištínci boli porazení a zjednocovací proces izraelských kmeňov vyústil do vytvorenia vlastného štátu, najprv kmeňového zväzu, potom monarchie. Za kráľa Dávida sa hlavným mestom stal Jeruzalem. Počas celej existencie izraelského kráľovstva vládlo napätie, priam nepriateľstvo medzi Židmi, Filištíncami, Aramejcami i Asýrčanmi. Zanedlho po Šalamúnovej smrti sa jednotné kráľovstvo rozpadá (926 pred Kr.) a vznikajú dva samostatné štátne útvary – severný Izrael a južná Judea. Oba štáty navzájom súperili a ich nepriateľstvo využila nová veľmoc – Asýria, ktorá v roku 722 pred Kr. anektovala severné územia (Samáriu) a pôvodné obyvateľstvo odviekla do zajatia, pričom zvyšok sa postupne pomiešal s novým obyvateľstvom, sem presídleným. Ale ani južná Judea sa dlho netešila slobode. Babylonský kráľ Nabuchodonozor v roku 587 pred Kr. dobyl Jeruzalem, vyplienil chrám a veľkú časť obyvateľstva vzal do zajatia. Došlo tak k ďalšiemu presunu obyvateľstva. Po

⁶ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. Praha, 2010, s. 172 – 173.

⁷ DUGAS, Dionýz – TEREK, Jozef. *Svätá zem*. Prešov : Dino, 1992, s. 13.

⁸ BARDTKE, Hans. *Příběhy ze starověké Palestiny*. Praha : Vyšehrad, 1988, s. 177.

asi 50 rokoch núteného exilu sa Židia na základe ediktu perzského kráľa Kýrosa (538 pred Kr.) vracajú v niekoľkých etapách do svojho starého domova.⁹

Peržanov neskôr vystriedala nová mocnosť – ríša Alexandra Veľkého. V roku 332 pred Kr. Alexander pri svojom ťažení na Východ dobýva aj Palestínu a po jeho smrti sa vlády nad týmto územím ujímajú jeho generáli (diadochovia). Najprv územia pripadli egyptským Ptolemaiovcom, neskôr Seleukom sídliacim v Sýrii. Epochu, ktorá sa začala Alexandrom Veľkým, možno označiť za obdobie helenizácie. Bol to výrazný kultúrny, náboženský a etnický dotyk s iným svetom, najmä gréckou kultúrou, ktoré územie dnešného Izraela v dobrom i zlom poznamenalo. Po období helenizácie a nastolení domácej hasmoneovskej dynastie prichádza na scénu Rím a jeho nútená správa, ktorú využíva Herodes Veľký a jeho synovia.¹⁰ Po rozpade Rímskej ríše a jej rozdelení, stáva sa územie Palestíny v roku 324 súčasťou Byzantskej ríše.

Kresťania

Dejiny kresťanov¹¹ v Palestíne sú pestré i zložité. Úplné počiatky kresťanov možno spájať s okamihom Nanebovstúpenia Pána v Jeruzaleme a následným zoslaním Ducha Svätého. Predpokladá sa, že po prvej udalosti mohlo byť v celom Júdsku a Galilei okolo 500 prívržencov nového náboženstva, z ktorých asi 120 žilo priamo v Jeruzaleme. Na Turíce sa po Petrovej reči dalo pokrstiť asi 3000 ľudí (Sk 2, 41). Z hľadiska etnickej skladby obyvateľstva je zaujímavý výpočet národov, ktoré sa v okamihu zoslania Ducha Svätého nachádzali v Jeruzaleme: okrem Židov, Partov, Médov a Elamčanov, spomína Písmo sväté aj obyvateľov Mezopotámie, Judey, Kappadócie, Pontu, Ázie, Frýgie, Pamfýlie, Egypta, Cyrény v Líbyi, Rimanov, Židov i prozelitov, Kréťanov a Arabov (Sk 2, 5 – 12). Jeruzalem bol teda naozaj kozmopolitné mesto. Prvými kresťanmi boli prevažne žido-kresťania, no po určitej dobe, kedy sa kresťanmi stávajú aj pohano-kresťania dochádza k určitému napätiu, ktoré vyústilo do úplného odlúčenia od synagógy a oslobodením pohano-kresťanov od židovských obyčajov, o ktorom rozhodol Jeruzalemský apoštolský snem.¹²

Napriek tomu, že Židia tolerovali prítomnosť cudzincov v ich hlavnom meste, treba spomenúť, že v otázkach náboženského kultu, a to najmä chrámového, vylučovali prítomnosť akéhokoľvek cudzinca. Dokladom toho sú aj povestné výstražné tabuľky z hranice chrámového okrsku, kde končilo nádvorie pohanov, ktoré spomína aj Josephus Flavius (37 – 97 po Kr.) vo svojich Židovských starožitnostiach (*Antiquitates XV, 11,5*). Zachovali sa dve takéto tabuľky, prvú našli v roku 1871 na severnej strane chrámového okrsku a druhú objavili v roku 1936 v blízkosti Brány sv. Štefana. Pohanom sa tu pod trestom smrti zakazuje vstúpiť do posvätného okrsku chrámu.¹³

⁹ DUGAS, Dionýz – TEREK, Jozef. *Svätá zem*. Prešov : Dino, 1992, s. 22 – 23.

¹⁰ TRSTENSKÝ, František. *Svet Nového zákona*. Svit : Katolícke biblické dielo, 2008, s. 41 – 50.

¹¹ Pojem kresťan (*Christianus*) sa po prvýkrát vyskytuje v Antiochii okolo roku 40 – 45 (Sk 11, 26).

¹² ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I. Martin* : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 42 – 43.

¹³ BARDTKE, Hans. *Příběhy ze starověké Palestiny*. Praha : Vyšehrad, 1988. s. 98; KOLEKTÍV AUTOROV. *Z Jeruzalema ku všetkým národom*. Katalóg výstavy. Bratislava : Lúč, 2005, s. 13.

Podľa odhadov mala rímska ríša na počiatku 4. storočia asi 50 miliónov obyvateľov, z ktorých bolo asi 7 miliónov kresťanov, pričom väčšina žila na Východe. Paradoxne v Palestíne, kde bola kolíska nového náboženstva, mali kresťania pre nepochopenie a nenávisť Židov i pohanov najväčšie ťažkosti, preto jeruzalemské biskupstvo sa významnejšie presadzuje až v 3. storočí.¹⁴

Po prenesení sídla panovníka z Ríma do Konštantinopolu (330) posilnila sa aj prestíž tamojšieho biskupa, ktorý povýšil na patriarchu. V 6. storočí sa mu dostalo prívlastku „ekumenický“, čo vyvolalo nevôľu na Západe. Súbežne s tým povýšili však aj biskupstvo jeruzalemské, ktoré bolo pôvodne iba sufragánnym biskupstvom cezarejského metropolitu. Stalo sa tak na všeobecnom cirkevnom sneme v Chalcedóne (451), kedy sa pod právomoc nového jeruzalemského patriarchátu dostali tri palestínske provincie – Judea, Samária a Galilea.¹⁵

Významným fenoménom Svätej zeme sa už od 4. storočia stávajú rozličné procesie a púte konané kresťanmi z rôznych kútov Európy, Blízkeho východu či Stredomoria.¹⁶ Jedným zo vzácnych prameňov je spis pútničky Etérie pochádzajúcej pravdepodobne z francúzskej Akvitánie,¹⁷ ktorá opisuje prejavy zbožnej úcty kresťanov počas sviatkov Veľkej noci priamo v Jeruzaleme v roku 386. Vo svojich pamätiach spomína aj týždeň trvajúce slávnosti spojené s uctievaním Svätého kríža (14. septembra) a tiež posviacku chrámov – Martýria na Golgote a Anastasis (Vzkriesenie) nad Božím hrobom v Jeruzaleme.¹⁸

Etéria opisuje nesmierne zástupy pútnikov na nádvorí Golgoty prúdiacich do rôznych ulíc mesta, pričom spomína, že v okamihu pripomenutia Ježišovho zatknutia v Getsemanskej záhrade, plač a nárek zhromaždeného davu bolo počuť až do mesta. Dlhší a sústredenejší pobyt na posvätných miestach priamo v Jeruzaleme spôsoboval, že kresťanskí pútnici prežívali sviatky Veľkej noci oveľa emotívnejšie. Etéria spomína, že 14. septembra, na sviatok Povýšenia svätého Kríža, bolo mesto plné mníchov a mníšok z Mezopotámie, Sýrie i Egypta.¹⁹

Na tomto mieste hodno spomenúť zakladateľa mníšstva v Palestíne - sv. Hilariona. Narodil sa v rokoch 288 alebo 290 (údaje sa rôznia) v Thabate, ležiacej na juh od Gazy v Palestíne, v pohanskej rodine. Po štúdiách v Alexandrii, kde sa zoznámil s kresťanstvom, zatúžil po živote v ústraní, a tak vyhľadal sv. Antona, jedného z prvých pustovníkov, pri ktorom strávil nejaký čas. Po smrti rodičov odchádza na púšť Maiuma ležiacej pri mori, južne od Gazy, medzi Palestínou a Egyptom, kde žil v malej komunite

¹⁴ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny* – I. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 65 – 66.

¹⁵ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny* – I. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 159 – 160.

¹⁶ Zaujímavým dokladom materiálneho charakteru sú v Európe nájdené rôzne upomienkové predmety, ktoré si pútnici prinášali zo svojich ciest. Týkalo sa to najmä Palestíny, odkiaľ pútnikom stačilo zobrať len trochu zeme či nabráť vody z Jordánu. Slúžili na to rôzne ampulky vyrobené z kovu, hlíny alebo dreva. SLIVKA, Michal. *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 52.

¹⁷ Niektoré zdroje uvádzajú ako miesto pôvodu španielsku Galíciu.

¹⁸ SLODIČKOVÁ, Monika. *Pánove sviatky v byzantskom liturgickom roku*. Poznań : Uniwersitet Im. Adama Mickiewicza, Wydział teologiczny, 2009, s. 48.

¹⁹ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 198.

rehoľníkov. Neskôr, hľadajúc úplnú samotu a pokoj, putuje cez Egypt, Sicíliu, Dalmáciu, až sa natrvalo usádza na Cypre, kde aj dožíva (+ okolo r. 372).²⁰

K významným osobnostiam kresťanského života v Palestíne patrili bezpochyby aj sv. Hieronym, ktorý svojím dielom *De viris illustribus* položil základy patológie (392), pričom zaznamenal aj životy prvých pustovníkov – sv. Pavla Eremitu a Hilariona.²¹ Počas svojho pobytu v Ríme ho pápež Damazus poveril revíziou starého prekladu Biblie (Italy). Po nezhodách sa z Ríma v roku 385 sťahuje na Východ a usádza sa v Betleheme, podľa tradície v jednej z jaskýni.²² Tu ho vyhľadali zbožné ženy z Ríma, medzi nimi aj sv. Paula, ktorá dala postaviť mužský i ženský kláštor, súčasťou ktorých boli aj hospice a útulne pre pútnikov do Svätej zeme. Hieronym založil pri svojom kláštore aj cirkevnú školu a sám sa zdokonaľoval v hebrejčine. Neúnavne pracoval na preklade svätých písom (od 13. stor. známych ako Vulgata). V spore s pelagiánmi bol Hieronymov kláštor zničený, no neskôr obnovený a Hieronym tu aj v roku 419 zomiera.²³

V 4. storočí sa za vlády Theodosia strediskom kresťanského života v Jeruzaleme stáva kláštorný útulok pre pútnikov, ktorý tu založili Rufinus (priateľ sv. Hieronyma) a Melánia (španielska šľachtičná). Tá po smrti manžela hľadajúc asketický spôsob života založila na Olivovej hore svoj vlastný kláštor (379). Rehoľníci, ktorí tu žili, poskytovali pútnikom zo Západu aj tlmočnicke služby.²⁴

V roku 610 vtrhli do Východorímskej ríše Peržania, dobyli Jeruzalem (614), vypálili chrám Božieho hrobu a ukradli aj Kristov kríž. Keď ich v roku 630 cisár Heraklios porazil, väčšia časť kríža sa vrátila do Jeruzalema a menšie časti putovali do Ríma a Konštantínopolu. Práve z týchto vraj údajne pochádzajú aj menšie relikvie, ktoré získali rôzne kostoly po celej Európe.²⁵

Jedným z dôsledkov vojenských operácií vo Svätej zemi a prílivu obyvateľstva zo Západu, bol vznik nových rytierskych rádov. Spomenúť treba najmä štyri z nich:

Maltéžski rytieri – Johaniti (Ordo Melitensium, Ordo Joanitarum) – boli najstarším rádom, založeným už v roku 1040. Jeho poslaním bolo ošetrovanie pútnikov, ktorí smerovali k Božiemu hrobu. Sídlili pri kostole sv. Jána Krstiteľa, podľa ktorého dostali aj meno. Po páde Jeruzalema (1187) sa ich centrum presúva do Akkonu, no po jeho dobytí (1291) odchádzajú na Cyprus a Rhodos (1309). Keď ostrovy dobyli Turci (1533), získavajú od cisára Karola V. do léna Maltu, od ktorého sa odvádza ich nové pomenovanie – Rád maltéžskych rytierov. V 19. storočí bolo ich sídlo prenesené do Ríma (1834).²⁶

Templári (Milites Templi, Fratres militiae Templi) – rád založili francúzski šľachtici v roku 1118 a slúžil na ochranu pútnikov do Svätej zeme. Jeruzalemský kráľ Balduin II.

²⁰ ČÍŽEK, Antonín. *Synaxár – životy svätých*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1998, s. 54; *Hilarion – pustovník*. Zdroj: <http://www.zivotopisysvatych.sk/hilarion-pustovnik/> (04.12.2016).

²¹ MORDEL, Štefan. *Patológia*. Spišské Podhradie : Spišská Kapitula, 2004, s. 202.

²² ONDRUŠ, Rajmund. *Blízke Bohu i ľuďom*. Bratislava : Tatran, 1991, s. 531.

²³ ŠPIRKO, Jozef. *Patológia – životy a spisy sv. otcov*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1995, s. 149 – 150.

²⁴ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 194.

²⁵ DUGGAN, Alfred. *Křížácké výpravy*. Orbis : Praha, 1973, s. 16.

²⁶ KVASNIČKOVÁ, Jana. *Rebole včera a dnes - vo svete i u nás*. Uspo – Bratislava, 1995, s. 38.

im dal za príbytok časť svojho paláca, ktorý sa nachádzal v blízkosti bývalého Šalamúnovho chrámu v Jeruzaleme. Ich pomenovanie sa teda odvodzuje od slova templum (chrám). Templári boli výborní vojaci a zdatní obchodníci. Po celej Európe až po Blízky východ vybudovali sieť stredísk, tzv. komendy, ktoré poskytovali nielen útočisko, ale aj finančnú a materiálnu pomoc. Po páde Akkonu odchádzajú na Cyprus a odtiaľ do Paríža. Pre svoje veľké bohatstvo a vplyv sa stali trn v oku francúzskeho kráľa Filipa IV. Pekného, ktorý ich medzi rokmi 1307 – 1314 zdecimoval.²⁷

Rád nemeckých rytierov (Ordo Fratrum Domus Hospitalis Sanctae Marie Teutonicorum in Jerusalem – OT) – už podľa názvu bol orientovaný nacionálne a pôvodne ho tvorilo nemocničné bratstvo, ktoré založil Fridrich Švábsky s kupcami z Brém a Lübecku na ošetrovanie nemeckých pútnikov v Akkone počas 3. krížovej výpravy. Z pôvodne nemocničného rádu (1191) sa z neho stáva rád rytiersky (1198). Po páde Akkonu (1291) a strate ich vplyvu vo Svätej zemi presúva sa centrum do Benátok, a potom do pruského Marienburgu (1309). Hoci bol rád prvotne orientovaný na charitatívnu službu, vynikala aj jeho militantná zložka uplatňovaná najmä v strednej a východnej Európe. Ich činnosť sprevádzala zároveň kolonizačná a hospodárska politika. V súčasnosti je sídlom veľmajstra rádu Viedeň.²⁸

Križovníci s červeným krížom – strážcovia Božieho hrobu (Fratres Cruciferi, Canonici Sacrosancti Sepulcri Dominici Hierosolymitani) – tento rád bol založený v 12. storočí v Jeruzaleme na ochranu Svätého hrobu a pútnikov. Keď sa neskôr jeho pôsobenie presunulo do Európy, jeho členovia sa venovali najmä charitatívnej činnosti, školskej výchove a duchovnej správe. Na čele rádu stál jeruzalemský patriarcha a členmi mohli byť jak klerici, tak laici.²⁹

Moslimovia

Po expanzii islamu v 7. storočí sa kresťanské politické centrá posunuli ďalej na sever, napriek tomu kresťania v Levante, ktorí sa tu odrazu ocitli v menšine, tu žili a pôsobili i naďalej. Dokonca v dobe najväčšieho rozkvetu islamu za dynastie Umajjovcov a najmä Abbásovcov, kresťanskí vzdelanci odovzdávali arabským uchvatiteľom výdobytky gréckej vedy a filozofie, ktorí ju ďalej rozvíjali. Arabský svet sa tak vďaka nestoriánom, monofyzitským jakobitom i pravoslávny melkitom zoznámil s prekladmi vedeckých textov z gréčtiny a sýrčiny do arabčiny, čím sa kultúrne obohacoval.³⁰

Potom, ako sa v roku 634 kalifom moslimov stal Umar a viedol víťazné ťaženia do Iraku, Sýrie a Egypta, jeho vojská v roku 638 dobyli aj Jeruzalem. Podľa tradície byzantský patriarcha Sophronius zložil kapituláciu mesta do rúk samotného kalifa. Ten sa postaral o to, aby prevzatie moci v tomto posvätnom meste prebehlo bez násilností, teda zabíjania, ničenia majetku a posvätných symbolov či nútenej konverzie. Keď riešili problém, kde postaviť novú mešitu, nechceli vyvlastniť majetok kresťanov, a tak vybrali miesto na

²⁷ KVASNIČKOVÁ, Jana. *Rehole včera a dnes - vo svete i u nás*. Uspo – Bratislava, 1995, s. 40 – 41.

²⁸ KVASNIČKOVÁ, Jana. *Rehole včera a dnes - vo svete i u nás*. Uspo – Bratislava, 1995, s. 41 – 42.

²⁹ KVASNIČKOVÁ, Jana. *Rehole včera a dnes - vo svete i u nás*. Uspo – Bratislava, 1995, s. 44.

³⁰ ŠLAJEROVÁ, Monika. *Palestínska cirkev dnes*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009, s. 11.

chrámovej plošine. Z hľadiska postoja raného islamu a kresťanstva je dobré pripomenúť, že na dobytých územiach patrili jak kresťania tak Židia ku chráneným menšinám, pričom sa im ale zakazovalo nosenie zbraní. Moslimovia však za túto „ochranu“ vyberali daň z hlavy nazývanú *džizja*. Podľa všetkého aj v Jeruzaleme odvádzala každá rodina ročne jeden dinár. Pokiaľ na územia ovládané moslimami prichádzali pútnici z cudzích zemí, museli zaplatiť rovnaký poplatok, čím získali počas doby pobytu status chránenej osoby. Neskôr však islamské právo kodifikovalo prísnejšie a ponížujúcejšie podmienky výberu týchto daní ako aj sociálneho postavenia osôb, ktoré neboli moslimami. Napriek tomu to paradoxne umožňovalo relatívne pokojnú koexistenciu rôznych náboženstiev vedľa seba. Je napríklad známe, že po páde byzantskej moci v regióne nestoriáni, monofyziti a ďalší, ktorých byzantská vládna moc prenasledovala, uvítala vládu moslimov. Avšak aj po zabratí mesta moslimami väčšinu obyvateľstva Jeruzalema tvorili kresťania. Hoci na počiatku sa patriarcha Sophronius s Umarom dohodli, že v meste aj naďalej nebudú pobývať Židia, svoj zákaz neskôr odvolal a Židia sa vo vyhradenej časti mohli usádzať a postaviť si dokonca synagógu.³¹

Avšak nie všetci kalifovia boli tak tolerantní ako Umar. V roku 938 za kalifa ar-Rádího moslimovia zničili časť kostola Božieho hrobu a materiál použili na výstavbu svojej mešity. Za kalifa al-Hakíma (1009), ktorí kresťanov veľmi prenasledoval, bol kostol zničený už takmer celý, takže ho byzantský cisár Konštantín Monomachos musel dať aspoň čiastočne opraviť (1048). Až po dobytí mesta križiakmi (1099) bol chrám obnovený a v roku 1149 aj vysvätený.³²

Podobný osud stihol v roku 1009 aj Baziliku narodenia Pána v Betleheme. Stavbu síce v 7. storočí ušetrili perzské vojská a po nich dokonca i Umarove, ale za vlády kalifa al-Hakíma bola bazilika zničená a obnovená až v 12. storočí. Neskôr sa užívateľmi a správcami jaskyne a baziliky stávajú františkáni (1347). Po roku 1517, kedy sa Palestína stáva súčasťou Osmanskej ríše, sa paradoxne najväčšie problémy okolo baziliky spájajú so zápasom o vlastníctvo svätého miesta medzi františkánmi a Gréckou ortodoxnou cirkvou. V súčasnosti baziliku spravujú tri cirkevné komunity: Grécka ortodoxná cirkev, Arménska ortodoxná cirkev a Katolícka cirkev.³³

Neobmedzenú moc Arabov v regióne nakrátko prerušili obdobia križiackych vojen a etablovanie pomerne krátko trvajúcich kresťanských kráľovstiev. Podnetom na vyhlásenie prvej krížovej výpravy bola rastúca expanzia tureckých Seldžukov v Sýrii. Po bitke pri Manzikerte (1071), kde Turci porazili byzantské vojsko, už cisár Alexios Komnénos I. nemohol tento proces zvrátiť sám, a tak požiadal o pomoc pápeža Urbana II. (1091).³⁴ Potom, ako pápež vyzval kresťanov na koncile v Clermonte (1096), aby sa zasadili o oslobodenie Božieho hrobu z rúk neveriacich moslimov, európska šľachta,

³¹ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 223 – 224, 226 – 228.

³² KOCHAV, Sara: *Israel*. Praha : Rebo Productions, 1998, s. 178.

³³ TRSTENSKÝ, František. *História Baziliky narodenia Ježiša Krista v Betleheme*.

Zdroj:<http://trstensky.blog.sme.sk/c/30024/Historia-Baziliky-narodenia-Jezisa-Krista-v-Betleheme.html> (03.12.2016).

³⁴ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Islam*. Bratislava : Slovart, 2002, s. 133.

duchovenstvo i prostý ľud s nadšením začali formovať vojenskú výpravu a putovali k brehom Svätej zeme. V roku 1099 kresťanské vojská dobyli Antiochiu a Jeruzalem. Jeden z veliteľov Gottfried de Bouillon založil Jeruzalemské kráľovstvo s tromi lénnymi vojvodstvami, ktoré sídlili v Edesse, Antiochii a Tripolise. Celkove sa konalo sedem krížových výprav, posledná začala v roku 1270 a prítomnosť križiakov na Blízkom východe sa končí pádom Akkonu v roku 1291.³⁵

Veľmi rozporuplným sa javí historické zhodnotenie prínosu krížových výprav, lebo názory sa rôznia. Pokiaľ západná Európa v 12. storočí sledovala výpravy s nadšením, neskôr začali pribúdať aj kritické hlasy. Okrem náboženského entuziazmu, oživenia viery a znovuobjaveniu ducha jednoty kresťanského sveta, priniesli krížové výpravy (ako ostatne všetky vojny) i mnohé negatívne javy - krutosť, utrpenie, nenávisť, chamtivosť, túžbu po moci a vlastnom prospechu. Názory, že krížové výpravy pozitívne ovplyvnili medzinárodný obchod, spochybňovali ich kritici tým, že medzinárodný obchod medzi Európou a Áziou pokračoval aj po páde Akkonu, a to najmä severnou – byzantskou a južnou – egyptskou trasou. Čo sa týka kultúrnej výmeny, ktorá sa prejavila importom niektorých aspektov životného štýlu z arabského sveta do európskeho, jej zdroje pochádzali najmä z oblasti Stredomoria, Španielska a Sicílie.³⁶ Je však nesporné, že kontakty západného kresťanstva s byzantskou a arabskou kultúrou priniesli obohatenie v oblasti techniky, vied a poznania, zvlášť v takých oblastiach, akými boli geografia, matematika, medicína či filozofia.³⁷

Napriek vojnovému utrpeniu, existencia takmer 200 rokov trvajúcich kresťanských dŕžav v Levante spôsobila aj to, že sa kresťania a moslimovia navzájom viac spoznávali, čo pomáhalo odstraňovať mnohé predsudky a zmiernovalo nenávisť a napätie. Jak križiaci tak arabské vnútrozemie potrebovalo obchodovať, a to vyžadovalo zaistiť bezpečnosť pre kupcov bez rozdielu vyznania. Už v 12. storočí sa prevádzkoval úverový obchodný systém, ktorý úspešne realizovali najmä Templári a využívali ho aj moslimovia. Politicky prezieraví križiaci si uvedomovali, že nemôžu zostať v izolácii, ale musia nadväzovať aj priateľské vzťahy a diplomatické kontakty. Tieto osobné vzťahy mali u rôznych vrstiev obyvateľstva rôznu podobu a intenzitu. Nezriedka dochádzalo aj k uzavretiu manželstva medzi kresťanom a pokrstenou moslimkou, či Arménkou alebo Grékyňou. Arabský cestovateľ Ibn Džubajra pri svojej ceste Palestínou v roku 1184 s údivom opisuje, ako moslimovia a kresťania spoločne pasú stáda dobytká a obrábajú pôdu, pričom styk medzi kresťanskými a arabskými obchodníkmi zaistovali vzdelaní kresťania hovoriaci arabsky.³⁸

Čo sa týka vzťahov križiakov a Židov treba povedať, že neboli hneď bezproblémové. Po dobytí Jeruzalema (1099) boli Židia v meste v zápale boja spolu s ďalšími obrancami pobití alebo predaní do otroctva. Mnoho ich zo zeme utieklo. Až po čase si križiaci uvedomili, že ak budú židovské obce na dobytých územiach prosperovať,

³⁵ JUDÁK, Viliam – ČEKOVSÁ, Edita. *Prehľadné cirkevné dejiny*. Bratislava : Lúč, 1996, s. 72.

³⁶ HROCHOVÁ, Věra – HROCH, Miroslav. *Križáci ve Svaté zemi*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 265 a 269.

³⁷ KUMOR, Boleslav. *Cirkevné dejiny – 3*. Levoča : Polypress, 2001, s. 102.

³⁸ HROCHOVÁ, Věra – HROCH, Miroslav. *Križáci ve Svaté zemi*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 192 – 194.

bude to dobré aj pre nich. Tak bolo židovské obyvateľstvo vo verejnej správe a súdnictve postavené na rovnakú úroveň ako ostatné nekresťanské obyvateľstvo krížiacich štátov. Aj preto pri neskoršom dobytí miest, ako boli Tyros a Askalon, židovské komunity neutrpeli veľké straty a ich situácia sa zlepšila rovnako ako u moslimov.³⁹

Návrat islamskej moci a jej pád

Po neúspechoch šiestej krížovej výpravy (1249) a po víťaznom ťažení egyptského sultána Bajbarsa v Egypte dobyli jeho vojská Joppu a Antiochiu (1268). Za neúspechmi kresťanských vojsk neboli len vojensko-strategické chyby, ale aj neustále spory medzi Benátčanmi, templármi a johanitmi. Francúzsky kráľ Ľudovít IX. sa síce ešte raz pokúsil stratené územia získať späť, ale ani jeho siedma krížová výprava (1270) nepomohla celkový vývoj zvrátiť.⁴⁰ Počas vlády mamlúkov vo Svätej zemi, títo samotnému Jeruzalemu neprikladali zvláštny vojenský význam, ale Bajbars aj tak dozrel na opravu posvätného okrsku na chrámovej hore (Haramu) a riešil aj bezpečnostné problémy počas veľkých sviatkov kresťanov a moslimov. Napätie neobišlo ani vzťahy Židov a moslimov. Po španielskom exode (1267) významného židovského rabína Nachmanidesa (rabi Moše ben Nachman) dal tento v Jeruzaleme vystavať novú synagógu, ktorá sa stala centrom náboženského života Židov v mamlúkmi okupovanom meste. Keď sa v roku 1473 synagóga vážne porušila a Židia žiadali o povolenie budovu opraviť, miestni moslimovia, ktorí v tesnej blízkosti prevádzkovali mešitu, protestovali a synagógu úplne zničili. Až na príkaz sultána Kajtbaja bola znovu obnovená.⁴¹

Po vláde mamlúkov prichádza na scénu Osmanská ríša. Jej vláda nad Palestínou, Sýriou a Egyptom trvala 400 rokov (1517 – 1917).⁴² Je zaiste zvláštne, že obyvatelia Jeruzalema privítali osmanských Turkov s pocitom úľavy. Postupný úpadok mamlúckej ríše sa totiž odzrkadlil aj na tvári mesta. Spočiatku sa osmanskí Turci správali k arabským provinciám veľkoryso. Zaviedli centralizovanú správu, zlepšila sa celková ekonomická situácia. Palestínu rozdelili na tri správne celky (sandžaky), ktorých strediská boli v Jeruzaleme, Nábuluse a Gaze. O trvalé osídlenie Jeruzalema Turci nejavili záujem, iba po výbojoch do Európy za Sulejmana Nádherného, kedy silneli proti-islamské nálady, vydal v roku 1536 príkaz na obnovenie Jeruzalemských hradieb, ktoré pretrvali dodnes. V snahe prilákať do mesta nových obyvateľov, dal opraviť staré akvadukty a vybudovať nové zdroje pitnej vody a fontány. Počet obyvateľstva sa tak do polovice 16. storočia stonásobil, v meste kvitla remeselná výroba a obchod. Najviac si Sulejman naklonil Židov tým, že vydal úradné nariadenie, ktoré im dovoľovalo modliť sa pri Západnom múre chrámovej plošiny (Múr nárekov). Napriek všetkým týmto opatreniam napätie medzi jednotlivými náboženskými skupinami v Jeruzaleme existovalo, ale jeho pôvod bolo treba hľadať skôr medzi jednotlivcami. Pravdou však je, že Osmanci na okupovaných územiach nepristupovali k jednotlivým kresťanským komunitám rovnako.

³⁹ HROCHOVÁ, Věra – HROCH, Miroslav. *Křížáci ve Svaté zemi*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 194 – 195.

⁴⁰ KUMOR, Boleslav. *Církevné dějiny – 3*. Levoča : Polypress, 2001, s. 100 – 101.

⁴¹ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 298 a 313.

⁴² TERNER, Erich. *Stát Izrael* (encyklopedický přehled). Praha : Svoboda, 1990, s. 39.

Pokiaľ príslušníkov gréckej ortodoxnej cirkvi ako aj sýrskej a arménskej považovali za svojich poddaných, ktorých štát toleroval a chránil, františkánov považovali len za cudzincov u nich prebývajúcich. Ich postavenie sa zlepšilo až po dohode medzi Sulejmanom a francúzskym kráľom Františkom I. (tzv. kapitulácie z roku 1535).⁴³

Koncom 18. storočia sa úpadok Osmanskej ríše prejavoval vo všetkých provinciách a sandžakoch. Silnela korupcia a sila sultanátu a jeho guvernérov slabla. Naopak, svoju moc posilňovali miestne rodinné klany. Aj v Jeruzaleme obyvateľstvo schudobnelo a mesto bolo miestami schátralé, hoci na okolí stále obrábali vinice a ovocné sady. Francúzsky cestovateľ Constantin Volney, ktorý Svätú zem navštívil v roku 1784, opisuje aj rivalitu medzi jednotlivými kresťanskými cirkvami. Keď v roku 1789 vnikol do Egypta Napoleon, o rok na to vyslať časť armády aj do Palestíny. Hoci Napoleon vyzval moslimov, kresťanov i židov aby mu pomohli v boji proti Osmanom, obyvateľstvo ho nepodporilo a po úspechu britskej flotily musel kapitulovať a zem opustiť.⁴⁴

Začiatok 19. storočia sa v Jeruzaleme niesol v znamení chaosu, biedy a napätia. Striedali sa guvernéri, vzťahy medzi kresťanskými cirkvami neboli dobré a rovnako tak medzi aškenázskymi a sefardskými židmi. V roku 1808 vypukol požiar v chráme Božieho hrobu a značne ho poškodil. Po nezhodách okolo reštauračných prác došlo v meste k vzbuře, ktorú potlačilo až vojsko povolané z Damasku. Aby sa predišlo ďalším nezhodám medzi kresťanskými cirkvami, dohodlo sa, že kľúče od chrámu bude opatrovať jedna moslimská rodina, ktorej toto privilegium dedične zostalo až doteraz.⁴⁵

Positívnym obratom v živote mesta a jej obyvateľov (vrátane menšín) bolo nastolenie reformnej vlády Muhammada Alího, ktorý najprv prevzal moc v Egypte a po modernizácii armády anektoval aj Palestínu a Sýriu. Jeho syn upevnil aj náboženské slobody, čo umožňovalo oživenie náboženského života kresťanov. Dochádza k opravám poškodených kostolov a kláštorov, zriaďujú sa nové. V Jeruzaleme bol v roku 1839 otvorený aj prvý konzulát západnej veľmoci a onedlho pribudli ďalšie. Aj keď boli v roku 1840 Egypťania z Palestíny vyhnaní a opätovne zavládli Turci, proces modernizácie sa už nedal zastaviť.⁴⁶ Odhaduje sa, že v celej Palestíne žilo okolo roku 1840 len asi 10 tisíc Židov. V 70. rokoch 19. storočia žilo len v samotnom Jeruzaleme už asi 14 tisíc Židov, pričom v roku 1876 tu napočítali 7560 moslimov a 5470 kresťanov. Za hradbami starého mesta vybudovali v roku 1860 pre Židov novú obytnú štvrť a celkové vzťahy medzi Arabmi a Židmi boli pokojné.⁴⁷

Avšak súperenie mocností ako boli Turecko, Rusko, Francúzsko a Anglicko viedlo ku vzniku tzv. Krymskej vojny (1854). Po porážke Ruska posilnil sa vplyv Anglicka a Francúzska na Turecko. To na znak vďaky sprístupnilo pre kresťanov dovtedy neprístupný vrchol chrámovej plošiny – posvätný okrsok Haram. Sultán dokonca vrátil aj

⁴³ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 315 – 318 a 321 – 232.

⁴⁴ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 336 – 337, 340 – 341.

⁴⁵ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 342 – 343.

⁴⁶ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 344 – 346.

⁴⁷ TERNER, Erich. *Dějiny státu Izrael*. Pardubice : Kora, 1991, s. 39.

kostol sv. Anny, ktorú ešte Saladin premenil na madrasu.⁴⁸ Dochádza k postupnému rozvoju častí mesta i za hradbami, ktoré jednotlivé náboženské skupiny obývali. Pribúda množstvo rôznych inštitúcií, rozvíja sa infraštruktúra mesta a začína aj jeho archeologický výskum. Veľké znepokojenie a vzburu však vyvolali pokusy preskúmať samotný Haram a jeho podzemie (1910).⁴⁹

Koncom prvej svetovej vojny sa Osmanská ríša rozpadla a Liga národov rozdelila predmetné územie na dve časti – francúzsku a britskú. V roku 1917 vznikla vo Veľkej Británii takzvaná *Balfourova deklarácia*,⁵⁰ ktorá predznamenovala vznik samostatného židovského štátu. Hoci okolité štáty do roku 1946 už dávno získali samostatnosť (Sýria, Libanon, Irak, Jordánsko, Egypt, Saudská Arábia), Palestína bola ešte stále v rukách britského správcu. V roku 1947 Británia problém tohto územia posunula na riešenie Organizácii spojených národov, ktorá navrhla rozdeliť Palestínu na dve časti – židovskú a arabskú. Hoci arabská zaberala celý Jeruzalem a bolo omnoho väčšia ako židovská, Palestínci tento návrh odmietli. Vypukli ostré boje a keď v máji 1948 vypršal čas britského mandátu na správu Palestíny, došlo k vyhláseniu „Národa Izrael“, kde Židia svoju národnú identitu postavili na náboženských dejinách týmito slovami: „*Erec Israel (Zem Izrael) bola kolískou židovského ľudu. Tu sa utvárala jeho duchovná, náboženská a politická identita. Tu po prvýkrát dosiahol vlastný štát, stvoril kultúrne hodnoty národného a celosvetového významu a dal svetu Knihu kníh.*“⁵¹

Dňa 14. mája 1948 bol vyhlásený samostatný štát Izrael a ustanovená dočasná vláda s 13 ministerstvami, ktorej predsedal David Ben Gurion. Prvé voľby do izraelského parlamentu (Knesetu) sa konali 25. januára 1949. Od počiatku bolo snahou náboženských strán presadzovať v spoločnosti náboženské zákony, hoci väčšina obyvateľstva si to vtedy a ani dnes neželá. Nechce, aby ich občiansky život spravovali podľa starovekých a stredovekých náboženských predstáv. Rezolúciou Knesetu z roku 1949 bolo stanovené, že sa vytvorí výbor na utvorenie ústavy, no do dnešného dňa Izrael tento základný dokument nemá. Namiesto neho pôsobia v spoločnosti takzvané základné zákony. Problémom je, ako zosúladiť náboženské predpisy s civilnými zákonmi.⁵²

Pre poznanie multikultúrnej problematiky Izraela je potrebné poznať aj korene základného izraelsko – arabského (palestínskeho) problému. Druhý deň po vyhlásení vzniku samostatného izraelského štátu armády piatich arabských štátov Izrael napadli a začali tak Prvú arabsko-izraelskú vojnu. Po viac než rok trvajúcich bojoch bolo napokon vyhlásené prímerie a stanovené dočasné hranice, známe ako Zelená Línia. Jordánsko anektovalo územia Judei a Samárie (Západný breh Jordánu) a Východný Jeruzalem. Egypt zasa prevzal kontrolu nad Pásmom Gazy. Podľa odhadov OSN následkom tejto vojny

⁴⁸ Madrasa - vyššia škola pre výuku islamských vied, najmä práva, ale aj literatúry, filológie, poézie a rétoriky.

⁴⁹ ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 351 – 352, 356 – 358.

⁵⁰ Balfourova deklarácia je vlastne list britského ministra zahraničných vecí z novembra 1917 lordovi Rothschildovi, v ktorom podporuje vytvorenie samostatného židovského domova v Palestíne. RUNES, Dagobert D. *Slovník judaizmu*. Bratislava : Danubiaprint, 1992, s. 28.

⁵¹ HITCHCOCKOVÁ, Susan Tyler – ESPOSITO, John L. *Zeměpis náboženství*. Praha : Euromedia Group, 2009, s. 251 – 252.

⁵² TERNER, Erich. *Dějiny státu Izrael*. Pardubice : Kora, 1991, s. 100 – 101.

opustilo zem asi 711 tisíc Arabov, teda približne 80 % bývalej arabskej populácie a osud týchto utečencov dodnes traumatizuje arabsko-izraelské vzťahy.

Nakoľko arabské štáty považovali Izrael za nelegitímny a nežiaduci, v roku 1964 vznikla Organizácia pre oslobodenie Palestíny (OOP), ktorá ako svoj cieľ deklarovala „dosiahnuť zničenie Izraela“. V roku 1967 Egypt, Sýria a Jordánsko zmobilizovali na hraniciach s Izraelom svoje armády a zablokovali mu prístup k Červenému moru. Izrael to chápal ako vyhlásenie vojny, preto preventívne udrel a v takzvanej Šesťdňovej vojne prekvapivo zvíťazil. Získal tak Západný breh Jordánu, Pásmo Gazy, Sinajský polostrov, Golanské výšiny i Východný Jeruzalem.⁵³

Neskorším dôsledkom spomínaných udalostí bol vznik ozbrojeného povstania Palestíncov (intifády), ktorej aktérmi sa stali aj militantné organizácie ako Hamas, Palestínsky islamský džihád a Hizballáh. Po dlhých rokoch nedôvery a násilností na oboch stranách, v roku 2007 súhlasil vtedajší izraelský premiér Ehud Omert a palestínsky prezident Mahmúd Abbás s politickými rozhovormi o všetkých sporných bodoch palestínsko-izraelského konfliktu, s cieľom dosiahnuť konečnú dohodu do konca roku 2008.⁵⁴

Súčasná situácia

Štátne zriadenie a administratívne členenie

Izrael je demokratickým štátom, republikou s parlamentným systémom a rozdelením moci, ktorá má adekvátne kontrolné mechanizmy. Izrael nemá ústavu, ale nahrádza ju sedem takzvaných Základných zákonov. Parlament (Kneset) je jednokomorový a poslanci sú volení na obdobie štyroch rokov. K politickému systému krajiny patrí Úrad generálneho prokurátora, Úrad štátneho kontrolóra a Vyšetrovacie komisie.

Územno-správne je Izrael rozdelený na 6 správnych oblastí, ktoré majú svoje centrá (Nazaret, Haifa, Jeruzalem, Tel Aviv, Ramla a Beer Ševa). Tieto oblasti sú spravované prefektom a ďalšie členenie území predstavujú samosprávne celky.⁵⁵

Hlavou štátu je prezident volený Knesetom na jedno sedemročné obdobie. Prezident poveruje niektorého člena Knesetu zostavením vlády, podpisuje zákony a medzinárodné zmluvy a má ďalšie kompetencie. Medzi ministerstvami, ktoré nejakým spôsobom participujú na organizácii života národnostných, kultúrnych či náboženských menšín, sú okrem Ministerstva vnútra a Ministerstva pre regionálnu spoluprácu a rozvoj Negevu a Galileje najmä Ministerstvo prisťahovalectva a absorpcie, Ministerstvo pre náboženské záležitosti a Minister pre záležitosti menšín.⁵⁶

⁵³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael> (5.12.2010).

⁵⁴ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael> (5.12.2010);

⁵⁵ BLAHOVA, Marína. *Geografia – Izrael*. Zdroj: http://www.gymzeliezovce.edu.sk/geo/web/ref_izrael.htm (14.12.2010); <https://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael#Demografie> (5.12.2016).

⁵⁶ <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/izrael-vnitropoliticka-charakteristika/2/1001005/>. (5.12.2010).

Školstvo a kultúra

V Izraeli je povinná školská dochádzka od 3 do 18 rokov. Školy sú rozdelené do troch stupňov – základná škola 1. stupňa, základná škola 2. stupňa a stredná škola, ktorá končí maturitnou skúškou. Túto tvoria predmety: matematika, Biblia, hebrejčina, hebrejská a svetová literatúra, angličtina, dejepis a základy spoločenských vied. V arabských, kresťanských a drúzskych školách sú skúšky zo štúdia Biblie nahradené skúškou z dedičstva islamu, kresťanstva a Drúzov. Všetkých deväť izraelských univerzít je subvencovaných štátom. Najstaršia je Hebrejská univerzita v Jeruzaleme, ktorá je zároveň sídlom Národnej a univerzitnej knižnice. Izrael sa radí na tretie miesto na svete v podiele vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov (20% populácie). Značný príliv vysokoškolsky vzdelaných ľudí bol dôsledkom aj imigrantov z bývalého Sovietskeho zväzu, z ktorých 40% malo univerzitné vzdelanie.⁵⁷

Bezplatné štúdium poskytuje izraelský štát do 18 rokov života. Existujú štyri skupiny škôl: 1. Štátne školy (navštevuje ich väčšina detí), 2. Štátne náboženské školy (s dôrazom na staré židovské tradície), 3. Arabské a drúzske školy, kde je vyučovacím jazykom arabčina (s dôrazom na arabské a drúzske tradície), 4. Súkromné školy, založené a financované rôznymi náboženskými alebo medzinárodnými inštitúciami.⁵⁸

Medzi školy, ktoré nie sú dotované štátom, patria aj školy typu Talmud-Tóra určené pre ultraortodoxných chlapcov. Vyučujú sa predmety náboženské, a to prevažne v jazyku *jidiš*. Hebrejščina sa používa len pri štúdiu posvätných textov. Výuka detí začína už od 3 rokov hebrejskou abecedou a pokračuje až do veku *bar-micva*, teda 13 rokov. Potom nasleduje stredný stupeň školy nazývaný *ješiva*.⁵⁹

V Izraeli sú dva úradné jazyky – hebrejčina (hlavný jazyk) a arabčina. Väčšina Izraelcov dokáže komunikovať aj anglicky, keďže v tomto jazyku sa vyučuje na mnohých školách a existuje veľké množstvo televíznych programov. V dôsledku veľkého množstva imigrantov je v Izraeli stále viac počut' aj iné jazyky. Veľký podiel na tom majú obyvatelia z bývalého Sovietskeho zväzu a Etiópie, ktorý do Izraela so sebou priniesli ruštinu a amharčinu. Štatistické údaje prezrádzajú značný nárast najmä prisťahovalcov z bývalého Sovietskeho zväzu, keďže v rokoch 1990 – 1994 narástol na 12% celkovej populácie Izraela.⁶⁰

Pre arabské deti je hebrejčina povinná. Najnovšie však môžu izraelskí študenti študovať od siedmeho ročníka aj arabčinu. Ide o štúdium druhého cudzieho jazyka a deti si môžu okrem arabčiny vybrať ešte z francúzštiny, ruštiny či aramejčiny. Na viacerých školách sa začal učiť okrem hebrejčiny a angličtiny tretí povinný jazyk. Angličtinu sa Izraelčania učia od tretej triedy.

Podľa názoru izraelského ministerstva školstva je zavedenie povinnej arabčiny dôsledkom zvýšeného záujmu o maturitu z arabčiny na severe Izraela. Do školstva to pritiahne väčší počet pedagógov z arabského prostredia. Doteraz tento jazyk vyučovali

⁵⁷ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael> (05.12.2016).

⁵⁸ BLAHOVA, Marína. *Geografia - Izrael*. http://www.gymzeliezovce.edu.sk/geo/web/ref_izrael.htm.

⁵⁹ KOCHAV, Sara. *Izrael*. Praha : Rebo Productions, 1998, s. 169.

⁶⁰ http://cs.wikipedia.org/wiki/Demografie_Izrael. (5.12.2016).

väčšinou etnickí Židia. Na druhej strane, v posledných rokoch zaznamenali záujem mladých Arabov naučiť sa lepšie po hebrejsky. Katedry hebrejského jazyka a literatúry majú čoraz viac arabských študentov.⁶¹

Izrael má vďaka rozmanitej skladbe obyvateľstva aj nesmierne bohatú a pestrú kultúru. Všetci, ktorí do Izraela prišli, priniesli so sebou vlastnú paletu kultúrnych a náboženských zvyklostí. Izrael je jediným miestom na zemi, kde sa život a udalosti odvíjajú v znamení židovského kalendára. Práca ako aj prázdniny na školách sú určované židovskými sviatkami a *šabat* je oficiálnym dňom odpočinku. Nepochybne značný vplyv mali na izraelskú kultúru aj Arabi, a to najmä v oblasti architektúry, hudby či gastronómie.⁶²

Etnická a náboženská skladba obyvateľstva

Obyvateľstvo Izraela je veľmi rôznorodé a jeho skladba sa menila v priebehu histórie aj v dôsledku značného prisťahovalectva Židov z celého sveta. Najväčšiu skupinu tvoria Židia, potom nasledujú Arabi, Drúzovia, Čerkesi a ďalšie iné národnosti. Oveľa pestrejšie je však náboženské zastúpenie obyvateľstva, lebo Izrael je miestom, kde pôsobí viac ako 50 cirkví, vrátane ich rôznych denominácií, siekt a frakcií.⁶³

V roku 2014 mal Izrael 8 146 300 obyvateľov,⁶⁴ z čoho viac ako 340 tisíc Izraelcov žilo na Západnom brehu Jordánu a 20 tisíc osadníkov žije na Golanských výšinách. Podľa údajov z roku 2010, 198 tisíc Izraelcov žije vo východnom Jeruzaleme⁶⁵. Približne 7800 Izraelcov žilo v Pásme Gazy, dokiaľ neboli v zmysle evakuačného plánu jednostranne stiahnutí. Celkový počet osadníkov presahuje 500 tisíc, čo tvorí 6,5% populácie. Približne 68% izraelských Židov sa narodilo v Izraeli, 22% sú imigranti z Európy a Ameriky a 10% sú imigranti z Ázie a Afriky (vrátane arabského sveta).⁶⁶

Zákon o návrate zaručuje všetkým Židom, ktorí majú židovských predkov, ale aj konvertitom právo na získanie izraelského občianstva. Približne tri štvrtiny populácie (76%) sú Židia. Z toho asi 40–50% Židov sa považuje za sekulárnych (neveriaci), 30–40% za tradicionalistov (veriacich) a 20% za religióznych (charedim a ortodoxní). Moslimovia predstavujú 16,3% populácie Izraela a tvoria jeho najväčšiu menšinu. Kresťanov je 2,1% a Drúzov 1,7%. Medzi nešpecifikovaných patrí 3,9%. Pritom Izraelskí Arabi predstavujú 19% populácie, z toho 82,6% sú z nich moslimovia, 8,8% kresťania a 8,4% Drúzi.⁶⁷ Čerkesi sú príslušníkmi kaukazského národa, ktorý sem emigroval ešte v časoch cárskeho

⁶¹ <http://www.sme.sk/c/5522450/ziakov-v-izraeli-caka-treti-cudzi-jazyk-arabcina.html> (14.12.2010).

⁶² *Izrael*. Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael> (5.12.2016).

⁶³ DUGAS, Dionýz – TEREK, Jozef. *Svätá zem*. Prešov : Dino, 1992, s. 15.

⁶⁴ Podľa odhadov Central Bureau of Statistics z marca 2016 je to asi 8,5 milióna.

Zdroj: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/izrael-zakladni-charakteristika-teritoria-18661.html#sec1> (5.12.2016).

⁶⁵ Oproti údajom z roku 2006 počet obyvateľov židovskej národnosti tu poklesol o 52 tisíc.

⁶⁶ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael> (5.12.2016).

⁶⁷ https://cs.wikipedia.org/wiki/Obyvatelstvo_Izraele (5.12.2016).

Ruska. Na území Izraela žijú v oblasti Galilee a je ich tam okolo 3 tisíc. Vyznávajú sunnitský islam, hovoria čerkesky, arabsky a mládež stále viac hebrejsky.⁶⁸

Pestrú skladbu obyvateľstva možno predpokladať už v staroveku ale najmä v stredoveku. Jeruzalem je toho asi najvýraznejším príkladom. Jeho staré mesto opevnené ešte v 16. storočí mohutnými hradbami je rozdelené na štyri časti – moslimskú, arménsku, kresťanskú a židovskú. Pokiaľ východná časť Jeruzalema je prevažne moslimská, v západnej sa historicky vytvorila časť kresťanská (latinská a arménska) a časť židovská.⁶⁹ Tento fakt potvrdzujú aj mnohé historické mapy, medziiným tie, ktoré opatruje aj Národná a univerzitná knižnica Hebrejskej univerzity v Jeruzaleme (The National Library of Israel).⁷⁰

V Jeruzaleme dnes nájdeme zastúpenie snád' všetkých väčších cirkví či denominácií. Hlavné cirkvi tu majú možnosť uplatňovať všetky známe aspekty rodinného práva (sobáše, krsty, pohreby). Hoci väčšina kresťanov je arabského pôvodu a dorozumievajú sa arabsky, žijú tu aj kresťania, ktorí požívajú status cudzích štátnych príslušníkov. Počet kresťanov v meste však len slabo prekračuje 2% počtu obyvateľov, pričom väčšinu tvoria ortodoxní Gréci, ktorí tvoria aj vyššiu hierarchiu medzi arabskými kresťanmi. Menšie kongregácie kresťanov tvoria sýrski ortodoxní kresťania, nazývaní Jakobiti a príslušníci starej egyptskej cirkvi – Kopti. Etiópsku cirkev tu zastupuje len menší počet rehoľníkov a rehoľníčok.⁷¹

K najstarším kresťanským cirkvám patrí v Jeruzaleme bezpochyby arménska cirkev etablovaná už v staroveku. Ich strediskom je kostol sv. Jakuba, ktorý kúpili v 12. storočí, kde v jeho tesnej blízkosti stoja ďalšie dva chrámy, sídlo patriarchu, seminár s knižnicou, sídlo rehoľníkov, ako aj múzeum, škola a obytné domy.⁷²

Komunitu katolíkov tu reprezentuje jednak najpočetnejšia skupina, ktorou sú rímskokatolíci latinského obradu, ale aj katolíci, ktorí konvertovali v priebehu histórie z rôznych ortodoxných cirkví. Ide najmä o melchitov, maronitov, chaldejcov, koptských katolíkov, sýrskych a arménskych katolíkov. Rímskokatolícka cirkev sa tu etablovala aj prostredníctvom rehoľných rádov, pričom najdlhšie pôsobiaci sú františkáni, no dôležitú úlohu tu zohrali aj dominikáni.⁷³ Tí z poverenia pápeža Leva III. a na príkaz magistra Rádu bratov kazateľov (dominikánov) založili v roku 1890 v Jeruzaleme biblickú školu (École pratique d'études biblique établie au convent des Dominicaines Saint-Étienne de Jérusalem). Prednášky sú vo francúzštine, výuka trvá dva roky a jej predmetom sú okrem exegézy SZ a NZ, aj biblické dejiny, geografia, topografia (zvlášť zameraná aj na Jeruzalem), orientálne jazyky a účasť na archeologických výskumoch.⁷⁴

⁶⁸ BLAHOVA, Marína. *Geografia – Izrael*. Zdroj: http://www.gymzeliezovce.edu.sk/geo/web/ref_izrael.htm (14.12.2010).

⁶⁹ MATLOVIČ, René. *Geografia religii*. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove, 2001, s. 217; ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Jeruzalém*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 302 a 327.

⁷⁰ Ancient Maps of Jerusalem - <http://www.jnul.huji.ac.il/dl/maps/jer/html/jer091.htm> (05.12.2016).

⁷¹ KOCHAV, Sara. *Izrael*. Praha : Rebo Productions, 1998, s. 172.

⁷² KOCHAV, Sara. *Izrael*. Praha : Rebo Productions, 1998, s. 183.

⁷³ KOCHAV, Sara. *Izrael*. Praha : Rebo Productions, 1998, s. 172.

⁷⁴ DUKA, Dominik. *Úvod do Písma svätého Starého zákona*. Praha : Editio Sti. Aegidii, 1992, s. 166.

Problémy a nádeje do budúcnosť

Jeruzalem je nielen posvätným mestom pre tri významné relígie – judaizmus, kresťanstvo a islam, ale pre kresťanov je aj sídlom troch patriarchátov – Grécko-pravoslávneho, Arménskeho jeruzalemského a Latinského patriarchátu.⁷⁵

Ešte pred vznikom štátu Izrael v roku 1948 vlastnili tu veľké cirkvi územia, ktoré sa považovali za náboženské vlastníctvo (*wakf*) a ktoré štát po svojom vzniku i naďalej akceptoval a cirkvám vrátil. Je známe, že druhým najväčším vlastníkom pôdy v Izraeli je po štáte grécka pravoslávna cirkev. Aj vo východnom Jeruzaleme sú najväčšími vlastníkmi pôdy pravoslávna, arménska a katolícka cirkev, ide najmä o Staré mesto. Problémy však vznikajú vtedy, keď dochádza k odpredaju alebo dlhodobému prenájmu týchto území štátu Izrael, nakoľko sa miestni kresťanskí Arabi cítia byť ohrození tým, že stratou pôdy strácajú aj svoj životný priestor, a tým aj vplyv v spoločnosti.⁷⁶

Keďže otázka náboženského zmieru je dôležitá, v roku 1994 bolo všetkými historickými cirkvami spísané memorandum *O význame Jeruzalema pre kresťanov*. Dokument navrhuje uznať status Jeruzalema ako svätého mesta pre všetky tri náboženstvá. Zasadzuje sa o zachovanie historických práv a privilégií všetkých náboženských komunit a za nezmenený *status quo* svätých miest. Tento dokument uvažuje o spoločnej správe Jeruzalema za účasti všetkých troch náboženstiev, pričom by participovali izraelská, palestínska i jordánska strana. Nerieši však bližšie geografické detaily ani nerieši otázku Jeruzalema ako hlavného mesta, ktorejkoľvek strany. Dokument *O význame Jeruzalema pre kresťanov* bol významný najmä z hľadiska ekumenizmu, nakoľko sa na jeho vypracovaní stretol maximálny počet cirkví.⁷⁷

Problém Jeruzalema je zdá sa príliš zložitý. Izrael okupuje východný Jeruzalem od roku 1967 a považuje ho za „večný a nedeliteľný“, čo medzinárodné spoločenstvo nikdy neuznalo. Palestínčania chcú naopak z východnej časti Jeruzalema spraviť hlavné mesto svojho budúceho štátu. Európska únia však v nedávnej dobe (7.12.2010) vyhlásila, že izraelská politika v okupovanom východnom Jeruzaleme veľmi nepraje tejto vyhliadke, čo vážne ohrozuje takzvané dvojštátne riešenie.⁷⁸

Aj izraelská strana pripúšťa, že na rastúcich nepokojoch v Jeruzaleme mali svoj podiel aj židovskí extrémisti. V tomto zmysle sa vyjadril izraelský minister pre menšiny Avišaj Braverman v júli roku 2009.⁷⁹

Začiatkom deväťdesiatych rokov sa veľa rozprávalo o regionalizme a regionalizácii svetovej politiky. Dospelo sa k záveru, že hlavným problémom svetovej bezpečnosti už nie sú globálne konflikty, ale regionálne. Veľmoci nanovo definovali svoje bezpečnostné záujmy, pričom zdôrazňovali regionálny aspekt. Z hľadiska ekonomického, vnútroregionálny obchod sa rozvíjal oveľa rýchlejšie ako obchod medzi regiónmi

⁷⁵ ŠLAJEROVÁ, Monika. *Palestinská cirkev dnes*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009, s. 128 – 131.

⁷⁶ ŠLAJEROVÁ, Monika. *Palestinská cirkev dnes*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009, s. 128 – 129.

⁷⁷ ŠLAJEROVÁ, Monika. *Palestinská cirkev dnes*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009, s. 143 – 144.

⁷⁸ <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/zahranicne/politika-izraela-vo-vychodnom-jeruzaleme-ohrozuje-mier-tvrdi-eu.html> (14.12.2010).

⁷⁹ <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3786780,00.html> (5.12.2010).

navzájom. Začalo sa hovoriť o vzniku regionálnych hospodárskych blokov ako napríklad – európskom, severoamerickom, východoázijskom a pod. Ukázalo sa však, že pojem „regionalizmus“ nevystihuje daný vývoj, lebo regióny sú entity geografické, nie kultúrne. Svedčí o tom aj príklad Balkánu či Blízkeho východu, kde hlavnú úlohu v oblasti bezpochyby zohráva Izrael. Už v roku 1994 navrhoval významný izraelský politik Šimon Peres vytvoriť nové, prípadne obnoviť staré regionálne ekonomické organizácie a štruktúry na Blízkom východe. Jeho plány boli arabskou stranou odmietnuté, čo dokazuje, že úspech podobnej akcie je silne závislý na kultúrnej homogenite zúčastnených strán.⁸⁰

Osobitným spôsobom sa v minulosti pokúsil riešiť krehké vzťahy veľkých náboženstiev, akými sú aj judaizmus, kresťanstvo a islam baháizmus. Toto nové náboženstvo založil v 19. storočí šítsky moslim menom Báb, obchodník s bavlnou z Perzie, ktorý sa v roku 1844 sám označil za proroka väčšieho než Mohamed, čím sa skoro dostal do sporu s úradnou mocou a do väzenia. Po povstaní jeho prívržencov ho vláda v roku 1850 dala dokonca popraviť. Napriek tomu si jeho nové náboženstvo našlo množstvo prívržencov (bábisti) a v jeho intenciách vystúpil v roku 1863 aj muž menom Bahá u'lláh (Božia sláva), ktorého príchod prorokoval aj zakladateľ nového učenia. Od jeho vystúpenia sa jeho prívrženci označujú ako baháisti. Základnou tézou učenia baháizmu je jednota hlásaná pre celé ľudstvo, ktorej cieľom je zjednotenie všetkých náboženstiev, národov a zemí pod jeho „vlajkou“. Prehlasuje, že všetky hlavné náboženstvá si navzájom neodporujú ani nekonkurujú a všetky sú pravdivé a pochádzajú od Boha. Veľké postavy, akými boli Abrahám, Mojžiš, Krišna, Budha, Ježiš či Mohamed sú rôzne manifestácie Boha, ktoré učili pravému náboženstvu svojich súčasníkov. Baháizmus tiež hlása, že náboženská pravda nie je absolútna, ale relatívna a Božské zjavenie sa neustále vyvíja a pokračuje. Bahá u'lláh sa dokonca prehlásil nielen za Ducha pravdy, ale aj za znovu prísľého Krista, Večného Otca, Toho, ktorý hovoril na Sinaji, Alfu a Omegu. Tvrdil tiež, že je naplnením všetkých proroctiev kresťanských, židovských, hinduistických, budhistických, zoroastrijských i moslimských.⁸¹ Napriek smelým až rúhavým výrokom ich vodcu bahaisti našli na pôde Izraela svoje miesto a dodnes vlastnia v Haife na úpätí hory Karmel svoju svätyňu a archív s príslušným parkom.⁸²

Záver

Zdá sa teda, že multikulturalita v Izraeli je veľmi zložitá a má svoje silné i slabé miesta. Podľa prieskumov časť svetovej verejnosti vníma túto krajinu negatívne, časť pozitívne. Izraelský základný zákon s názvom *Ľudská sloboda a dôstojnosť* zaručuje ľudské práva a slobody. Organizácia *Freedom House* označila Izrael v roku 2007 za jedinú krajinu z oblasti Blízkeho východu ako slobodnú v oblasti ľudských práv (na rozdiel od Palestínskych autonómnych oblastí). V rámci rebríčku, ktorý zostavuje organizácia

⁸⁰ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001, s. 146 a 150.

⁸¹ ENROTH, Ronald a kol. *Průvodce sektami a novými náboženstvími*. Praha : Návrat domů, 1995, s. 22 – 24.

⁸² DUGAS, Dionýz – TEREK, Jozef. *Svätá zem*. Prešov : Dino, 1992, s. 112 – 113.

Reportéri bez hraníc, je Izrael hodnotený zo 168 porovnávaných zemí na 44. mieste (rok 2007), čo ho zaraďuje na najvyššie miesto v rámci regiónu juhozápadnej Ázie. Kriticky sa však na adresu Izraela vyjadrila organizácia *Amnesty International* a taktiež *Human Rights Watch*, a to pre porušovanie ľudských práv, najmä na okupovaných územiach. Podobný názor má aj izraelská nevládna organizácia *Be-celem*.⁸³

Podľa štúdie amerického vládneho poradcu Simona Anholt a spoločnosti Global Market Insite, Inc. z roku 2006, Izrael bol vnímaný ako krajina s najhoršou „značkou“ na svete. Išlo o on-line prieskum viac ako 25 tisíc respondentov z 35 krajín. Hodnotili sa ukazovatele, ako: investície a imigrácia, export, kultúra a národné dedičstvo, spoločnosť, vláda a turizmus. Pravdou však je, že prieskum sa vykonával v čase druhej libanonskej vojny, čo negatívne ovplyvnilo jeho výsledok.⁸⁴

Izraelská spisovateľka Savyon Liebrechtová po vydaní svojej knihy na Slovensku v jednom zo svojich rozhovorov vyjadrila nádej, že izraelské umenie môže zmeniť pohľad na ich krajinu: „...*Ved' všade na svete žijú ľudia, ktorí sú v prvom rade ľudské bytosti, ktoré majú rovnaké túžby, city i potreby. Ľudia sa zamilovávajú, vychovávajú deti a snažia sa im darovať čo najkrajší život, uspávajú ich rozprávkami... Ľudia sa zabávajú a túžia po peknom živote. Je to rovnaké ako všade na svete...*“ Spoločným znakom jej prozaickej tvorby je túžba po láske a domove. Sama hovorí: „*V prvom rade však píšem príbehy z ľudského života. A s nimi sa môže spojiť každý človek na svete.*“ Savyon Liebrechtová sa síce narodila v Mníchove (1984), ale veľa cestuje po svete, a keď sa jej opýtajú, kde je jej domov, odpovie: „*Jednoznačne Izrael. Krajina, kultúra, mentalita, jazyk. Nemohla by som žiť bez hebrejského jazyka.*“ Vo svojej tvorbe často reflektuje dosah politiky Izraela na rodiny či osobné vzťahy, lebo život v Izraeli je plný politiky. Pomáha tak vytvárať obraz súčasného Izraela.⁸⁵

Keď v roku 1967 počas arabsko-izraelskej vojny izraelské sily dobyli jeruzalemské Staré mesto, veliteľ divízie, ktorý akciu previedol, hlásil: „Chrámová hora je v našich rukách.“ Možno práve vtedy vznikla vízia mesta, ktoré je „navěky zjednotené“. Hoci Chrámová hora je formálne pod izraelskou kontrolou a vládne vyhlásenia tvrdia, že prechod z jednej časti mesta do druhej je voľný, pravda je trochu iná. Mešity posvätné pre moslimov ako aj celú Chrámovú horu kontrolujú moslimské úrady a izraelská polícia, z bezpečnostných dôvodov nedovoľuje Židom výstup na ňu. Málokto prechádza zo židovských štvrtí do arabských a Arab v židovskej časti mesta vzbudzuje podozrenie. Toto je realita, ktorú opisuje Yehuda Lahav vo svojej reportáži z „rozdeleného mesta“. Ukazuje sa, že zatiaľ čo v posledných rokoch počet arabského obyvateľstva Jeruzalema neustále rastie kvôli rôznym sociálnym a hospodárskym výhodám, židovských obyvateľov, najmä v produktívnom veku, neustále ubúda. Z mesta sa každoročne odšťahuje viac Židov, než sa doň prisťahuje alebo sa v ňom narodí. Vo svojej reportáži Jehuda Lahav postrehol to, čo možno aplikovať na celý Izrael: „*Izraelčania i Palestínčania*

⁸³ *Izrael*. Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Izrael> (5.12.2010).

⁸⁴ A country with a bad reputation. Zdroj: <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3331279,00.html>.

⁸⁵ KIZÁKOVÁ, Zuzana. *Savyon Liebrechtová*. Sme emigrantmi vo vlastnej krajine. http://kultura.pravda.sk/izraelska-spisovatelka-sme-emigranti-vo-vlastnej-krajine-p3l-/sk-kniha.asp?c=A100713_142106_sk-kniha_p46 (5.12.2010).

*teraz chápú, že dobytie mesta a ustanovenie jednotnej správy ešte neznamená zjednotenie, rovnako ako slobodný prechod medzi jeho časťami ešte nezaručuje blahobyť obyvateľov. Ak má byť Jeruzalem mestom bodným svojho mena - Mesto mieru, budú sa musieť Izraelčania a Palestínčania dohodnúť.*⁸⁶

A to je zrejme jediné schodné riešenie dlhotrvajúceho arabsko-izraelského konfliktu. Už spomínaný dokument „Význam Jeruzalema pre kresťanov“, ktorý prijali v roku 1994 všetky historické cirkvi na území Izraela, končí týmito vetami: „*Jeruzalem je symbolom a prísľubom prítomnosti Boha, bratstva a mieru pre celé ľudstvo, ale najmä pre Abrahámových potomkov: židov, kresťanov a moslimov... Vyzývame všetky strany, aby sa povzniesli nad všetky výlučné predstavy a skutky a... aby vrátili Jeruzalemu jeho opravdivý univerzálny charakter a učinili z neho posvätné miesto zmierenia ľudstva.*“⁸⁷

RESUMÉ

Práca ponúka v pomerne širokom spektre obraz zložitého historického i demografického vývoja Izraela, krajiny, ktorá sa stala pre Židov biblickou zemou zasľúbenou, ale aj miestom zrodu ich moderného suverénneho štátu, pre kresťanov Svätou zemou, kde pobýval Ježiš Kristus a kde sa utvárali základy ich náboženstva a pre moslimov miestom, kde žije nielen značný počet Arabov, ale aj krajinou, kde stojí tretie najposvätniešie mesto ich náboženstva – Jeruzalem. Historický náčrt územia začína opisom príchodu Hebrejov do Kanaánu, etymologickým vývojom názvu krajiny, ako aj mocenskými výbojmi okolitých krajín po rozpade jednotného Izraelského kráľovstva. Zvláštna pozornosť je venovaná pôsobeniu kresťanov vo Svätej zemi, najmä obdobiu takzvaných krížových výprav, ktoré poznamenali nielen Palestínu ale aj stredovekú Európu. V súvislosti s tým sú popisované interakcie kresťanského a moslimského sveta, ktoré nadobudli dramatický charakter po expanzii islamu na Blízkom východe a v Stredomorí, najmä za Seldžuckých a Osmanských Turkov. Pri popise neraz veľmi zložitej histórie nebolo možné postihnúť všetky aspekty a dôležité etapy, ale dôraz bol skôr kladený na prezentáciu religióznej stránky problematiky. Napriek relatívnej torzovitosti údajov sa vynára obraz krajiny, ktorej súčasnosť je silne poznačená jej minulosťou a ktorej budúcnosť bude z veľkej časti závisieť od vyriešenia základného problému, ktorým je koexistencia židovského a arabského národa. A predobrazom pokojného súžitia židov, kresťanov i moslimov by mohol byť Jeruzalem – *Jerušalajim*, Mesto pokoja.

SUMMARY

The paper offers a broad picture of a complex historical and demographic development of Israel, a land which has become a central point for Jews, a Promised Land, but also a birthplace of their modern state. For Christians, the Holy Land is the place where Jesus Christ lived and where the foundations of their religion were laid. For Muslims, it is a region with a quite large Arabic population, but also a place where their third holiest

⁸⁶ LAHAV, Jehuda. *Uvidieť Jeruzalem a zomrieť?* Reportáž z rozdeleného mesta. (23.12.2004) - <http://hnonline.sk/c1-22252395-uviediet-jeruzalem-a-zomriet> (14.12.2010).

⁸⁷ KOLEKTÍV AUTOROV. *Vieery a vyznania*. Bratislava : Slovart, 2006, s. 305.

City of Jerusalem is placed. The historical introduction begins with the arrival of Hebrews to Canaan, the etymological analysis of the name of the land and with the struggles for power in this region after the collapse of the Kingdom of Israel. Special attention is given to the activities of Christians in the Holy Land with accent on the so-called crusades, which had a huge impact on Palestine as well as on medieval Europe. Then, the interactions of Christian and Muslim world are described, with their dramatic impact after the expansion of Islam in the Middle East and Mediterranean, especially during the rule of Seljuk and Ottoman Turks.

While describing the complex history, it was often a problem to take into account all the aspects of this problematics, therefore the emphasis was put on the presentation of religious side of the topic. Despite certain scarcity of data, an image of land appears, a land which present is strongly influenced by its past and which future lies in the successful solution of its basic problem – coexistence of the Jews and Arabs. A model of the peaceful coexistence of the Jews, Christians and Muslims could be Jerusalem – *Yerushalayim*, the City of Peace.

Adresa autora:

PhDr. Miroslav Strakoš
Vihorlatské múzeum Humenné
Nám Slobody č. 1, 066 01 Humenné
e-mail: mirostra59@gmail.com

KIJEVSKÝ METROPOLITA IZIDOR A FLORENTSKÁ ÚNIA NA RUSI

Angelus Štefan Kuruc

METROPOLITAN OF KIEV ISIDORE AND THE COUNCIL OF FLORENCE IN RUS

Abstract: The main topic of the article is the negotiation during the Ferrara-Florence Council in 1438 – 1439 and the participation of the Russian delegation, led by the Kiev metropolitan Isidor. The article explains the reasons which led Grand Prince Vasilij II to refuse the Church Union and describes the consequences for Russia. The refusal of the Union in Rus led to the independence of the Moscow part of the Russian Church from Constantinople.

Keywords: Union. Council of Florence. Orthodoxy. Metropolitan of Kiev. Rus.

Prvé výsledky prenesenia rozkolu medzi latinskou a gréckou cirkvou na život Kyjevskej Rusi badáme až v 12. storočí. Dovtedy mala Rus dobré vzťahy s latinskou cirkvou¹ a rozkol brala len ako lokálnu byzantskú záležitosť. O tom svedčí aj fakt, že po exkomunikácii patriarchu v roku 1054 sa pápežskí legáti nemohli vrátiť do Ríma cez Grécko naladené voči nim nepriateľsky, preto urobili okľuku smerom na sever cez Kyjevskú Rus. Od čias veľkého kniežat'a Jaroslava Múdrehu (1019 – 1054), ktorý vytvoril v Kyjeve cirkevnú organizáciu, môžeme sledovať istú náklonnosť ruskej cirkvi k Západu i latinskej cirkvi na poli cirkevno-politických kontaktov, dynastických manželstiev i na liturgicko-náboženskej báze.² Že náboženské pomery v Kyjeve neboli na Západe neznáme, svedčí aj kronikár Thietmar z Merseburgu, ktorý sa v roku 1018 zmieňuje v 400 kostoloch v Kyjeve.³

Jedným z najväčších náznakov otvorenosti počas panovania Jaroslava Múdrehu (1019 – 1054) voči Západu boli početné dynastické manželstvá jeho rodiny s „latiníkmi“. Tieto nezvykle početné manželstvá veľkokniežacej rodiny uzatvárané pred aj po rozkole 1054 mali svoju hlbokú výrečnosť – svedčia, že na Kyjevskej Rusi existovalo neustále

¹ FRŐLICH, Roland. *Dva tisíce let dějín církve*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 70.

² KUMOR, Boleslav. Problem jedności Kościoła na Rusi z Kościołem katolickim do końca XII wieku. In *Teologia i kultura duchowa starej Rusi*. Lublin : RWKUL, 1993, s. 130.

³ FRŐLICH, Roland. *Dva tisíce let dějín církve*. Praha 1999, s. 70.

vedomie jednej nerozdelennej cirkvi⁴. Navyše, v čase vzniku schizmy 1054 nastala medzi Kyjevom a Konštantínopolom roztržka, pretože knieža Jaroslav bez súhlasu konštantínopolského patriarchu vymenoval v roku 1051 za kyjevského metropolitu Ilarjona, duchovného kniežacej dediny Berestov. Táto roztržka trvala do roku 1055. Preto je zrejmé, že Jaroslav sa snažil o autonómiu ruskej cirkvi od Konštantínopola.⁵ Aj po smrti Jaroslava Múdreho, keď vládol na Rusi triumvirát⁶ jeho synov, bola západná orientácia politiky bežnou vecou. Izjaslav sa orientoval na Poľsko a Rím,⁷ Svjatoslav, preferoval styky s nemeckým cisárstvom a Vsevolod, hoci orientovaný na Byzanciu, tiež nebol protirímsky.⁸ Dynastické sobáše ruských kniežat s latiníkmi boli i naďalej početné. Po roku 1180 tieto manželstvá zanikajú z dôvodu prenikania antilatinskej atmosféry na Rus.⁹

Penikanie antilatinskej atmosféry na Rus sa spája so spôsobom obsadzovania úradu metropolitu. Metropolitami sa stávali v tomto období prevažne Gréci. Od polovice 13. storočia sa táto prax začala meniť - stále častejšie si svojho najvyššieho predstaviteľa volilo ruské duchovenstvo zo svojich radov. Aj v takomto prípade sa však novozvolený metropolita musel vydat' do Konštantínopolu, kde ho tamojší patriarcha oficiálne potvrdil a vysvätil (v prípade, že ešte nebol biskupom). To so sebou prinášalo nemalé ťažkosti, zvlášť keď sa po uskutočnení štvrtej krížovej výpravy v roku 1204 Carihrad stal prechodne centrom latinského cisárstva¹⁰ a pravoslávny patriarcha prebýval v Nicei.

⁴ Sám veľký knieža bol ženatý po druhý raz s Annou, dcérou švédskeho kráľa Olafa III. Skottkonunga (995 – 1024). Jeho syn, knieža novgorodské a haličské Vladimír, bol ženatý s Odou, dcérou grófa Leopolda Stade, ďalšie deti: veľké knieža kyjevské Izjaslav (1054 – 1073) mal za ženu Gertrúdu, dcéru poľského kráľa Mieška II. (1025 – 1034), černigovské knieža a neskôr veľké knieža kyjevské Svjatoslav (1073 – 1076) bol ženatý s Ethelerou, dcérou grófa z Ditmarshen. Len knieža perejaslavské, a potom veľké knieža kyjevské Vsevolod (1078 – 1093) mal ženu Irenu, dcéru byzantského cisára Konštantína. Jaroslavova dcéra Alžbeta sa vydala najprv za nórskeho kráľa Haralda III., a potom za Svena II. (1047 – 1076), kráľa Dánska a ďalšia dcéra Anastázia sa vydala uhorského kráľa Ondreja I. (1046 – 1060). Jaroslavova sestra Dobronega bola ženou poľského vládcu Kazimíra Obnoviteľa (1034 – 1058), syna Mieška II. Kyjevská Rus nadviazala vzťahy aj s Francúzskom, kde významnú úlohu zohral sobáš kráľa Henricha I. (1031 – 1060) s dcérou Jaroslava Múdreho Annou.

KUMOR, Boleslav. *Problém jedności Kościoła na Rusi z Kościołem katolickim do końca XII wieku*, s. 129.

⁵ Pravoslávna cirkev na Rusi podliehala od svojho počiatku carihradskému patriarchátu. V jej čele stál metropolita kyjevský a celej Rusi, ktorý bol až do polovice 13. storočia vybraný a potvrdzovaný priamo carihradským patriarchom so súhlasom cisára.

⁶ Jaroslav Múdry rozdelil krajinu medzi svojich synov a kniežací stolec pririekol najstaršiemu členovi rodu. Týmto právom staršinstva položil základy Kyjevského veľkokniežatstva. Staršinovské nástupníctvo prinieslo však sváry medzi členov dynastie. Kyjevské veľkokniežatstvo bolo rozdeľované na jednotlivé údely, až Andrej Bogoljubskij, vladimírské knieža, preniesol veľkokniežatstvo do Vladimíra a Kyjev sa stal údelným kniežatstvom.

⁷ Po rozpade triumvirátu v roku 1067 a po vypudení veľkého kniežat'a Izjaslava z Kyjeva v roku 1073 sa ten vybral do Poľska a potom do Nemecka, a keď ani tam sa nedočkal očakávanej pomoci, rozhodol sa ju hľadať u pápeža Gregora VII. (1073 – 1085) V roku 1075 vyslal svojho syna Jaropolka – Petra do Ríma k pápežovi Gregorovi VII., aby prijal Kyjevskú Rus pod opateru Svätej stolice. V apoštolskom liste *Filius vester*, ktorý napísal Gregor VII. pri tejto príležitosti, nazýva pápež Izjaslava „kráľom Rusi“ a v liste nie sú žiadne náznaky rozkolu. KUMOR, Boleslav. *Problém jedności Kościoła na Rusi z Kościołem katolickim do końca XII wieku*, s. 131.

⁸ KUMOR, Boleslav. *Problém jedności Kościoła na Rusi z Kościołem katolickim do końca XII wieku*, s. 130.

⁹ V kyjevskej veľkokniežacej rodine ich od roku 1070 bolo niekoľko. Vladimír Monomach (1113 – 1125) bol ženatý s dcérou anglického kráľa Haralda II., knieža Mstislav I. (1125 – 1132) s Kristínou, dcérou švédskeho kráľa Ingeho Ingemunda I. Boje (1066 – 1110), dcéra veľkého kniežat'a Svjatopolka Zbislava si zobrala za muža poľského vládcu Boleslava Krivoústeho (1102 – 1139). KUMOR, Boleslav. *Problém jedności Kościoła na Rusi z Kościołem katolickim do końca XII wieku*, s. 130 – 131.

¹⁰ Do roku 1261, keď Byzantinci znovu mesto dobyli.

Antilatinská polemika, prinášaná Rus najmä gréckymi mníchmi a metropolitami sa objavuje ku koncu 11. storočia. Z tohto obdobia pochádza *Slovo o vere Varjagov* (synonymum pre latiníkov), od 12. storočia súčasť *Paterika* a *Kormčej knihy* (morálno-asketicko-liturgické poučenie).¹¹ Ďalším známym autorom bol Teodozius, igumen kyjevsko-pečerského kláštora, ktorý napísal viaceré polemické i náučné diela. Známe je jeho dielo *O viere kresťanskej i latinskej* (*O vere christianskoj i latinskoj*), datované do rokov 1060 – 1070. Je to list kyjevskému kniežaťu Izjaslavovi Jaroslavičovi, v ktorom sa silno praniekuje latinská cirkev.¹²

Zaujímavým dôkazom kontaktov Kyjevskej Rusi s latinským Západom je sviatok „*Perenesenija moščej sv. Nikolaja*“, ktorý sa podľa ruského pravoslávneho kalendára slávi 9. mája. Svätý Mikuláš je uctievaný svätec rovnako v západnej i východnej cirkvi. Keď sa konalo slávnostné prenesenie pozostatkov svätca z Myry do talianskeho Bari (talianski námorníci ulúpili pozostatky sv. Mikuláša z Myry v roku 1087 a preniesli do mesta Bari v Apúlii, kde ich uložili v bazilike posvätenej Urbanom II. v roku 1089),¹³ zúčastnila sa na tejto slávnosti aj delegácia duchovenstva z Kyjevskej Rusi.¹⁴ Byzantský východ tento sviatok nepozná.¹⁵ Niektorí autori predpokladali existenciu (na Byzancii nezávislých) kontaktov kyjevských metropolitov s Rímom, iní sa domnievajú, že riadenie metropolie hierarchami gréckeho pôvodu vyvolávalo na Rusi neustálu protilatinskú kampaň na zamedzenie prozápadnej orientácie.¹⁶

Skutočnosťou je to, že sto rokov po rozkole na Rusi ešte fungovali katolícke kostoly a spoločenstvá veriacich. V Lavrentijevskom letopise sa k roku 1154 uvádza, že pri útoku Polovcov na Perejaslavľ bol zničený katolícky chrám¹⁷ a Nikonovský letopis k roku 1174 poukazuje na existenciu katolíckej komunity v Kyjeve. V roku 1220 vznikol pod Kyjevom dominikánsky kláštor P. Márie, predstaveným ktorého bol sv. Hyacint. Dominikánom sa pripisuje aj katolícky kostol v Podole (okolo 1228).¹⁸ V Novgorode existoval katolícky kostol sv. Olafa (bol švagrom Jaroslava Múdreho).¹⁹ Tento kostol, postavený gotlandskými kupcami, existoval do 14. storočia.²⁰ V Ladoge existoval ešte v 13. storočí katolícky kostol sv. Mikuláša, pravdepodobne s kupeckým dvorom. Podľa

¹¹ HREHOVÁ, Helena. *Kresťanské cnosti vo východnej spiritualite a duchovnej literatúre*. VMV Prešov : 2002, s. 54.

¹² GAJEK, Jan, Sergiusz. Teodozjusz Grek i jego „Słowo o wierze chrześcijańskiej i łacińskiej“. In *Teologia i kultura duchowa Starej Rusi*. 1993, s. 133.

¹³ REMEŠ, Václav. *Po kom se jmenujeme? Encyklopedie křesťanských jmen*. Praha : Libri 2000, s. 439 – 440.

¹⁴ KOMOROVSKÝ, Ján. *Postavy z dejín ruského katolicizmu*. Prešov : Petra, 2001, s. 8.

¹⁵ KUMOR, Boleslav. *Problem jedności Kościoła na Rusi s Kościołem katolickim do końca XII. wieku*, s. 133.

¹⁶ СОБОЛЕВСКИЙ, Алексей Иванович. Отношение древней Руси к разделению церквей. In *Известия Императорской Академии Наук VI*, 1914, č. 2, s. 95 – 102.

¹⁷ ДРЕМЛЯЮГ, Антон Игоревич. О католическом влиянии на Древней Руси. In *Герценовские чтения 1998 : Актуальные проблемы социальных наук*. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский христианский университет, 1998, s. 239 – 241.

¹⁸ ТИХОМИРОВ, Михаил Николаевич. *Древнерусские города*. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1956, s. 291.

¹⁹ Sv. Olaf bol kanonizovaný trondheimským biskupom Grimkellom v roku 1030 a opätovne pápežom Alexandrom III. v roku 1164.

²⁰ РЫБИНА, Елена Александровна. Готский раскоп. In *Археологические. изучение Новгорода*. Москва 1978, s. 79 – 85; МЕЛЬНИКОВА Елена Александровна. Сведения о Древней Руси в двух скандинавских рунических надписях. In *История СССР*, 1974, роč. 18, č. 6, s. 170 – 178.

prípravy zmluvy medzi Novgorodom a Gotlandom tiež z 13. storočia sa zdá, že je to kostol, ktorý už dlhšie stál a mal dokonca svoj majetok. Katolícky kostol sv. Petra existoval neďaleko Novgorodu v 13. storočí. Spomína sa kostol sv. Olafa v Starej Ladoge.

Od doby štvrtej krížovej výpravy sa stretávame so snahou pápežov o to, aby jednotlivé ruské kniežatá prijali cirkevnú úniu a uznali pápežský primát. Honorius III. (pápež v rokoch 1216 – 1227) vydal v roku 1222 encykliku adresovanú všetkým súdom v Livónsku,²¹ v ktorej požadoval, aby zakázali všetky grécke, t.j. pravoslávne obrady a prinútili tak ruských pravoslávnych v Livónsku vyznávať latinskú vieru.²² V roku 1231 pápež Gregor IX. (pápež v rokoch 1227 – 1241) adresoval bulu vladimirsko-suzdaľskému veľkokniežat'u Jurijovi Vsevolodovičovi, v ktorej mu vytýkal, že stále udržiava byzantské a ruské cirkevné zvyky a vyzval ho, aby prešiel pod pápežskú ochranu.²³ V rokoch 1246 – 1253 viedol haličsko-volyňský knieža Daniil Romanovič rozhovory o cirkevnej únii s pápežom Inocentom IV. (pápež v rokoch 1243 – 1254).²⁴ Pápež sľúbil Daniil, že za jeho prestup na katolícku vieru vyhlási krížovú výpravu proti Tatárom. Inocent IV. ju skutočne v roku 1253 vyhlásil, ale bez väčšej odozvy. Preto knieža Daniil od únie nakoniec odstúpil. Pápež Alexander IV. (pápež v rokoch 1254 – 1261) ho kvôli tomu v jednom zo svojich listov pokarhal.²⁵ Zachovala sa aj pápežská bula z roku 1248, ktorú pápež Inocent IV. zaslal suzdaľskému kniežat'u Alexandrovi.²⁶ V nej žiadal, aby Alexander pristúpil k zjednoteniu pravoslávia s katolíckou cirkvou a pomohol v boji proti Tatárom.²⁷

Tatárske vpády na Rus v rokoch 1237 – 1240 a následné podrobenie Rusi zasiahli prakticky do všetkých oblastí ruského života. Novozvolení metropolití museli od tejto chvíle cestovať nielen do Konštantínopolu, resp. Nicei, aby získali potvrdenie patriarchom, ale tiež do Sarai, hlavného mesta Zlatej hordy, aby tu získali od chánov jarlyk – potvrdenie metropolitu v úrade. Metropolitu Kyrilovi III. (metropolita v rokoch 1242/1243 – 1281)²⁸ sa podarilo získať od chána ochranu pre cirkevné inštitúcie, ktoré dostali za úlohu modliť sa za Zlatú hordu a jej predstaviteľov. Toto privilégium pre cirkev predstavovalo okrem iného oslobodenie od daní, ktoré ostatné ruské obyvateľstvo platilo

²¹ Livónsko (po lotyšsky: Livonija (Vidzeme), po estónsky: Liivimaa, po litovsky: Livonija, po nemecky: Livland, po poľsky: Inflanty, po rusky: Лифляндия) je historické územie a historický štát na území dnešného Lotyšska a Estónska. Názov sa používal od druhej štvrtiny 13. storočia. Jeho obyvateľstvo tvorili Livovia (väčšinou fínske kmene), patriaci k ugrofínskym národom, ktorých rečou bola dnes takmer vymretá livčina.

²² „...ut Rutheni venientes inhabitare Livoniae, Latinorum observantiis constringantur“. In Akty istoričeskije, odnosjaščiesja k Rossii, 1. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской Империи Археографическою экспедициею: Дополнены и изданы Высочайше учрежденною комиссией 1. Санкт-Петербург: Тип. 2. Отд-ния и Собственной Е.И.В. канцелярии, 1836, s. 13, dok. č. XII. (ďalej ako Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской Империи).

²³ „...cupienti se subjicere Apostolicae Sedī, ruthenos, graecosque mores et ritus abjiciat, latinosque suscipiat“. Je zaujímavé, že i Jurij Vsevolodovič je titulovaný ako kráľ Ruska - Rex Russiae. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской Империи, s. 30, dok. č. XXXIII.

²⁴ ДРЕМЛЮГ, Юзеф. *Католичество и Древняя Русь* [online] Dostupné na internete:< <http://www.militia-dei.spb.ru/?go=articles&cid=19>>.

²⁵ „... Objurgatur de ejus defectione a catholica Ecclesia et ad illam redire menetur... Daniil je znovu titulovaný ako rex Russiae. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской Империи, s. 84, dok. č. XCV.

²⁶ Alexander Nevský, veľkoknieža v rokoch 1252 – 1263.

²⁷ Alexander je už titulovaný len ako knieža – dux. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской Империи, s. 68, dok. č. LXXXVIII.

²⁸ Kyril III., metropolita kyjevský a celej Rusi v rokoch 1242/1243 – 1281.

Tatárom. Týkalo sa nielen duchovných, ale aj roľníkov, ktorí pracovali na cirkevných pozemkoch. Tieto práva ruskej cirkvi ostatní cháli mnohokrát s určitými úpravami potvrdzovali. Nemohlo to však úplne ochrániť cirkevné majetky a kláštory pred pustošivým tatárskymi nájazdmi. V dôsledku úplného zničenia Kyjeva a jeho neustáleho ohrozenia sa metropolita Maxim (metropolita v rokoch 1283 – 1305) rozhodol v roku 1299 premiestniť svoje sídlo do Vladimíru nad Kľazmou. Prenesenie sídla metropolie bolo konštantínopolským patriarchom uznaná de iure až dodatočne v roku 1354, spolu s potvrdením metropolitu Alexeja (metropolita v rokoch 1354 – 1378). Metropoliti si aj po prenesení sídla do Vladimíru ponechali titul metropolita kyjevský a celej Rusi. Prenesenie rezidencie malo však aj svoje politické dôvody. Moc vladimirských kniežat bola veľmi pevná, a preto sa často stávali veľkokniežatami. Tým, že sa vo Vladimíre ešte navyše zdržiaval tiež metropolita celej Rusi, sa ich postavenie ešte viac posilnilo.

S presídlením metropolitu nesúhlasil haličsko-volyňský knieža Jurij Lvovič,²⁹ ktorému sa podarilo v roku 1303 získať od byzantského cisára Andronika II. Paleologa a patriarchu Atanasia (patriarcha v rokoch 1289 – 1293 a 1303 – 1309) povolenie na založenie samostatnej haličskej metropolie (1303 – 1391), do ktorej patrili eparchie vladimirsko-volyňská, cholmská, peremyšlská, lucká a turovská. Je celkom možné, že tento krok bol reakciou na rokovanie kniežat'a Jurija Lvoviča o únii s Rímom. Po roku 1303 sa tak kyjevskí metropoliti museli vysporiadať aj s problémom jednoty pravoslávnej cirkvi na Rusi, ktorý sa stále objavoval.

Keď v druhej polovici 13. storočia rozpútalo litovské veľkokniežatstvo boj o získanie západoruských kniežatstiev a postupne ich dostal pod svoju nadvládu, možno pozorovať značné problematické vzťahy týchto oblastí k osobe metropolitu kyjevského a celej Rusi. Značná časť z nich sa chcela zbaviť vplyvu kyjevského metropolitu, ktorý bol ovplyvňovaný politikou moskovského veľkokniežat'a. Hľadali preto vhodného (zo svojho pohľadu) kandidáta pre tento úrad, alebo priamo usilovali o vytvorenie samostatnej litovskej metropolie. Knieža Gediminas okolo roku 1317 vyňal litovské oblasti z právomoci kyjevského metropolitu a zriadil tu samostatnú litovskú metropolu so sídlom v Novgorodku.³⁰ Nová metropolia opäť predstavovala hrozbu rozdelenie ruskej cirkvi. Značne problematickým obdobím bola doba panovania litovského veľkokniežat'a Vitolda. Preto sa kyjevskí metropoliti na týchto územiach často zdržiavali, a takto sa snažili udržať litovské územie pod svojou kontrolou. Nie vždy sa im to však podarilo. Kyjevskí metropoliti tiež často urovnávali spory medzi ruskými kniežatami, a tak prispievali k upokojeniu situácie v jednotlivých kniežatstvách. Často sa tiež stávali regentmi nedospelých kniežacích synov.

V čase konania ferrarsko-florentského koncilu vládol v Moskve veľkoknieža Vasiliij II. Doba jeho panovania bola značne zložitá. V moskovskom kniežatstve vypukli

²⁹ ПАВЛОВ, Алексей Степанович. О начале Галицкой и Литовской митрополии и о первых тамошних митрополитах по византийским документальным источникам XIV века. In *Русское обозрение*, 1894, zv. 27, s. 214.

³⁰ Patriarchom uznaná v roku 1355, s prestávkami existovala do roku 1419.

dynastické spory, ktoré viedli k vypuknutiu vojny. Vasilij II.³¹ musel čeliť silnej opozícii svojho strýka a bratrancov. Jeho otec Vasilij I.³² sa rozhodol nerešpektovať na Rusi existujúce seniorátne právo, podľa ktorého mal byť jeho nástupcom najstarší člen rodu, teda jeho mladší brat Jurij Dmitrijevič, a moskovské kniežatstvo a titul veľkokniežaťa odovzdal svojmu synovi Vasilijovi³³. Zároveň týmto rozhodnutím porušil závet svojho otca Dmitrija Donského. Jurij Dmitrijevič sa rozhodol brániť svoje práva, odmietol zložiť sľub vernosti novému moskovskému panovníkovi Vasilijovi II. a vystúpil proti nemu vojensky. Po Jurijovej smrti v roku 1434 dynastické spory pokračovali ďalej. Jurijovo miesto zaujali jeho synovia Vasilij,³⁴ Dmitrij,³⁵ a Dmitrij.³⁶ Dynastická kríza bola ukončená až v roku 1453. Spory medzi kniežatmi značne komplikovali boj proti Tatárom a na istý čas tiež pozastavili proces zjednocovania ruských kniežatstiev.

Po roku 1431, kedy zomrel metropolita Fotij,³⁷ zostával tento úrad po dlhú dobu neobsadený. Vasilij II. sa z dôvodu spomínanej dynastickej vojny a cesty po jarlyk do Sarai k nemohol dočasne zaoberať voľbou nového metropolitu. Vhodná doba nastala až po návrate Vasilija II. do Moskvy v druhej polovici roka 1432.³⁸ Novým metropolitom sa stal riazanská a muromský biskup Jona (Jonáš), ktorý po voľbe, samozrejme, potreboval potvrdenie od konštantínopolského patriarchu. Z tohto dôvodu musel podniknúť cestu k patriarchovi, ktorú však kvôli uvedenej politickej situácii v moskovskom štáte nemohol absolvovať. Navyše, vo februári 1433 sa ženil veľkoknieža Vasilij II., a to si vyžadovalo metropolitovu prítomnosť. Preto sa Jona odobral k patriarchovi až v roku 1434, čo skomplikovalo ďalší vývoj.³⁹ V tom istom roku 1432, keď v Moskve zvolili za metropolitu kyjevského a celej Rusi Ionu, poslal litovský knieža Švidrigailo do Carihradu smolenského biskupa Gerasima⁴⁰ a požiadal patriarchu, aby Gerasima potvrdil ako novým metropolitom. V prípade litovského panovníka išlo o snahu vymenovať vhodného kandidáta, ktorý by nepodliehal vplyvu moskovského panovníka. Patriarcha Gerasima potvrdil a na jeseň roku 1433 sa Gerasim vrátil späť do Smolenska, kde si zriadil svoju rezidenciu. Do Moskvy nešiel z dôvodu dynastickej vojny.⁴¹ Nový metropolita spoločne s litovským panovníkom vyjednával o cirkevnej únii s bazilejským koncilom.⁴² Metropolita Gerasim doplatil na to, že bol vlastne hračkou v Švidrigailových rukách a bol 26. júla 1435

³¹ Vasilij II., tiež Vasilij Vasiljevič alebo Vasilij Temný (1415, Moskva – 1462, veľkoknieža moskovské v rokoch 1425 – 1462).

³² Vasilij I., tiež Vasilij Dmitrijevič, (1371 – 1425), veľkoknieža moskovské v rokoch 1389 – 1425. Napriek nepriaznivej medzinárodnej situácii sa mu podarilo rozšíriť územie štátu.

³³ Jurij IV., knieža haličské a zvenigorodské, veľkoknieža v rokoch 1425 – 1434.

³⁴ Vasilij Jurijevič Kosoj, +1448, údelné knieža.

³⁵ Dmitrij V. Jurijevič Väčší (Šemjaka), +1453, ugličské a zvenigorodské údelné knieža, veľkoknieža v roku 1446.

³⁶ Dmitrij Jurijevič Menšie (Krasnyj), + 1446, údelné knieža.

³⁷ Fotij, metropolita kyjevský a celej Rusi v rokoch 1408 – 1431.

³⁸ ГОЛУБИНСКИЙ, Евгений Евстигнеевич. *История Русской Церкви II. Москва: изд. Имп. Об-ва Истории и Древностей Российских при Московском Ун-те.*, 1900, s. 419.

³⁹ СОЛОВЬЁВ, Сергей Михайлович. *Сочинения.* Москва : Голос, 1993, s. 642.

⁴⁰ Gerasim, roku 1415 vladimirsky-volynský biskup, v roku 1428 je biskup vo Smolensku, v rokoch 1432 – 1435 metropolita kyjevský a celej Rusi.

⁴¹ Prvý pskovský letopis. НАСОНОВ, Арсений Николаевич. *Псковские летописи, Т. 1.* Москва : Издательство Академии Наук СССР, 1941, s. 43 (ďalej Prvý pskovský letopis).

⁴² JABLONOWSKI, Horst. *Westrussland zwischen Wilna und Moskau.* Leiden : E.J. Brill, 1961, s. 91.

na príkaz litovského veľkokniežat'a Švitrigaila upálený, pretože pomáhal organizovať sprisahanie proti nemu.⁴³

Po Gerasimovej smrti vymenoval patriarcha Jozef II. (spolu s cisárom Jánom VIII.) nového metropolitu kyjevského a všetkou Rusi – mnícha a vynikajúceho diplomata Izidora. Medzitým zvolený metropolita Iona odcestoval koncom roka 1435 do Carihradu, aby ho patriarcha oficiálne potvrdil do úradu metropolitu. Po svojom príchode sa však dozvedel o Izidorovom menovaní. Keďže metropolitný stolec bol už obsadený Izidorom, dosiahol Jona iba neurčitý prísľub, že sa metropolitom stane v prípade Izidrovej smrti alebo v situácii, keď by Izidor bol hatený vo vykonávaní svojho úradu.⁴⁴

Izidor sa narodil v Solúne a zdá sa, že okrem gréčtiny hovoril aj bulharsky. Historické pramene sa o ňom zmieňujú ako o veľmi vzdelanom človeku, ktorý miloval antickú literatúru. Nemal však skúsenosť so správou eparchie, do svojho dosadenia do úradu metropolitu žil ako mních v carihradskom kláštore sv. Demetra. No už pred jeho vymenovaním do úradu metropolitu ho poveroval cisár Ján VIII.⁴⁵ dôležitými diplomatickými úlohami. Zúčastnil sa napríklad zasadania bazilejského koncilu. Navyše patril k veľmi lojálnym úradníkom byzantského cisára.

Koncom roku 1435 sa Ján VIII. dohodol s pápežom Eugenom IV. na konaní koncilu v talianskej Ferrare. Chceli tu uzavrieť cirkevnú úniu. Cisár si prial, aby sa koncilu, okrem Byzantíncov, zúčastnili tiež ostatní predstavitelia pravoslávia, ktorí by ho svojou prítomnosťou podporili. Metropolita kyjevský a celej Rusi patril k dostatočne významným predstaviteľom pravoslávnej cirkvi. Cisár v Izidorovi navyše videl lojálneho pomocníka, ktorý by mu mohol byť nápomocný. Spoliehal na jeho schopnosti, ktoré mal využiť na to, aby presvedčil latínov o správnosti pravoslávnej viery. Preto patriarcha vymenoval Izidora po jeho návrate z Bazileja za metropolitu kyjevského a celej Rusi. Jona sa vrátil na Rus sprevádzajúc nového metropolitu Izidora.

Izidor prišiel do Moskvy dňa 2. apríla 1437.⁴⁶ Napriek tomu, že Jona nebol potvrdený a do krajiny prišiel metropolita – cudzinec, Izidora uvítali slávnostne so všetkými príslušnými poctami. Nikonovský letopis dokonca uvádza, že ho Vasilij II. štedro obdaroval. Nový metropolita pricestoval do Moskvy s cieľom presvedčiť Vasilija II., aby smel odísť na koncil do Ferrary na čele posolstva, ktoré by vypravil veľkoknieža. Podľa letopisu to Vasilij II. spočiatku odmietol s vysvetlením, že „v čase jeho starých rodičov a rodičov žiadneho zjednotenie s Rímom nebolo a on si ho tiež nepraje“. Je zrejmé, že ak by sa metropolitom stal Jona, nijaké posolstvo by do Ferrary vyslané nebolo. Možno si cisár tento postoj Rusi dobre uvedomoval, preto bol Carihradom vybraný za

⁴³ Prvý pskovský letopis, s. 43.

⁴⁴ *Полное собрание русских летописей. Т. 21. 2-я половина. Книга Степенная царского родословия. Ч.2.* St. Peterburg : Типография М. А. Александрова, 1913, s. 506.

⁴⁵ Ján VIII Paleolog, byzantský cisár v rokoch 1425 – 1448

⁴⁶ Podľa ruských prameňov (*Полное собрание русских летописей. Т.6. VI. Софийские летописи.* St. Peterburg : Типография Эдуарда Праца, s. 151; *Полное собрание русских летописей. Т.9. VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью.* St. Peterburg : Типография Эдуарда Праца, 1862, s. 23) prišiel Isidor prišiel do Moskvy v 2. apríla 1437. E. Winter uvádza mylný dátum 2. mája 1437. - WINTER, Eduard. *Russland und Das Papsttum 1, Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas*, 6. Berlin : Akademie-Verlag, 1960, s. 137.

metropolitu Izidor. Jona bol úplne oddaný moskovskému panovníkovi a jeho politike a v žiadnom prípade by o vyslanie poslov na koncil so svojím panovníkom nepolemizoval, aj keby si cisár a patriarcha ruskú delegáciu na koncile priali. Isidor sa však svojich plánov nevzdal a veľkokniežat'a stále prehováral a nakoniec v septembri 1437 dosiahol Izidor svoj cieľ a s početným sprievodom odcestoval do Ferrary. Simeon Suzdaľský udáva, že byzantský cisár pozval na koncil všetkých pravoslávnych patriarchov, metropolitov, arcibiskupov a biskupov. Jednotlivé listy s pozvaním adresoval aj ostatným ruským kniežatám⁴⁷. To je možno dôvod, prečo sa Vasilij II. nakoniec rozhodol vyslať posolstvo do Talianska.

Jeden z jeho účastníkov menom Simeon sa zmieňuje zhruba o stovke účastníkov. Je otázkou, či išlo o oficiálnu delegáciu Rusi, vyslanú kniežat'om, alebo iba o súkromnú cestu metropolitu Izidora. Jedna možnosť je, že veľkoknieža Vasilij II. vyslal posolstvo na čele s Izidorom dobrovoľne, hoci (vzhľadom k jeho známemu postoju k úni) na želanie patriarchu Jozefa II.⁴⁸ Zodpovedá tomu skutočnosť, že ak by Vasilij II. nesúhlasil s Izidorovým odchodom, nesprevádzalo by metropolitu také množstvo ľudí. Stočlenný sprievod nemohol byť v žiadnom prípade tvorený iba osobným sprievodom nového metropolitu. S Izidorom do Ferrary cestoval aj suzdaľský biskup Abrahám (Avraamij). Inak zloženie ruskej delegácie pre nás zostáva z veľkej časti neznáme. S určitosťou vieme menovať iba niekoľko osôb – okrem suzdaľského biskupa Abraháma do Ferrary odcestoval ako jeho sprievod aj mních Simeon, členmi posolstva bo aj archimandrita Vasian.⁴⁹

Pred svojím odchodom zložil Izidor sľub, že zachová v Taliansku čistotu pravoslávnej viery.⁵⁰ Vasilij II. mu hrozil kľatbou, ak by nesplnil svoj sľub. Izidor však svoju prísahu, podľa Nikonovského letopisu čoskoro porušil. Rukopis udáva, že keď Izidor „prišiel do nemeckej krajiny do hradu Jurjevo,⁵¹ kde žili tiež pravoslávni kresťania, ktorí ho spoločne s katolíkmí uvítali so svojimi krížmi. A tu Izidor príde ku katolíckemu krížu, pokloní sa mu, pobožká ho a až potom príde ku krížom gréckym, už nie s takou úctivosťou. Ďalej ide do kostola s krížom latinským“.⁵² Rusi považovali toto konanie za veľmi problematické. Podľa nich odporovalo všetkým pravidlám pravoslávnej viery. Zaiste je otázne, či sa udalosť naozaj takto odohrala, alebo ide o verziu upravenú

⁴⁷ Полное собрание русских летописей. Т.9. VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. St. Petersburg : Типография Эдуарда Праца, 1862, s. 23.

⁴⁸ Jozef II. Konštantínopolský patriarcha v rokoch 1419 – 1439, syn bulharského cára Ivana Šišmana.

⁴⁹ КАЗАКОВА, Наталия Александровна. Первоначальная редакция «Хождения на Флорентийский собор» In Труды Отдела древнерусской литературы, 1970, ро. 25, s. 60 – 72.

⁵⁰ Vasilij II. vtedy metropolitovi povedal: "Otče Isidor, my ti nerozkazujeme íst' na ôsmy cirkevný snem do Talianska. Ty ma nepočúvaš a napriek tomu tam chceš íst'. Choď si teda, ale buď si vedomý toho, že až sa odtiaľ vrátiš späť k nám, prinesieš nám našu kresťanskú vieru gréckeho zákona." Полное собрание русских летописей Т.9. VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. St. Petersburg : Типография Эдуарда Праца, 1862, s. 24.

⁵¹ Dnešné Tartu, druhé najväčšie mesto v Estónsku, nachádzajúce sa na juhovýchode krajiny, 186 km od hlavného mesta Tallinn (historické názvy: est. Tarbatu; nem. a švéd. Dorpat, Dörpt; rus. Юрьев (Jurjev), Дерпт (Derpt); lotyš. Tērbata.

⁵² Полное собрание русских летописей Т.9. VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. St. Petersburg : Типография Эдуарда Праца, 1862, s. 25.

v neprospech Izidora. Zdá sa však, že už na začiatku cesty došlo k vzájomnému odcudzeniu členov ruského posolstva a ich metropolitu. S touto nedôverou sa potom môžeme stretnúť počas celej cesty a koncilových rokovaní.

Do Ferrary dorazili Rusi 18. augusta 1438, takmer rok po svojom odchode z Moskvy. Izidor sa spočiatku počas koncilových rokovaní nijako výrazne neangažoval. Až neskôr, keď žiadna z diskutujúcich strán nechcela ustúpiť zo svojich požiadaviek, sa začal, spoločne s nicejským metropolitom Bessarionom,⁵³ prejavovať ako nekompromisný zástanca únie. Podľa pravoslávneho pohľadu najskôr protivníkom únie dohovárali a podplácali ich, potom ich nechali zavrieť do väzenia. Simeon uvádza doslova, že „Gréci predali pravoslávie za zlato a striebro“.

Izidorovo aktívne vystupovanie vo veci únie ešte viac prehĺbilo priepasť medzi ním a ruskými duchovnými v jeho delegácii. Rusi sa správali úplne podľa inštrukcií Vasilija II., podľa ktorých nemali dovoliť, aby sa k ustanoveniam pravoslávnej viery čokoľvek pridávalo alebo dokonca menilo. Podľa Simeona nechal Izidor na celý týždeň uväzniť suzdaľského biskupa Avraamija, a ten nakoniec nátlaku podľahol a podpísal. K svojmu podpisu zároveň pripojil slovo "pokorný".⁵⁴ Toto tvrdenie ťažko možno overiť. Koniec koncov, kde by vo Ferrare uväznili pravoslávneho biskupa? Zdá sa, že tento príbeh je vymyslený Simeonom Suzdaľcom, pretože Avraamij sám napísal spis Ischoženije Avraamija suzdaľského, v ktorom nejavil nijaké známky zaujatosti voči západnej Cirkvi a nesúhlasu s florentskou úniou a v spise chýba akákoľvek nevraživosť voči západnému svetu.⁵⁵ O postoji ostatných Rusov nás Simeon, bohužiaľ, neinformuje, čo je zvláštne. Ak by proti únii rozhodnejšie vystupovali, určite by to nezapadol spomenúť.

Za svoj postoj vo veci únie boli metropoliti Izidor a Bessarion odmenení kardinálskym klobúkom, Isidor sa ešte navyše stal pápežským legátom pre Litvu, Poľsko a Rus.⁵⁶ Ruské posolstvo sa vydalo späť do Moskvy začiatkom septembra 1439. V Benátkach delegáciu opustili Simeon Suzdaľský a bojar Foma. Kým v prípade Simeona šlo isto o odlišný postoj k uzavretej únii, v prípade Fomu (ktorý nebol klerikom),⁵⁷ nemôžeme s istotou určiť, čo bolo príčinou jeho konania. V marci roku 1440 prišiel Izidor do Budína, odkiaľ poslal listiny do všetkých oblastí, ktoré mu podliehali ako pápežskému legátovi, ktorými informoval pravoslávnych o uzavretí únie.⁵⁸ Z Budína

⁵³ Basilius Bessarion, (1403 – 1472), byzantský filozof, učenec a cirkevný politik, od roku 1437 nicejský arcibiskup, účastník delegácie na koncile vo Ferrare a Florencii, od roku 1439 kardinál.

⁵⁴ *Concilium Florentinum documenta et scriptores I 2*, Roma : Pontificum Institutum Orientalium Studiorum, 1940, s. 79.

⁵⁵ ГАВРИЛОВ, Михаил Николаевич. *Ферраро-Флорентийский собор и Русь*. New York : Russian Center Fordham University, 1955, s. 2.

⁵⁶ Eugenius IV. Isidorum metropolitam Kioviensem eumque legatum apostolicum commendat, *Concilium Florentinum documenta et scriptores I 2*, Roma : Pontificum Institutum Orientalium Studiorum, 1940, s. 94 – 95.

⁵⁷ Že Foma nebol klerikom ale bojarom je isté. Neisté je celkom, kto ho vlastne vyslal. Хождение Авраамия Суздальского на Восьмой Собор с митрополитом Исидором uvádza, že Foma bol poslom veľkokniežat'a Vasilija II., iné pramene hovoria o ňom ako o vyslancovi tverského kniežat'a Borisa Alexandroviča. - ГОЛУБИНСКИЙ, Евгений Евстигнеевич. *История Русской Церкви II*. Москва : Крутицкое Патриаршее Подворье, Общество любителей церковной истории, 1997, s. 433.

⁵⁸ *Concilium Florentinum documenta et scriptores XI 22. Acta slavica concilii florentini. Narrationes et documenta*. Roma : Pontificum Institutum Orientalium Studiorum, 1976, s. 140 – 141.

pokračoval Izidor do Krakova, kam dorazil v apríli 1440. V Poľsku sa snažil nájsť podporu u kráľa Vladislava III.⁵⁹ pre uvedenie cirkevnej únie. V čase jeho príchodu sa poľský kráľ pripravoval na cestu do Uhorska, kde ho zvolila uhorská šľachta za uhorského kráľa, preto svoju energiu zamerlal úplne iným smerom. Z Krakova Izidor odcestoval na Litvu, kam prišiel v lete 1440. Tu zdržiaval takmer celý rok. Ale ani tu príliš veľkú podporu nezískal. V marci 1440 bol na hrade Trakai zavraždený veľkoknieža Žigmund I.⁶⁰ a nový litovský panovník, ktorým sa stal Kazimír IV.,⁶¹ si svoju autoritu musel ešte len presadiť. Navyše nikto z litovského duchovenstva sa rokovania vo Florencii nezúčastnil, pretože stále zotrvali na podpore bazilejského koncilu.⁶²

Pre nedostatok prameňov je veľmi ťažké zistiť postoje kniežat a všetkého obyvateľstva bývalých západoruských kniežatstiev, lebo pramene nám nezachovali žiadne informácie tohto druhu. Je veľmi pravdepodobné, že únia v týchto častiach úplne iste nevzbudila odpor a postoj k nej bol skôr vlažný či ľahostajný.⁶³ Vo februári 1441 dorazila Izidorova delegácia do Kyjeva, do Moskvy až v marci 1441. Zdá sa, že sa Izidor s návratom do hlavného mesta príliš neponáhľal. Možno chcel poskytnúť dostatok času na to, aby si veriaci na úniu zvykli a jeho samotného privítali ako kardinála a pápežského legáta.⁶⁴ Možno však predpokladal ťažkosti s akceptovaním únie, zvlášť ak berieme do úvahy inštrukcie veľkokniežaťa pred cestou do Ferrary. Izidor totiž priniesol pápežskú listinu, určenú veľkokniežaťu Vasilijovi II., v ktorej pápež v nej vyzdvihoval Izidora, jeho zásluhy vo veci únie. V listine ďalej informoval veľkoknieža o menovaní metropolitu Izidora za pápežského legáta a zároveň žiadal o pomoc a podporu, potrebnú k tomu, aby Izidor mohol svoju funkciu v pokoji vykonávať.⁶⁵

Izidor vošiel do Moskvy so sprievodom, v ktorého čele nebol nesený pravoslávny ale latinský kríž. Potom slúžil v Uspenskom chráme Kremľa⁶⁶ liturgiu na jej začiatku spieval modlitbu za veľkoknieža. Na konci liturgie však vyslovil najskôr meno pápeža

⁵⁹ Vladislav III. (*31. október 1424, Krakov, Poľsko – †10. november 1444, Varna, Bulharsko) bol od roku 1434 poľský, a od roku 1440 uhorský kráľ (ako Vladislav I.).

⁶⁰ Žigmund I. Kęstutaitis (Žygimantas Kęstutaitis, cca 1365? – 20. marca 1440 na hrade v Trakai, Litva) bol veľkoknieža Litvy z dynastie Gediminasovcov. MACURA, Vladimír - ŠTOLL, Pavel – ŠVEC, Luboš. *Dějiny pobaltských zemí*. Praha : Lidové noviny, 1996, 425 s.

⁶¹ Kazimír IV. Jagellovský (30. novembra 1427, Krakov – 7. júna 1492, Grodno) bol od roku 1440 litovským veľkokniežaťom a od roku 1447 poľským kráľom. Jeho ženou bola Alžbeta Habsburská, tzv. "Matka kráľov". Štyri z ich šiestich synov sa stali panovníkmi - vládli v kráľovstvách poľskom, uhorskom, českom a v litovskom veľkokniežatstve.

⁶² Rokovanie koncilu bolo roku 1438 pápežom prenesené z Bazileja do talianskej Ferrary a roku 1439 pre nebezpečenstvo moru do Florencie. Niektorí účastníci, odporcovia Eugena IV. a zástancovia konciliarizmu, avšak zostali v Bazileji a považovali sa za legitímne pokračovanie koncilu. Tu roku 1439 zvolili vzdoropápeža Felixa V., ktorý však rezignoval roku 1449. Medzitým bola opozičná časť koncilu vypudená z Bazileja do Lausanne, kde sa po rezignácii Felixa V. sama rozpustila.

⁶³ ПОПОВ, Андрей. *Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против латинян (XI—в.)*. London : Variorum Reprint, 1972, s. 328.

⁶⁴ ГОЛУБИНСКИЙ, Евгений Евстигнеевич. *История Русской Церкви II*. Москва : Крутицкое Патриаршее Подворье, Общество любителей церковной истории, 1997, s. 454.

⁶⁵ Eugenius IV Principi magno Moscoviae Vasilii. De unione Graecorum. *Concilium Florentinum documenta et scriptores I* 2. Roma : Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1940, s. 95 – 96.

⁶⁶ Chrám Zosnutia presvätej Bohorodičky alebo Uspenský chrám (rus. Собор Успения Божией Матери (Успенский собор)) je jeden z najznámejších a najvýznamnejších pravoslávnych chrámov v Moskve. Je sídelnou katedrálou metropolitu a patriarchu Moskvy. Nachádza sa na Chrámovom námestí moskovského Kremľa.

Eugena IV. a až potom ostatných východných patriarchov, podľa zaužívaného dyptichu. To vzbudilo rozhorčenie veľkokniežaťa a všetkých prítomných biskupov a bojarov. Vasilij II., dokonca odmietol Izidorovo požehnanie. Po skončenej bohoslužbe bola z ambonu prečítaná bula o uzavretí únie. V prvotnom šoku biskupi neboli schopní reagovať na to, čo sa stalo, možno však len čakali na reakciu veľkokniežaťa. Prvý zareagoval Vasilij II. Podľa Nikonovského letopisu nazval Izidora vlkom a hubiteľom oviec, pridali sa biskupi a bojari, ktorí metropolitu označili za heretika, na čo dal Vasilij II. metropolitu po troch dňoch uväzniť v Čudovom kláštore,⁶⁷ kým o jeho ďalšom osude nerozhodnú predstavitelia ruskej cirkvi.⁶⁸

Veľkoknieža Vasilij II. zvolal zvláštny cirkevný súd, ktorý sa mal vyjadriť k Izidorovmu konaniu na florentskom koncile aj v Moskve a rozhodnúť o jeho ďalšom živote. Súdneho konania sa zúčastnili aj účastníci ferrarsko-florentského koncilu suzdalský biskup Avraamij a riazanský a muromský biskup Jona, bývalý pretendent na metropolitný stolec, iní biskupi⁶⁹ a archimandriti.⁷⁰

Metropolita Izidor bol uznaný vinným z porušenia kánonov a vyhlásený za heretika. Súd mu nariadil pokánie s tým, že musí odsúdiť úniu. V takom prípade dostane milosť. Izidor zostal po celú jar a leto v kláštornej väzni, pretože odmietol sa podvoliť rozhodnutiu súdu. Čakalo sa, či nezmení svoje rozhodnutie. V opačnom prípade mal byť zvolaný nový súd, ktorý by sa zaoberal Izidorovým potrestaním. Hovorilo sa o upálení alebo pochovaní zaživa.⁷¹ Izidor však spoločne so svojimi dvoma pomocníkmi, mníchmi Grigorijom a Afanasijom, 15. septembra 1441 z väzenia utiekol⁷² najskôr do Tveri, potom na Litvu a nakoniec do Ríma. Uvažuje sa o možnosti, že útek sa zrealizoval s tichým súhlasom veľkokniežaťa.⁷³ Zvolaním súdu nad metropolitom totiž veľkoknieža a biskupi tiež porušili kánony a uzurpovali si právomoc, patriacu patriarchovi. Metropolita Izidor podľa cirkevného práva podliehal ako ruský metropolita priamo cirkevnému súdu patriarchu ako vyššej súdnej inštancii. Iba on mal právo ho odsúdiť a potrestať. A patriarcha s cisárom úniu prijali. Navyše bol Izidor poslaný na Rus patriarchom v súčinnosti s cisárom, ktorý tiež prijal úniu a poprava metropolitu mohla narušiť aj vzťahy s cisárom.⁷⁴

⁶⁷ Čudov kláštor (Чудов монастырь) – dnes neexistujúci pravoslávny kláštor v Moskve, založený kyjevským metropolitom Alexejom v roku 1365, zničený v rokoch 1929 – 1932. Názov pochádza od zasvätenia chrámu Zázraku sv. archanjela Michala v Kolosách.

⁶⁸ Letopisný zborník, imenujemej Patriaršeju ili Nikonovskuju letopisju, s. 41.

⁶⁹ Boli prítomní aj rostovský biskup Efremij, kolomenský Varlaam, saražský Jov a permský Gerasim.

⁷⁰ Archimandrita alebo archimandrit je vo východnej cirkvi hodnosť pre jeromonacha, t. j. mnícha, ktorý je zároveň kňazom. Slovo pochádza z gr. αρχιμανδριτης a v doslovnom preklade znamená „vodca košara“, pretože vedie mníchov. Tento mních je zvyčajne zároveň predstaveným nejakého monastiera, avšak titul archimandrita sa udeľuje niekedy aj iba ako čestný titul (vyznamenanie).

⁷¹ Полное собрание русских летописей. Т.6. VI. Софийские летописи. St. Peterburg : Типография Эдуарда Праца, 1853, s. 161 – 162.

⁷² Полное собрание русских летописей Т. 21. 2-я половина. Книга Степенная царского родословия. Ч.2. St. Peterburg : Типография М. А. Александрова, s. 509.

⁷³ САХАРОВ, Андрей Николаевич. Церков и образование Русского централизованного государства в XIV-XV вв. In *Вопросы Истории*, 1966, č.1., s. 54.

⁷⁴ МАКАРИЙ (Митрополит Московский и Коломенский), *История русской церкви*. Москва : Издательство Проспект, 2014, s. 13.

Ruský tradičný pohľad na recepciu únie uvádza, že florentská únie bola hneď od začiatku odmietnutá nielen Vasilijom II., ale aj väčšinou predstaviteľov ruskej cirkvi. Sacharov vyslovil názor,⁷⁵ že ruská cirkev spočiatku úniu podporovala, lebo sa obávala prílišného vplyvu Vasilija II. a jeho zásahov do cirkevných záležitostí v prípade, že by k jej uzavretiu nedošlo. Vasilij II. sa usiloval o posilnenie panovníckej moci, chcel si celkom podriadit' aj duchovenstvo. Zimin s týmto názorom polemizuje⁷⁶ a tvrdí, že ruská cirkev zaujala k únii hneď od začiatku kategoricky odmietavé stanovisko. Jej tvrdý postoj k Izidorovi nebol vyvolaný len udalosťami po Izidorovom návrate, pretože v Moskve mali o dianie na florentskom koncile dostatok správ od suzdaľského biskupa Avraamija, ktorý opustil metropolitu už v Benátkach. Uvedenú polemiku nie je možné nateraz rozriešiť, keďže sa nezachovali písomné pramene, ktoré by o vtedajšom postoji ruskej cirkvi k únii podali dostatok informácií.

Izidorovo sklamanie muselo byť nepochybne veľké, pretože takúto odmietavú reakciu vôbec neočakával. Ešte vo Florencii pred svojím odchodom na Rus upokojoval pápeža Eugena IV., že má situáciu pevne v rukách a knieža a biskupi, ktorí sú nevzdelaní a boja sa ho, budú ho vo všetkom rešpektovať.⁷⁷ Tento postoj metropolitu Izidora je ťažko nepochopiteľný. Izidor sa pred príchodom do Moskvy takmer rok zdržiaval na území Litvy a za ten čas určite zistil, aká je situácia na Rusi. Ak by sa mu javila, ako pre neho nepriaznivá, potom by do Moskvy pravdepodobne vôbec nešiel.⁷⁸ Treba však rozlišovať medzi prijatím patriarchom nanúteného metropolitu a prijatím únie. Koniec koncov odmietavá reakcia Vasilija II. na možnosť únie je zrejmá. Zo slov Izidora pápežovi sa zdá, že sa veľmi spoliehal na to, že kyjevský metropolita je na Rusi nespochybniteľnou autoritou a odpor, ak bude, nebude výrazný a nezvládnuteľný. Metropolita sa pravdepodobne spoliehal na loajálnu skupinu duchovenstva, ktorá nie je síce zástancom únie ale metropolitu rešpektuje.⁷⁹

Otázkou ostáva, prečo sa práve metropolita kyjevský a celej Rusi stal neochvejným zástancom únie. Vysvetlenie je pravdepodobne v tom, že Izidor bol gréckeho pôvodu. Obával sa, že by v prípade stroskotania únie Byzancia nezíska potrebnú finančnú a vojenskú pomoc proti Turkom. Vedel, že Západ ju poskytne iba v prípade uzavretia únie, lebo taká bola dohoda cisára Jána VIII. s pápežom Eugenom IV. Rozhodol sa preto, že kvôli záchrane byzantskej ríše pristúpi na tak veľký kompromis. Byzantínci si Izidora veľmi vážili, mal veľkú autoritu a cisár bez neho nechcel v žiadnom prípade začať konať. Práve Izidorov postoj bol určujúcim pre koncilové rokovania a následné uzavretie únie.

⁷⁵ САХАРОВ, Андрей Николаевич. Церков и образование Русского централизованного государства в XIV-XV вв. In *Вопросы Истории*, 1966, č.1., s. 54.

⁷⁶ ЗИМИН, Александр Александрович. *Витязь на распутье: феодальная война в России XV в.* Москва : Мысль, 1991, s. 242.

⁷⁷ Isidorov sobor aj chodením jeho, s. 72.

⁷⁸ ГОЛУБИНСКИЙ, Евгений Евстигнеевич. *История Русской Церкви II.* Москва : Крутицкое Патриаршее Подворье, Общество любителей церковной истории, 1997, s. 453 – 454.

⁷⁹ ГАВРИЛОВ, Михаил Николаевич. *Ферраро-Флорентийский собор и Русь.* New York : Russian Center Fordham University, 1955, s. 12 – 13.

Dokázal presvedčiť mnoho Byzantíncov k tomu, aby prehodnotili svoje odmietavé stanovisko k únii.

Nie všetci na Rusi mali odmietavý postoj k Izidorovi. Pafnutij Borovski (1394 – 1477, kanonizovaný v roku 1547) zastávali zmierlivejšie stanovisko. Pafnutij bol veľkou cirkevnou autoritou a neuznával nezákonnou voľbu metropolitu Ióny. Podľa kánonov pre neho jediným metropolitom kyjevským a celej Rusi naďalej zostával Izidor, ktorý bol metropolitného stolca zbavený proti právu. Metropolita kyjevský a celej Rusi juridicky podliehal konštantínopolskému patriarchovi, iba on mohol hodnotiť metropolitovo správanie a prípadne ho potrestať. Ak nespochybnil postavenie človeka, ktorý sa z veľkej časti podieľal na vzniku únie, celkom iste k nej nezastával kategoricky odmietavé stanovisko. Podobne aj kyjevské knieža Alexander Vladimirovič Olelko, tverské knieža Boris Alexandrovič alebo smolenské knieža Jurij Semionovič, únii kategoricky neodmietali.

Vasilij II. sa síce zbavil neloajálného gréckeho metropolitu a dosadil do úradu svojho človeka Jonu, čo je jasným znakom začínajúcej suverenity a vzrastajúceho sebedomnie ruských veľkokniežat a ruskej cirkvi. Jeho konanie však malo za následok rozdelenie kyjevskej (moskovskej) metropolie, čo už dlhú dobu hrozilo, ale vždy sa tomu podarilo, zabrániť. Pápež Pius II., ktorý sa nechcel vzdať únie na celom území, ktoré spadalo pod správu metropolitu kyjevského a celej Rusi, do Litvy poslal Izidorovho žiaka Grigorija Bulhara, ktorého menoval metropolitom kyjevským (1458), ale fakticky spravoval len litovskú územie. Poľský kráľ a litovské veľkoknieža Kazimír IV. proti tejto skutočnosti nič nenamietal a vyhovel pápežovu želaniu na zriadenie samostatnej metropolie, vďaka ktorej sa posilnil jeho vplyv.

Dobytie Konštantínopolu Turkami v roku 1453 a následné rozštiepenie ruskej cirkvi v roku 1458 predstavovali pre Moskvu výzvu ku autokefalite. Nezabránila tomu ani skutočnosť, že sa konštantínopolskí patriarchovia navrátili späť k pravoslávnej viere a definitívne úniu odmietli. V roku 1589 sa stal prvým patriarchom moskovským a celej Rusi metropolitom Jób, keď mu patriarcha Jeremiáš II. tento titul udelil a konštantínopolská synoda v rokoch 1590 a 1593 udelenie autokefality schválila.

RESUMÉ

Izidor bol menovaný za metropolitu kyjevského Rusi (so sídlom v Moskve) cisárom Jánom VIII. Palaeologom a byzantským patriarchom Jozefom II. v roku 1437, ktorý rozhodným priateľom únie. Hneď ako prišiel na Rus začal rokovať o vytvorení delegácie na koncil, ktorý sa mal konať vo Ferrare. Vasilij II. tomu robil prekážky a nechal ho odísť až potom, čo sľúbil, že sa vráti bez porušenia „ zákona Božieho a zvyklostí svätej cirkvi“.

Potom, čo Vasilij II. vybavil Izidora hmotnými prostriedkami, vydal sa s veľkým sprievodom 8. septembra 1437 na cestu, prešiel cez Rigu a Lübeck, a dorazil do Ferrary 15. augusta 1438. Už počas cesty urazil svoj sprievod svojím príliš priateľským postojom voči „Latínom“.

Vo Ferrare a vo Florencii, kam sa koncil presunul vo januári 1439, bol Izidor jedným zo šiestich hlavných rečníkov na byzantskej strane. Spolu s Jánom Bessarionom vytrvalo pracoval pre úniu, a nikdy potom svoj postoj nezmenil. Počas koncilu Izidor horlivo bránil úniu medzi cirkvami Východu a Západu. Nakoniec bola podpísaná dohoda o únii a Izidor sa vrátil do východnej Európy. Bol vymenovaný za kardinála-kňaza a pápežského legáta pre oblasti Litvy, Livónie, celej Rusi a Haliče.

V marci 1440 vydal v Budíne okružný list, ktorým vyzval všetkých ruských biskupov prijať úniu, ale keď konečne dorazil do Moskvy (1441) a vyhlásil úniu do kremľskej Uspenskej katedrále, zistil, že Vasilij II. a väčšina biskupov a ľudu sa stavia odmietavo. Na rozkaz Vasilija II. sa šesť ruských biskupov zišlo na synode, ktorá zosadila Izidora, a zavrel ho do väzenia. V septembri 1443, po dvoch rokoch väzenia, metropolitovi Izidorovi podarilo utiecť do Tveri, potom do Litvy a do Ríma.

Potom, ako bol Izidor odsúdený a zosadený Vasiljom II. a vlastnými biskupmi v Moskve v roku 1441 pre jeho snahu o presadenie o únie východnej a západnej (rímskej) Cirkvi, metropolitný stolec bol uprázdnený sedem rokov.

Dňa 15. decembra 1448, a to bez súhlasu patriarchu Konštantínopolu, bol Jonáš, biskup z Rizaň a Muromu, zvolený biskupmi za metropolitu Moskovskej Rusi. Aj keď to, že sa nepodarilo získať požehnanie Konštantínopolu nebolo úmyselné, predsa to znamenalo de facto začiatok nezávislosti na moskovskej časti ruskej cirkvi.

SUMMARY

In 1437, Isidore was appointed Metropolitan of Kiev and the whole Rus (seated in Moscow) by emperor John VIII Palaeologus and by Byzantine patriarch Joseph II, a conspicuous friend of the reunion. As soon as he arrived, he began to arrange Rus legation for the council which was about to be held at Ferrara. Vassili II made troubles for him and eventually let him go only after he had promised to come back with "the rights of Divine law and the constitution of the holy Church" uninjured.

After Isidore had received some financial support from Vasili II, he set out with a great company September 8th, 1437, travelled through Riga and Lübeck, and arrived at Ferrara on August 15th, 1438. On his way he offended his company by his friendly conduct towards the „Latins.“ In Ferrara and in Florence, where the council moved in January 1439, Isidore was one of the six chief speakers on the Byzantine side. Together with Johannes Bessarion he steadfastly worked for the union and he never changed his attitude to it.

During the Council, Isidore fervently defended the union between the Churches of East and West. Finally, the union agreement was signed and Isidore returned to Eastern Europe. Isidore was made a cardinal-presbyter and a papal legate for the provinces of Lithuania, Livonia, all Rus and Galicia.

From Buda, in March 1440, he published an encyclical calling on all Rus bishops to accept the union, but when he arrived at last in Moscow (1441) and proclaimed the union in the Kremlin cathedral of the Dormition, he found that Vasily II and most of the

bishops and people were reluctant to accept it. Then, at Vasily's command, six Rus bishops met in a synod, deposed Isidore and imprisoned him. In September 1443, after two years of imprisonment, Metropolitan Isidor escaped to Tver, then to Lithuania and to Rome.

After Isidore had been condemned and deposed by Vasily II and his bishops in Moscow in 1441 for his attempts to implement the decision of the Union of the Eastern and Western (Roman) Churches agreed upon at the Council of Florence-Ferrara, the metropolitan throne was vacant for seven years.

On December 15, 1448, without the consent of Patriarch of Constantinople, Jonah, bishop of Ryazan and Murom, was elected Metropolitan of Moscow Rus by the bishops. Although the failure to obtain the blessing from Constantinople was not intentional, this signified the beginning of the de facto independence of the Moscow part of the Russian Church.

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan Kuruc O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

FARNOSŤ STARÁ ĽUBOVŇA V SPOROCH KRAKOVSKÝCH BISKUPOV A SPIŠSKÝCH PREPOŠTOV

Peter Žarnovský

THE PARISH OF STARÁ ĽUBOVŇA IN THE DISPUTES OF KRAKOW BISHOPS AND SPIŠ PROVOSTS

Abstract: The article is dedicated to the ecclesiastical disputes between Krakow bishops and Spiš provosts over the border areas of northern Spiš in the Middle Ages. As it turned up, in the 13th and early 14th century there was a slight disagreement between Krakow and Spiš Church authorities over the administration issue concerning this territory. Archival documents that cast light on this topic should be interpreted in the wider historical context. Research shows that in the early 14th century Spiš began to prevail. This is proved by activities of Spiš bishop Jakub in the matter of tithes. To address this issue, new information connected with the establishment of new municipalities in the surroundings of the castle of Ľubovňa have shown to be very helpful. A good example of this is the establishment of Nová Ľubovňa, where the ecclesiastical administration in favour of Spiš provost was stabilized from the very beginning. This question is to a great extent associated with the process of establishing new settlements, thus further research is needed to reconstruct these social changes as precisely as possible.

Keywords: Bishop. Church tithe. Parish. Border area. Dispute.

Mesto Stará Ľubovňa leží na Spiši v pohraničnej oblasti Slovenskej republiky s Poľskou republikou. Je všeobecne známe, že o pohraničné oblasti sa zvyknú viesť spory. V dnešnej dobe tomu tak, chvála Bohu, nie je, ale v minulosti bolo mnoho sporov práve o túto oblasť. Tie sa viedli hlavne v období stredoveku a veľmi výrazným spôsobom zasiahli do dejín horného Spiša. Poľské a Uhorské kráľovstvo súperilo o ovládnutie tohto územia a súperenie sa, samozrejme, prenieslo aj do správy, či už svetskej alebo cirkevnej. Vzhľadom na názov príspevku sa budeme venovať cirkevnej správe staroľubovnianskej farnosti.

Pokúsime sa rekonštruovať jej dejiny od jej počiatkov, resp. najstarších zmienok, cez celé obdobie, kedy bola táto farnosť súčasťou sporov dvoch cirkevných autorít. Zároveň sa tiež pokúsime priblížiť názory a interpretácie poľských a slovenských historikov na túto otázku.

Pri tejto téme sa nevyhneme ani problematike osídlenia horného Spiša, pričom v centre pozornosti bude osídlenie Starej Ľubovne v skúmanom období. Otázka osídlenia tejto oblasti je organicky spojená s témou príspevku, preto jej bude venovaná značná pozornosť.

Samozrejme, ak hovoríme o cirkevnej správe a o farnosti, musíme tiež hovoriť aj o platení cirkevnej dane – desiatku. Aj túto otázku budeme sledovať, pretože v sporoch dvoch cirkevných vrchností, navyše ešte z rôznych kráľovstiev, zohralo platenie desiatkov veľmi dôležitú úlohu.

Témou uhorsko - poľských vzťahov a sporov krakovských biskupov a spišských prepoštov sa už zaoberali niektorí historici. Zo slovenských historikov možno uviesť prof. Martina Homzu.¹ Z poľských historikov možno spomenúť Stanisława Andrzeja Sroka² či Tadeusza Mikołaja Trajdosa.³ V otázke cirkevných dejín staroľubovnianskej farnosti je tiež veľmi zaujímavá a podnetná aj seminárna práca Amantia Akimjaka⁴ či diplomová práca Adrian Krocitovej.⁵

Ako už bolo vyššie spomenuté, túto tému nemožno prezentovať bez poznatkov o osídlení, nakoľko otázka osídlenia je s cirkevnou správou veľmi úzko prepojená. Preto budú v ďalšej časti predstavené názory a zistenia odborníkov v tejto problematike.

Podľa poľského historika Henryka Rucińskiego bola oblasť Spiša osídlená Slovanmi už koncom 8. storočia.⁶ V oblasti, o ktorej hovoríme, sa už v počiatočných budovaniach Uhorského kráľovstva viedli pohraničné spory o hranicu so vznikajúcim Poľskom. *Na začiatku 10. storočia, po zániku Veľkej Moravy, ku ktorej patrila aj oblasť Spiša, sa územie dnešného Slovenska postupne stalo súčasťou uhorského kráľovstva. Proces ustálenia uhorsko – poľskej hranice na hlavnom brebení Karpát sa dovŕšil na konci 11. storočia. Ku vzniku Spišského komitátu došlo v 2. polovici 12. storočia, čo dokazujú aj výsledky archeologického výskumu najstaršieho jadra Spišského hradu.*⁷

Pri skúmaní dejín staroľubovnianskej farnosti by mohol bádateľ naraziť na niekoľko pozoruhodných informácií. Bohužiaľ, archív v Starej Ľubovni postihol krutý osud v 50. rokoch 20. storočia. Mnohí Ľubovníci vedia o týchto udalostiach a rôzne ich interpretujú. Na mestskom úrade sa však zachovala kronika, ktorá však pochádza až z 1. polovice 20. storočia. V nej je záznam z roku 1941, ktorý napísal vtedajší

¹ HOMZA, Martin. Svätá Kunigunda a Spiš. In HOMZA, Martin (ed). *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław : Luč, 2003, s. 381 – 406.

² HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław Andrzej. *Śtúdie z dziejów średowiecznego Spisza*. Kraków : Spółka Słowaków w Polsce, 1998, 154 s.

³ TRAJDOS, Tadeusz Mikołaj. Uwagi o polskiej jurysdykcji kościelnej na Spiszu. In *Almanach Muszyna*. Muszyna : 1999, s. 32 – 33 ; TRAJDOS, Tadeusz Mikołaj. Dekanat Spiski diecezji Krakowskiej w świetle wizytacji 1728 roku. In *Nasza Przyszłość*. T. 90, 1998.

⁴ AKIMJAK, Amantius. *Katolicyzm farności Stará Ľubovňa*: Seminárna práca z Cirkevných dejín: Bratislava : Rímskokatolícka Cyrilometodská bohoslovecká fakulta, 1985, s. 5.

⁵ KROCHTOVÁ, Adriana. *Stav cirkevného spoločenstva v mestách Stará Ľubovňa a Hniezdne na začiatku 18. storočia*. Diplomová práca. Ružomberok : Katolícka Univerzita v Ružomberku Filozofická fakulta, 2010, 59 s.

⁶ RUCIŃSKI, Henryk. Dzieje polityczne Spiszu do końca XV wieku. In HOMZA, Martin (ed). *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław : Luč, 2003, s. 275 – 306.

⁷ ŠTEVÍK, Miroslav. *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2005, s. 9.

staroľubovniansky farár, Michal Stanko. Podľa jeho zápisu dedina Ľubovňa a aj fara s kostolom mali existovať už v roku 1112. Údajne v tomto roku mala Ľubovňa vyhoriť. Nie je známe, odkiaľ autor zápisu čerpal tieto údaje. S takýmito informáciami sa môžeme stretnúť napr. v práci Amantia Akimjaka.⁸ Podobného názoru, v otázke osídlenia Starej Ľubovne, je aj prof. Ferdinand Uličný, ktorý tvrdí, „že Podolínec spoločne s Hniezdnym a Ľubovňou, ako najstaršie obce na Spiši, existovali už okolo roku 1000.“⁹ Osobne si myslím, že tieto tvrdenia nekorešpondujú so súčasnými poznatkami o dejinách Spiša a jeho osídlení. Z hľadiska prameňnej bázy by sa dalo oponovať tým, že prvá písomná zmienka o spišskom prepoštovi, a teda aj o spišskom prepoštvu je až z roku 1209. Prvým, prameňmi doloženým prepoštom, bol prepošt Adolf.¹⁰ To logicky vedie k názoru, že v tom čase ešte dedina, ani farnosť (Stará) Ľubovňa nemohla existovať.

Vo vzťahu ku Starej Ľubovni Ján Beňko tvrdí, že „z prameňov prvej polovice 13. storočia sa dá bezpečne predpokladať, že horný Spiš už pred tatárskym vpádom bol značne osídlený.“¹¹ Samozrejme, že v tom čase nemôžeme hovoriť o Starej Ľubovni ako o meste, ale len ako o osade Ľubovňa. Jej obyvatelia dostali mestské výsady až v roku 1343.¹² Prvá písomná zmienka o Starej Ľubovni je z roku 1292 a spomína sa v privilegálnej listine pre Podolínec ako *villa Libenom*.¹³ Vydavateľom listiny bol Václav II. český kráľ, krakovský a sandomiersky vojvoda. Je však viac ako isté, že Ľubovňa musela existovať aj pred prvou písomnou zmienkou. „Dôležitý je v tomto smere názor archeológov, ktorí sa vyslovujú skôr za 12., resp. za začiatok 13. storočia.“¹⁴ Tieto údaje by korešpondovali s poznatkami prezentovanými Jánom Beňkom. V jeho názoroch a interpretáciách sa dokonca spája otázka osídlenia s problematikou cirkevnej správy Starej Ľubovne, pretože považuje listinu z roku 1235 za dôkaz o tom, že už vtedy existovala dedina Ľubovňa, v ktorej bol aj kostol. Spomínanú listinu vydal pápež Gregor IX., 7. januára 1235 v Perugii. Listina je nasledovného znenia: „Gregor, biskup, sluha sluhov božích, milovaným synom priorovi zo Sulejóna, opolskému archidiakonovi Vroclavskej a Hnezdenskej diecézy a vroclavskému kanonikovi Godfridovi, spásu a apoštolské požehnanie. Náš dôstojný brat, krakovský biskup, sťažujúc sa nám vysvetlil, že prepošt kostola svätého Martina Ostrihomskej a aj iní z Ostrihomskej diecézy, mu spôsobujú škodu (tým, že) vyberajú desiatky a iné (poplatky) z kostola Panny Márie a iných kostolov plným právom patriacich jeho (krakovskému) kostolu. Preto Vašej múdrosti týmto apoštolským písmom rozkazujeme, aby ste po zvolaní stránok záležitosť vyšetrili a po zrušení odvolania (spor) primerane ukončili (s tým), že čo urobíte, nariadite prísne dodržiavať pod cirkevným dozorom. Svedkovia, ktorí boli menovaní, ak sa

⁸ AKIMJAK, Amantius. *Katolicizmus farnosti Stará Ľubovňa*, s. 5.

⁹ KROCHTOVÁ, Adriana. *Stav cirkevného spoločenstva v mestách Stará Ľubovňa a Hniezdne na začiatku 18. storočia*, s. 11; ULICHNÝ, Ferdinand: Vývoj uhorsko – poľského pohraničia v stredoveku. In *Historické štúdie* 41, 2000, s. 45.

¹⁰ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*. Levoča : 1806, s. 7 – 10; HRADSKÝ, Jozef. *Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Spišská Nová Ves : 1901, s. 297.

¹¹ BEŇKO, Ján. Dedinská kolonizácia horného Spiša na nemeckom práve. In *Vlastivedný zborník Spiš*. Spišská Nová Ves : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 32.

¹² ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Prodama, spol. s.r.o., 2010, s. 481.

¹³ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*. Levoča: 1806, s. 350 – 354; ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Prodama, spol. s.r.o., 2010, s. 481.

¹⁴ ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny bradu Ľubovňa*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2005, s. 6.

z náklonnosti, nenávisti, alebo strachu zrieknu (svedeckej) výpovede, po upustení odvolania prostredníctvom tobožie dozoru, treba ich zavolať, aby svedčili o pravde. Ak nebudete toto môcť vykonať všetci, nech aspoň dvaja z Váš to vykonajú.“¹⁵ Vo vzťahu k Starej Ľubovni a jej farnosti, je táto listina iba nepriama zmienka, ale Ján Beňko ju berie ako hodnovernú a tvrdí, že pod „inými kostolmi“, „je treba rozumieť aj kostol v Starej Ľubovni.“¹⁶ To by logicky znamenalo, že ak už vtedy existoval kostol, tak by musela existovať aj dedina Ľubovňa. Vyvstáva tu ale jeden problém a ten je priamo spojený s kostolom svätého Mikuláša v Starej Ľubovni. Problémom je jeho datovanie. Podľa ranogotických prvkov v jeho architektúre, hlavne podľa tzv. víťazného oblúka, bol kostol datovaný približne do roku 1280.¹⁷ Toto datovanie do istej miery narúša teóriu o existencii Ľubovne a jej kostola v prvej polovici 13. storočia. Bohužiaľ, z tohto obdobia nám pre dejiny Starej Ľubovne chýba pramenný materiál, ktorý by tieto otázky jednoznačne osvetlil. Osobne si myslíme, že ak vtedy už existovala Ľubovňa, nemusela ešte mať kamenný, resp. murovaný kostol. Teoreticky by tu mohla byť aj napr. drevená sakrálna stavba, avšak, farský kostol v Starej Ľubovni by potreboval archeologický výskum na doplnenie týchto poznatkov. Ten sa, na nešťastie, stále neuskutočnil, preto túto teoretickú možnosť podávame len ako nepodloženú hypotézu a jednu z možných alternatív. Vzhľadom na názory archeológov a tiež odborníkov na osídlenie severného Spiša si myslíme, že dedina Ľubovňa už mohla existovať v polovici 13. storočia. A práve v tomto období sa o oblasť horného Spiša začal už vyššie spomenutý spor medzi krakovským biskupom a spišským prepoštom.

V roku 1235 podal pápežovi Gregorovi IX. sťažnosť krakovský biskup Wislaw, kde sa sťažoval na to, že spišský prepošť vyberá údajne jeho desiatky z kostola Panny Márie v Podolínci.¹⁸ Ďalšie informácie o tomto spore máme z roku 1247. V tom roku pápež Innocent IV. poveril vratislavského dekana, aby prešetril sťažnosť krakovského biskupa Prandota o tom, že ostrihomský prepošť si rozšíril svoje hranice na jeho úkor. Bohužiaľ, nie je nám známy verdikt vratislavského dekana.¹⁹

Ďalšou pozoruhodnou záležitosťou je prvá písomná zmienka o spišskej obci Hniezdne. Pochádza z roku 1286 a píše sa v nej, že Johanes, syn Roxera z Kežmarku, získal škultéciu na túto dedinu od bratov Petra a Myšuna.²⁰ Z hľadiska cirkevnej správy sa z tejto listiny dozvedáme, že obyvatelia Hniezdného platili desiatok na sviatok svätého Martina biskupa.²¹ Je však zaujímavé, kto je uvedený v zozname testátorov (svedkov). Vyskytujú sa tam výlučne poľské mená a to dosť vysokých funkcionárov. Doslovne sa tam píše: „*testes sunt Dominus Laurencius, iudex illustris Ducisse Cracovie, Dommine Kunegundis, Dominus Philippus de Zandechensi Provincia, Tyrmanus, Advocatus de Zandech et alii quam plures*

¹⁵ Kol. autorov. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III.: Vznik uhorského štátu a čas arpádovských kráľov*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004, s. 124.

¹⁶ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., 1985, s. 154.

¹⁷ KROCHTOVÁ, Adriana. *Stav cirkevného spoločenstva v mestách Stará Ľubovňa a Hniezdne na začiatku 18. storočia*, s. 32.

¹⁸ HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 102.

¹⁹ HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 102.

²⁰ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*, s. 253 – 256.

²¹ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*, s. 253 – 256.

fidedigni.²² V súvislosti s týmito poľskými testátormi sa akosi podvedome natíska otázka, či sa tento aspekt nejako prejavil aj na území Spiša, resp. či sa prejavil v cirkevnej správe Hniezdneho. Myslíme si, že vzhľadom na silný vplyv z poľskej strany, mohli obyvatelia Hniezdneho, v tom čase platiť desiatky krakovskému biskupovi. Ak prirátame geografickú blízkosť (Starej) Ľubovne a Hniezdneho, úvaha o tom, že aj obyvatelia (Starej) Ľubovne mohli platiť desiatky do Krakova, sa zdá reálnejšia. Upozorňujeme ale, že na potvrdenie tejto úvahy chýba relevantná pramenná báza z tohto obdobia, a táto hypotéza je iba možným logickým predpokladom, ktorý vychádza zo širšieho kontextu. Rozhodne to nepredkladáme, ako tvrdenie.

Ďalšie, tentokrát už písomné informácie o prebiehajúcom spore, pochádzajú z konca 13. storočia. Z roku 1298 pochádza listina Basila, Jeruzalemského a Arménskeho arcibiskupa. Bola vydaná 28. marca 1298 v Ríme. Basil v nej udeľuje štyridsať dňové odpustky tým, ktorí pomôžu pri výstavbe kostola v Podolínci.²³ V listine sa píše, že farnosť je v krakovskej diecéze.²⁴ Je zrejmé, že o vydanie tejto listiny požiadal krakovský klérus. Myslíme si, že vydanie tejto listiny je dôkazom toho, že krakovská cirkevná vrchnosť mala veľký záujem na získaní sporného územia a že na to využila v skutku dobrú loby. Krakovský biskup Ján potom potvrdil výnosy spomínanej listiny.²⁵ Tieto širšie súvislosti nás opäť vedú k predpokladu, že aj farnosť v (Starej) Ľubovni platila v tom čase, desiatok do Krakova. Opäť to možno odôvodniť geografickou blízkosťou Podolíncu a (Starej) Ľubovne a tiež tým, že Podolínec bol vtedy jediné mesto v spornej oblasti. Preto si myslíme, že ak mesto platilo desiatok krakovskému biskupovi, rovnako sa dialo aj v prípade okolitých dedinských farností. Avšak znovu tu chýba konkrétna pramenná báza, čo nás núti vyslovovať pre Ľubovniansku farnosť, v tomto období, iba predpoklady a možné hypotézy. Vzhľadom na širšie súvislosti však tieto predpoklady nepovažujeme za iracionálne. Osobne sa nazdávame, že posledné dve desaťročia 13. storočia sú obdobím, kedy spor kulminoval. „*Krakovský biskup vyberal toho času na týchto územiach desiatky a snažil sa fakticky vykonávať cirkevnú právomoc, čo sa stretlo s okamžitým protestom spišského biskupa Jakuba*.“²⁶ Na strane spišského prepošta, biskupa Jakuba, bol aj uhorský kráľ Ondrej III., preto sa biskup Jakub pustil do razantnejších krokov proti krakovským aspiráciám.²⁷ Tento spišský prepošt vydal na sviatok obrátenia sv. apoštola Pavla v roku 1299 listinu, v ktorej udelil Spišskej kapitule polovicu desiatkov z farností Podolínec a Ľubovňa.²⁸ Z toho je možné usudzovať, že spomínané farnosti platili desiatky už Spišskej kapitule. Myslíme si, že ak by spišský prepošt reálne nedisponoval desiatkami z týchto farností, neuchýlil by sa k takémuto kroku, lebo by mohol očakávať

²² BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*, s. 253 – 256.

²³ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*, s. 429 – 431; HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 102.

²⁴ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*, s. 429 – 431.

²⁵ BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum anleactorum terrae Scepusiensis*, s. 429 – 431.

²⁶ HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 102. Jakub sa tu síce spomína ako biskup, avšak titul mal iba ad personam, teda nevzťahoval sa na územie, ktoré spravoval.

²⁷ HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 102.

²⁸ ...*mediam partem decimarum nostrarum villarum Podolin et Lubelov...* WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Viedeň : 1774, s. 308.

veľmi tvrdú reakciu z druhej strany. Tá však, podľa prameňov, neprišla. To poukazuje na kulmináciu sporu na konci 13. storočia a na to, že sa misky váh začali prikláňať na uhorskú, resp. spišskú stranu. Osobne považujeme obdobie konca 13. a začiatok 14. storočia za čas, kedy získala uhorská strana prevahu. Tu nemožno uprieť veľké zásluhy práve spišskému prepoštovi, biskupovi Jakubovi.

Ďalším dokladom o „spiškej prevahe“ začiatkom 14. storočia je prvá písomná zmienka o obci Nová Ľubovňa. Tá pochádza z roku 1308. Je to zakladacia listina, ktorou „magister Ján, syn palatína Omodeja, udelil škultéciu Helbrandovi, Adiptovmu synovi. Lokačná listina, ktorá novú osadu nazýva Liblow Pataka a udeľuje jej bežné výsady nemeckého dedinského práva, je zaujímavá tým, že nariaďuje, aby sa osada v cirkevných záležitostiach neriadila poľskými, ale spišskými zvyklosťami.“²⁹ Obec sa vyvinula na Ľubovnianskom hradnom panstve, a týmto opatrením sa brali na vedomie aj krakovské aspirácie na cirkevnú správu nad týmto územím.³⁰ Aj z toho sa dá usudzovať, že spišská strana začala získavať v spore prevahu.

Takisto za zmienku stojí to, že práve z tohto obdobia poznáme prvého písomne doloženého kňaza, ktorý pôsobil vo farnosti (Stará) Ľubovňa. Bol ním kňaz Vigandus. Prvú písomnú správu o Ľubovnianskom farárovi máme z listiny, ktorú vydal comes Mikuláš, kastelán hradu Ľubovňa v roku 1315 a udelil ňou Mikulášovi z Petrovej Vsi, (dnešná Kamienka), škultéciu na založenie obce Hobgard (dnešná Chmeľnica).³¹

Napriek krátkej prestávke, spor pokračoval ďalej. V roku 1324 krakovský biskup Nanker poslal sťažnosť pápežovi Jánovi XXII. do Avignonu. Ten nariadil, aby opát Bartolomej z Czarnowasa vo vratislavskej diecéze celú vec prešetril. Biskup Nanker sa sťažoval, že „ostrihomský arcibiskup Tomáš a po ňom jeho nasledovní Boleslav, si neoprávnene podriadili pod svoju právomoc Podolíneč, Ľubovňu a Hniezďne.“³² Arcibiskup Boleslav dokonca pricestoval na Spiš, aby dal formálne najavo uhorskú prevahu v cirkevnej správe v spornej oblasti.³³ Záujmy a práva spišského prepošta mali hájiť Manhard z Tvarožnej, Arnold z Baldmara, Ruskin zo Žakoviec a Mikuláš z Hunsdorfu.³⁴ Bohužiaľ, Bartolomej z Czarnowasa, ani ostrihomský arcibiskup Boleslav sa nedožili rozhodujúceho verdiktu.³⁵ Ten bol vynesенý vo februári 1332 v refektári rehole Dominikánov v Tešíne. Rozsudok bol vyhlásený kontumačne v neprítomnosti zástupcov spišského prepošta a dával za pravdu krakovskému biskupovi, dokonca nariaďoval ostrihomskému arcibiskupovi a spišskému prepoštovi večné mlčanie a zaplatenie 2200 hrivien.³⁶ Rozsudok však nikdy nebol uvedený do praxe. Myslíme si, že z hľadiska cirkevnej správy sa toto územie

²⁹ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*, s. 170.

³⁰ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*, s. 170.

³¹ SCHMAUK, Michael. *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis*. Spišská Nová Ves : 1889, s. 44 – 46; BEŇKO, Ján. *Dedinská kolonizácia horného Spiša na nemeckom práve*, s. 46; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny bradu Ľubovňa*, s. 19.

³² HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 104.

³³ HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 104.

³⁴ HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 105.

³⁵ AKIMJAK, Amantius. *Katolicizmus farnosti Stará Ľubovňa*, s. 14.

³⁶ WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Pars III. Viedeň : 1778, s. 30 - 31; HOMZA, Martin – SROKA, Stanislaw Andrzej. *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*, s. 107; AKIMJAK, Amantius. *Katolicizmus farnosti Stará Ľubovňa*, s. 15.

etablovalo na konci 13. a začiatkom 14. storočia pod jurisdikciu Spišskej kapituly a spišskí prepošti už spornú oblasť mali plne v rukách. Dokladom toho môže byť napr. situácia, ktorá nastala už v čase, keď bola Stará Ľubovňa v tzv. spišskom zálohu. „*Kňazi tejto oblasti za prepošta Jána Stocka odopreli dať povinný sídelný poplatok. Ten nad týmto územím vyhlásil interdikt. Nakoniec, pápežský legát Julián tento zákaz zrušil pod podmienkou, že budú riadne platiť spišskému prepoštovi sídelný poplatok.*“³⁷ V súvislosti so sídelným poplatkom však vyvstáva jeden problém. Nevieme jeho presnú výšku v skúmanom období. Isté je ale to, že časom sa prináležitost' staroľubovnianskej farnosti pod správu Spišskej kapituly natoľko ustálila, že neskôr, v čase tzv. spišského zálohu, aj poľský kráľ Žigmund III. August potvrdil platenie desiatku spišskému prepoštovi podľa „*antiquissima consuetudine*“. Urobil tak preto, lebo vtedajší starosta, Ján Maciejowski, bránil Staroľubovňanom v platení desiatku.³⁸ Opäť sa ale z listiny nedozvedáme presnú výšku cirkevnej dane. Z doterajšieho bádania a dnes dostupných prameňov sa výšku desiatku dozvedáme až v polovici 17. storočia, a to v *Lustacjach województwa krakowskiego*. Píše sa tam, že Stará Ľubovňa platila sídelný poplatok vo výške 70 florénov ročne.³⁹ Určite si otázka desiatku a aj dejín staroľubovnianskej farnosti vyžaduje ešte hlbší výskum a tento príspevok mal len upozorniť na mnohé otázky v mori nezodpovedaných otázok.

RESUMÉ

Príspevok je z oblasti regionálnych cirkevných dejín. Konkrétne, predstavuje cirkevný spor o pohraničné územie severného Spiša. Z územného hľadiska sa to týkalo Podolínca, Hniezdneho a okolia Starej Ľubovne. Spor viedli dve authority, krakovský biskup a spišskí prepošti. Samozrejme, išlo o proces, ktorý trval niekoľko desiatok rokov. Jeho počiatky možno predpokladať už v 1. polovici 13. storočia.

Možno povedať, že v otázke z územného hľadiska bolo pre túto problematiku dôležité vybudovanie hradu Ľubovňa. Tento hrad bol postavený ako uhorská pohraničná pevnosť. Na teritóriu Ľubovnianskeho hradného panstva tiež postupne vznikali osady. Okrem svetskej administratívy bolo potrebné už pri vzniku týchto obcí riešiť aj otázku cirkevnej správy. Najmarkantnejšie sa celý spor prejavil v otázke vyberania desiatkov.

V príspevku bol predstavený priebeh tohto sporu. Archívne materiály týkajúce sa tejto otázky sú zachované hlavne ako odpisy v edíciách dokumentov. Tieto odpisy dokumentov je potrebné veľmi citlivo interpretovať. Taktiež, pri interpretácii je treba zohľadniť širší kontext historických okolností, ktoré nepochybne vplývali na skúmanú otázku cirkevného sporu. Tým je možné získať širší nadhľad a dospieť k objektívnejším záverom.

Je možné povedať, že za obdobie kulminácie tohto cirkevného sporu je možné považovať prelom 13. a začiatok 14. storočia. Z výskumov vyplýva, že práve v tomto

³⁷ AKIMJAK, Amantius. *Katolicizmus farnosti Stará Ľubovňa*, s. 20.

³⁸ WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars I*, s. 239 – 240.

³⁹ CHŁAPOWSKI, Krzysztof. *Lustracja województwa krakowskiego 1656 – 1664 część II*. Warszawa : 2005, s. 713.

období začala uhorská strana, teda spišský prepošt, získavat' v spore prevahu. S touto prevahou je spojený vyššie naznačený vznik nových osád na teréne Ľubovnianskeho hradného panstva. Veľmi vhodným príkladom toho je zloženie obce Nová Ľubovňa. Tá bola založená v roku 1308. Pri jej založení je dôležitý jeden aspekt, a to ten, že už v zakladacej listine bola presne určená cirkevná administratíva v prospech uhorskej strany, čiže spišského prepošta.

Celkovo je možné konštatovať, že práve 1. polovica 14. storočia bola obdobím ukončenia tohto dlhotrvajúceho sporu a situácia sa stabilizovala v prospech spišského prepošta.

SUMMARY

The article concerns the field of regional Church history. Especially, it is about the Church dispute over border areas of northern Spiš. The dispute was led by two authorities, bishop of Krakow and Spiš provost. Of course, it was a process which lasted for several decades. Its origins reach as far as the first half of the 13th century.

We can state that within the territorial perspective, building of the castle of Ľubovňa was a crucial act. This castle was built as a Hungarian border fortress. On the territory of the castle estate of Ľubovňa gradually emerged first settlements. Aside from secular administration, the question of Church administration was inevitable to be solved at the beginning of originating of these municipalities. The controversy became more apparent when the issue of collection of tithes arouse.

The article presents us with the course of this case. Archival materials related to this issue are preserved mainly in the form of copies in the series of documents. These copies of documents are to be interpreted with great care. Along with this, it is necessary to take into consideration the wider historical context, which undoubtedly influenced the matter. This makes possible to get a broader perspective and come to more objective conclusions.

We can consider the culmination point of this ecclesiastical dispute to be the breakthrough of the 13th and the beginning of the 14th century. Research has shown that it was precisely at that time when the Hungarian side, i.e. Spiš provost, prevailed in the dispute. Origination of the new settlements on the castle estate of Ľubovňa is linked to this prevalence. A good example of this is the foundation of a new village - Nová Ľubovňa, founded in 1308. An important aspect is that even in the foundation charter Church administration in favour of the Hungarian side, i.e. Spiš provost, was stated.

In conclusion, the first half of the 14th century was the period of ending this longstanding dispute and the situation stabilized in favour of Spiš provost.

Adresa autora:

Mgr. Peter Žarnovský

Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

Zámocká 22

064 01 Stará Ľubovňa

e-mail: peter.zarnovsky@hradlubovna.sk

JÁN HUS PO 550 ROKOCH NA KONCILE

Jozef Jurko

JAN HUS AFTER 550 YEARS AT THE COUNCIL

Abstract: The Second Vatican Council came up with many stimuli to the life of the Church. The religious freedom was a very difficult subject. The report of Joseph Beran cast some light on this issue. He was a Prague cardinal, who (after 550 years) mentioned disrespect of the freedom of conscience in the case of Ján Hus and his tragic death. He appealed to the fathers of the Council that as the Church requests respect of the religious freedom and freedom of conscience as to the world leaders and the powerful of this world, thus the Church should respect the conscience of the non-believers, the confused or the oppressed. The courage of Cardinal Joseph Beran to mention the painful open wound in Bohemia threw a new light on the process of creating text of the document and rehabilitation of Ján Hus. The formulation of the declaration of the religious freedom obtained the content and form of a solemn document which was appreciated both by believers and by the people of good will.

Keywords: Religious. Freedom. Council. Gospel. Conscience. the Church.

Zväčšia sa ku každej význačnej osobnosti histórie pridáva aj veľa skoro legendárnych výpovedí a postrehov, ktoré by mali charakterizovať alebo skôr dotvárať jej obraz. K mnohým neskôr pridaným výrokom a črtám je potrebná kritická analýza, aby sa očistený obraz osobnosti hodnovernejšie vnímal. Veľkú službu k osobe Majstra Jána Husa ponúka Kniha svedkov, ktorá má podnadpis: ekumenické martyrológium, ktoré bolo zostavené ekumenickým spoločenstvom bratov v Bose. V tomto dokumente možno čítať tento zápis na deň 5.júl: „V roku 1415 zomrel na horiacej hranici Ján Hus, katolícky kňaz ako heretik po dlhotrvajúcom konflikte najprv s cirkevnou mocou svojho kraja a následne s Apoštolskou stolicou“.¹ Nasleduje krátky prierez jeho životom, keď sa spomína jeho narodenie v roku 1396 a ukončenie štúdia s titulom bakalár teológie v roku 1404. Autori vyzdvihli jeho silnú túžbu zreformovať nezdravé praktiky vtedajšieho kléru a jeho rozhodnosť verného nasledovania Ježiša Krista, čo si vyžadovalo zmenu postojov v poslaní a službe kňazov. V pranievaní nesprávnych javov vo vnútri Cirkvi a v túžbe po vernom nasledovaní

¹ SPOŁOČENSTWO W BOSE. (LARINIEGO, RICARDO, edit.). *KSIĘGA ŚWIADEKÓW, MARTYROLOGIUM EKUMENICZNE*. (Czenstochowa : Edycja Świętego Pawła, 2004, s. 274.

Ježiša Krista sa stal Majster Ján Hus pre mnohých vzorom, ale aj populárnym vodcom kritikov. Táto pozícia sa neskôr interpretovala ako predvoj v spätosti s približujúcou veľkou západnou schizmou.

V tomto ekumenickom martyrológiu sa jeho zostavovatelia vyjadrujú, že Hus bol človek biblickej spirituality s ostrou kritikou hierarchie, čo mnohým jednoduchým ľudom imponovalo a zjednocovalo ich k hlbšiemu poznávaniu Svätého písma, ktoré ich viedlo, ako nájsť čo najužšie nasledovanie Pána Ježiša. Nesmie sa zabúdať, že nebola ešte objavená kníhtlač a zvitky Svätého písma neboli lacné a dostupné a okrem toho, jednoduchý ľud nevedel čítať a písať. Takže nakoniec osobitná a bezprostredná lektúra Svätého písma bola len cez čítanie, ktoré sprostredkovali kňazi. Podľa dostupných analýz doby najväčšou bolesťou vtedajšej duchovnosti bol zatemnený jednoduchý obraz Ježiša, ako ho prezentujú evanjeliá. V ohlasovaní sa často podával obraz prísneho a prísne spravodlivého, až trestajúceho a nemilosrdného Boha. Vytváranie strachu a Božích trestov mali z ľudí urobiť poslušných, bojazlivých a manipulovateľných osôb.

Je potrebné priznať, že Ján Hus vo svojich túžbach po reforme sa veľmi priblížil k teologickým pozíciám Johna Wycliffa, ktoré boli o tridsať rokov skôr odsúdené v Anglicku. V týchto jeho pozíciách sa jeho situácia stavala čoraz horšou, až ho v roku 1412 doviedla k exkomunikácii zo strany Apoštolskej stolice a následne v roku 1415 k trestu smrti – rok po začiatku koncilu v Konštancii, počas ktorého prebehla posledná zúfalá skúška objasnenia jeho stanoviska, čo však neprinieslo nijaký výsledok.

Ján Hus sa stal predchodcom reformátorských prúdov, ktoré o sto rokov neskôr priniesli protestantskú reformáciu. Pápež Ján Pavol II. Jána Husa rehabilitoval počas svojej apoštolskej cesty do Prahy v roku 1997.

Zostavovatelia ekumenického martyrológia na každý deň ku danej osobnosti uverejnili aj fragmenty z nejakých ich spisov alebo z príspevkoch o nich samých. Najprv je niekoľko myšlienok z „*Relatio de Magistro Johanne Hus*“, ktoré sú voľne preložené: „*V čase, keď sa čítal výrok, on ho vypočul na kolenách a ponorený do modlitby, s očami upretými k Bohu. A keď zneli jednotlivé body, Ján Hus nanovo padol na kolena a modlil sa nahlas za všetkých svojich nepriateľov, hovoriac: Pane Ježišu Kriste, prosím Ťa, prepáč všetkým mojím vrahom z lásky k tvojmu menu. Ty, vieš, že oni ma falošne obvinili, že priviedli falošných svedkov, že použili falošné obvinenia proti mne. Odpusť im svojim nekonečným milosrdenstvom*“. Keď jeho kati podpálili drevo na hranici, učiteľ začal spievať celým hrdlom: „*Kriste, Syn Boha živého, zmiluj sa nad nami!*“ Keď začal spievať iný hymnus, závan vetra mu zakryl tvár plameňmi. A tak modliac sa v duši, ledva hýbal perami a zomrel v Pánovi“.²

Ján Pavol II. v príhovore počas audiencie 17.01.1999, povedal tieto myšlienky, ktoré sú voľným prekladom: „*Ján Hus je osobnosť hodná pamäti z viacerých dôvodov. Vo všeobecnosti významnou postavou ho urobila predovšetkým jeho morálna odvaha voči protivníkom a smrti. V súčasnosti, v predvečer veľkého jubilea, pociťujeme záväzok výrazného a hlbokého bólu z dôvodu ukrutnej smrti vykonanej na Jánovi Husovi, a tiež na pretrvávajúce rany, aké sa vytvorili v úmysloch*

² SPOŁOČENSTWO W BOSE. (LARINIEGO, RICARDO, edit.). KSIENGA ŚWIADKÓW, MARTYROLOGIUM EKUMENICZNE. (Czenstochowa : Edycja Świętego Pawła, 2004, s. 274.

a srdciach českého ľudu, stavajúce sa žriedlom konfliktov a ublíženia. Na tento deň sú aj mená svätých a svedkov ďalších cirkví.³ Týmto obrazom Majstra Jána Husa zhotoveným ekumenickým spoločenstvom v Bose pod vedením Riccarda Larinniego, ako ho zobrazuje ekumenické martyrologium, chcú, ako v úvode napísal ich prior Enzo Bianchi, ukázať svedkov a nie advokátov. Zámerne bolo kvôli hľadaniu objektivity obrazu Jána Husa vybrané toto spoločné, ekumenické dielo.

Historický podtext doby Jána Husa

Významný poľský historik Stefan Swieżawski napísal štúdiu, ktorá vyšla v českom časopise a pre svoju nestrannosť a odbornosť bola často citovaná. Z nej sú v tomto príspevku vo vlastnom preklade prezentované niektoré myšlienky. Osobitným odborom pre Štefana Swieżawskiego sú dejiny filozofie 15. storočia, čo mu umožňovalo zoznámiť sa aj s celou zložitou tematikou spojenou s Husovým dielom. Nehľadiac na obľudnosť, akou bolo odsudzovanie ľudí za ich názory na krutú smrť upálením, akcentuje tento významný historik, že celá „Husova záležitosť“, tak ako sa odohrala na koncile v Kostnici, sa až hemží príznakmi a epizódami, ktoré na nás s odstupom času tých 600 rokov pôsobia krajne ošklivo. V kontexte vtedajšej doby možno sledovať, že veľký rad takticko – politických prvkov sa zastieral plášťom bdelosti nad čistotou viery.

Glejt vydaný Husovi Žigmundom Luxemburským pre nepriateľstvo voči Husovi a Čechom mal zaručiť jeho bezpečnosť. V Kostnici zvíťazilo násilie a záujem za každú cenu zničiť nebezpečného protivníka. Keď čítame zápis priebehu pätnásteho zasadania kostnického koncilu, pri ktorom bol čítaný dlhý žalobný spis proti „kacírovi Husovi“, nadobúdame dojem, že nešťastný „heretik“ bol vtelením autentických morálnych a evanjeliových hodnôt, zatiaľ čo žalobcovia sa podobali „farizejom a zákonníkom“ z evanjelia, plným pokrytectva, falošnej domýšľavosti a sebauspokojenia. Nebolo bezpečné byť považovaným za stúpenca odsúdených názorov alebo tak písať o smrti obidvoch Čechov, ako to mal urobiť Eneáš Silvius Piccolomini, neskorší pápež Pius II., ktorého vyjadrenie profesor Swieżawski vo svojom príspevku zhrnul do myšlienky, že história nás uistí, že žiadny filozof nepodstúpil smrť s takou statočnosťou, s akou tí dvaja vydržali žiar plameňov.

Zdá sa, že tieto dôvody, v podstate politické, boli hlavnými hnacími silami mohutného útoku proti Husovi a neskôr proti husitom. Už na začiatku 15. storočia sa Nemci, usilujúci sa o falšovanie a podvody, snažili preukázať, že česká „národnosť – natio“ na pražskej univerzite je sídlom doktrínálnych bludov prevzatých z prác radikálneho anglického reformátora Johna Wycliffa. V ostrých stretnutiach sa Česi snažili dokázať, že polovica zo 45 téz, ktoré odsúdila nemecká natio /28. 05. 1403/, je

³ SPOLOČENSTVO V BOSE. (LARINIEGO, RICARDO, edit.). KSIENGA ŚWIADKÓW, MARTYROLOGIUM EKUMENICZNE. Czenstochowa : Edycja Świętego Pawła, 2004, s. 274 – 275; Cirkvi spomínajú: Anglikánska: Thomasa Mora, učenca a Johna Fishera (+1535), biskupa Rochester, mučeníkov reformácií; Katolícka západná: Mária Goretti (+1902) panna a mučenica (kalendár rímsky a ambroziánsky); Koptský a Etiópsky: 7 svätých askétov z Djabal Tunáh, mučeníkov (Koptská cirkev ortodoxná); Luteránska cirkev: Ján Hus, reformátor a mučeník v Prahe; Maronitská cirkev: Sisoesa (IV. – V. st.) mnícha; Pravoslávna cirkev: Sisoesa Veľkého, mnícha Synaksa svätých z Vladimíra (Ruská cirkev); Starokatolíci: Jána Husa, mučeníka.

sfalšovaná. Nezmieriteľnými odporcami Husa sa stali ľudia, ktorí mali celkom inú predstavu Cirkvi, jej štruktúry a poslania, ako Hus. V progrese českého reformátora videli plamienok nového rozdelenia Cirkvi, vtedy rozbitej a oslabenej západnou schizmou, preto považovali za nutné ho v zárodku udusiť, aby sa nepremenil na hrozný požiar. Pre hlavných Husových odporcov Štefana Páleča a Stanislava zo Znojma, bola Cirkev mystické telo, ktoré tvorí pápež ako jeho hlava a kardináli ako ich jednotlivé údy.

Rovnako Ján Gerson, podliehajúci propagande šírenej Nemcami, išiel do Kostnice bez ochoty k dohode a s presvedčením, že Hus šíri tak podvrtné myšlienky, že si zasluhuje, aby boli zotrené „ohňom a mečom“ a nie pomocou subtilných úvah. Práve preto nebolo v Kostnici priaznivé prostredie pre dialóg a pochopenie Husových argumentov. Miernejší ako Gerson bol druhý „veľký“ Francúz Peter z Avily. Značne neskôr, až po kostnickej tragédii, sa na koncile v Bazileji prejavil ako skutočný „človek dialógu s Čechmi“ Mikuláš z Kusy. Nesmie sa zabudnúť, že Husovo pôsobenie prebiehalo v storočí, v ktorom sa začína kryštalizovať ekleziológia – náuka o Cirkvi. Podobne, ako Kristus zjavoval svoje Božstvo počas svojho historického pôsobenia na zemi, tak sa aj tajomstvo Cirkvi postupne objasňuje ľudom po etapách, rodí sa v bolestiach a za cenu veľkých obetí. Takouto obetou, zaplatenou ako cena za hlbšie preniknutie do zmyslu tajomstva Cirkvi, bolo Husovo učenie, ktoré o niekoľko storočí predišlo etapu sebauvedomenia Cirkvi, ako to vyjadril DVK. Pripomeňme si hlavné tézy, o ktorých uznanie bojoval apoštol pražského agiornamenta.

Z dôvodu „primátu čnosti“ sa pápež musí vyznačovať predovšetkým svätosťou života. Rímskeho biskupa má charakterizovať svätosť, úsilie o morálnu dokonalosť, a nie označenie „mocný vládca“, „obratný právnik“. Ak sa táto požiadavka týka mravnej bezúhonnosti v celej šírke pápeža, týka sa aj hierarchie a celého duchovného stavu. Bolo by treba dôkladnejšie prebádať, či učenie o tzv. „dominium ex gratia“ – názor, že obeta svätej omše a sviatosti sú platné len vtedy, keď ich kňaz vysluhuje v stave posväcujúcej milosti, nie v stave smrteľného hriechu. A tiež, či to bol názor Husa, alebo až husitských teológov, a či Hus len netvrdil, že kňaz v stave ťažkého hriechu nemá právo plniť svoje kňazské funkcie. Široké otvorenie Cirkvi duchovným potrebám ľudí, ktorí boli považovaní za druhoradých a okrajových, pripomína zasnúbenie sv. Františka s Pani Chudobou. Úsilie o to, aby duchovní nevlastnili pozemské majetky a nezhromažďovali bohatstvo, aj snaha o aktívnu účasť spoločenských vrstiev na živote Cirkvi (laikátu, zvlášť sedliakov) a národnostných skupín (Slovanov, ktorí boli Nemcami obchádzaní a potlačovaní), do tej doby v Cirkvi akoby prehliadaných a neuznávaných, boli výrazným krokom smerujúcim k Cirkvi chudobných.

Je potrebné definitívne odpovedať na otázku, či boli Husove názory heretické. Konkrétne ide o jeho učenie o Najsvätejšej Trojici (relácie medzi Božskými osobami), o Eucharistiu (problém spojitosti s učením Wycliffa o tzv. remanencii chleba po konsekrácii) a o dominium ex gratia. Neporovnateľne dôležitejší je pozitívny aspekt Cirkvi celej Husovej záležitosti. Veď jeho tézy týkajúce sa Cirkvi, za ktoré vytrpel krutú smrť, sa kryjú s hlavnými smernicami ekleziológie vyhlásenej DVK. Veď DVK hlása chápanie

Cirkvi ako Božieho ľudu, primát služby a svätosti, aktivnosť laikov, časté sväté prijímanie aj pod oboma spôsobmi a prednostný záujem o chudobných a chudobu.⁴

DVK v obnove Cirkvi o náboženskej slobode

Najhlasnejší dokument DVK, pastorálna konštitúcia *Gaudium et Spes*, sa začína slovami „radosť a nádej“, a až na druhom mieste sú slová: „žalosti a úzkosti ľudí našich čias“, čo naznačovalo hľadanie pozitívneho dobra a nie negatívnych stránok života. Predkoncilová Cirkev mala prax viacej sa zameriavať na odstraňovanie negatívnych javov, čo spôsobovalo antipatiu. Preto Cirkev strácala pozície v kultúrnych, spoločenských, a tiež aj náboženských oblastiach. Cirkev sa nevedela zladit' s demokraciou a s ideou práv človeka. Borila sa s vymoženosťami a rozvojom vedy a techniky. Veľkým problémom bola komunikácia s inými náboženstvami. Cirkev si žila svojím spôsobom života vo vnútri a svet žil v iných prúdoch a postojoch. Zvolaný koncil bol stelesnením nádeje na zmenu, aby sa stal presvedčením, že kresťanstvo, Cirkev a evanjelium majú schopnosť riešiť diagnostikované choroby. Radosť z koncilu sa vnímala ako radosť lekára, ktorý aplikuje vhodnú medicínu.⁵

Svetová verejná mienka bola naklonená posudzovať koncil v značnej miere aj podľa toho, ako bude riešiť páľčivý problém náboženskej slobody. Nečudo teda, že sa i v aule, i mimo nej, netrpezlivo čakalo na predlohu, týkajúcu sa tohto predmetu. Otcom ju podali pracovné ruky Sekretariátu pre jednotu a kontrolné ruky teologickej komisie. Všetci mali z toho textu radosť, no najviac americkí biskupi, o ktorých ktosi uštipačne povedal, že pre nich prvou dogmou nie je existencia Boha v troch osobách, ale sloboda. Z amerických biskupov to bol na prvom mieste až legendárne veľkorysý kardinál Cushing, ktorý v tejto téme našiel prvú príležitosť vrátiť sa do auly. Odišiel totiž z prvej etapy s poznámkou, že príde, keď sa koncil začne zaoberať (preňho) dôležitejšími vecami. A dodržal slovo. Len čo začala debata o slobode, opustil svoj Boston a priletel do Ríma a tu tak zanietene hovoril v prospech predloženej schémy, že to až udivovalo. Predložiť problém náboženskej slobody vhodnejšie, ako to urobil biskup de Smedt, je naozaj ťažko.⁶

Významný kuriálny kardinál Ottaviani sa vyslovil o texte napodiv priaznivo. A nech mu slúži na česť, že vyzval pri tejto príležitosti otcov, aby proklamovali slobodu pre tých, čo v prítomnej dobe trpia prenasledovanie pre pravé zjavené náboženstvo. Schéma zostala až do konca druhej etapy nedoriešená. Môžeme si predstaviť, aké to bolo prekvapenie, keď ešte i na konci tretej sesie kardinál Tisserant otcom oznámil, že sa hlasovanie o tejto schéme odkladá až na poslednú sesiu. Dokument s takým veľkým praktickým dosahom, ako je dokument o náboženskej slobode, potreboval dozrievať ešte

⁴ SWIEŻAWSKI, Stefan. Jan Hus – heretik, nebo předchůdce DVK? In *Teologické texty*, Samizdat č. 11, s. 20 – 25. (prekl. Tygodnik powszechny 09.02.1986, č.6). [online]

Dostupné na internete: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/1989-11/Jan-Hus-heretik-nebo-predchudce-2-vat-koncilu/25>.

⁵ SVIDERCOSCHI, Gian. – Franco. *Sobór, ktorý trva*. Krakow : Wydawnictwo „M“, 2003, s. 123.

⁶ BEŇO, Ján. – Augustín. *II. vatikánsky koncil 1962 – 1965*. Nitra : Rodina, 1992, s. 99.

aj vo štvrtej koncilovej etape, aby po doplňujúcich poznámkach mohol byť hodným ovocím takého stromu, akým bol DVK. Verejná mienka mnohonásobne potvrdila, že takým vskutku aj je.

O náboženskej slobode

Jeden z účastníkov DVK, kardinál Jozef Beran, sa dostal na koncil po veľkých diplomatických ťahoch z internácie v Prahe na americkom veľvyslanectve do Ríma ako v Československu nežiaduca osoba. Počas nemeckej okupácie prežil koncentračný tábor a bol tiež vo väzení a rôznych kláštoroch, kde nemal možnosť slobodného pohybu. Bolo zjavné, že mu po druhej svetovej vojne vtedajší režim s novým ľudovodemokratickým systémom nedovolí vrátiť sa do úradu arcibiskupa v Prahe. V Ríme bol vítaný ako nekrvavý mučeník a bol vo zvláštnej úcte pápeža Pavla VI., otcov koncilu ale aj mnohých nestranných pozorovateľov a novinárov. Pri rozprave o náboženskej slobode boli niektorí otcovia za odsúdenie nacizmu ale aj komunizmu. Koncil mal reagovať na znamenia čias aj jasnou výpoveďou proti totalitným systémom a rozhodne malo nasledovať aj jasné slovo. S veľkou túžbou a napätím sa očakávalo vystúpenie človeka, ktorý ešte nie tak dávno sedel vo väzení a bolo mu zabráňované v návrate k svojej službe.

V príhovore kardinála Jozefa Berana zaznelo prebolené svedectvo, ale aj otcovská starostlivosť k tejto dôležitej problematike. V prvých slovách návrhu o chystanom prehlásení o náboženskej slobode, ktorá podľa neho v širšom slova zmysle platí aj o každej pravej slobode svedomia, má mimoriadne veľký význam teologický a praktický. Pán kardinál vychádzal zo Svätého písma, kde sa výslovne oprel o sv. Pavla a parafrázoval, že čo nevychádza z presvedčenia, to jest z úprimného svedomia, je hriešne (porov. *Rim* 14,23). Mnohé postoje a pozície boli vynútené alebo aspoň trpne tolerované, čo sa kvalifikovalo ako kompromis, dohoda alebo optimálne riešenie. Mnohé formy duševného, ale aj hmotného nátlaku prinútili niektorých ľudí, že nemohli jednať ináč, ako proti svojmu svedomiu, a teda aj voči samému Bohu. Najväčší dar Boh dal človeku v jeho slobode.

Veľká osobnosť českých dejín, kardinál Jozef Beran, ktorý prežil útlak nacizmu v koncentráku a tiež aj komunistickú diktatúru vo väzení a izolácií, využil príležitosť a k týmto zásadám pridal aj skúsenosť. Mnohí tu čakali slová odsúdenia jedného a druhého režimu, čo by bolo len pomenovaním jeho osobnej skúsenosti, ale svoje vlastné svedectvo preniesol do pozície, že od chvíle, kedy bola v jeho vlasti radikálne obmedzená sloboda svedomia, bol svedkom ťažkých pokušení, ktoré tento stav pre mnohých prinášal. Praktiky, ktoré užíval nacizmus a komunizmus, viedli kňazov a veriacich ľudí nielen k vážnemu ohrozeniu viery, ale tiež k veľmi veľkému pokušeniu ku klamstvu, k pretvárke, a iným mravným nerestiam, ktoré ľahko kazia ľud, ak nemá pravú slobodu svedomia. Najmä komunizmus sa zámerne stavал proti pravému náboženstvu a znásilňoval ľudí k zjavnej schizofrénii alebo formálnemu zrieknutiu svojej viery. Vystúpilo mnoho špekulantstva a mnohí veriaci si boli vedomí, že svojimi praktikami vzbudzujú vážne pohoršenie. Tieto zjavné skúsenosti ukázali, že takéto postupy proti

slobode boli morálne škodlivé a ich pôvodcovia mali na mysli prospech v maskovaní svojej viery, lebo kde bol útlak svedomia, tam sa vynáralo u ľudí pokrytectvo. A možno aj povedať, že pokrytectvo prinieslo deformáciu postojov.

Po týchto vážnych slovách pána kardinála zazneli vety, ktoré „akoby“ vrátili Jána Husa znovu na koncil. Vo voľnom preklade z úst pána kardinála počuli otcovia koncilu: „Tak sa zdá, že aj v mojej vlasti Katolícka cirkev stále trpí preto, čo bolo v minulosti v jej mene vykonané proti slobode svedomia, ako bolo v 15. storočí upálenie kňaza Jána Husa alebo v 17. storočí vonkajšie donútenie veľkej časti českého národa, aby zase prijalo Katolícku vieru podľa zásady: „cuius regio – eius religio“, ktorá vtedy bola uplatňovaná. Svetská moc, aj keď chce slúžiť Katolíckej cirkvi, lebo to aspoň predstiera, v skutočnosti takýmito činmi spôsobuje trvalú skrytú ranu v srdci národa. Táto trauma brzdila pokrok duchovného života a nepriateľom Cirkvi poskytovala a poskytuje lacnú látku k agitácii“. Podľa Karola Skalického, sekretára pána kardinála, koncilová aula slová o náboženskej slobode prijímala ako nový podnet na formulovanie textu deklarácie.⁷ Pre niektorých kritikov to vraj bolo málo len spomenúť meno Jána Husa a jeho utrpenie v mene slobody svedomia, ale podľa všetkého to bolo prvý raz od koncilu v Kostnici a prinieslo to nové smerovanie v probléme náboženskej slobody.

Väzeň a trpiteľ pre vieru, pán kardinál Jozef Beran, pripomenul, že dejiny nás napomínajú a vyzývajú, aby otcovia koncilu vyhlásili zásadu náboženskej slobody a slobody svedomia jasnými slovami a bez výhrad, tak ako Cirkev vždy všetky formulované pravdy čerpala z Božieho učenia, ale aj z mnohých skúseností. Ortodoxia mala najistejšie ukotvenie, ak bola najprv žitá ako ortoprax. Potom pán kardinál vyzval, aby v duchu pokánia za hriechy v tejto veci skôr spáchané mohlo priniesť ovocie, ktoré zaiste veľmi pomôže autorita Cirkvi k prospechu dobra národov.

Cirkev vo svojej histórii má mnohé skúsenosti, ale napriek tomu vždy sa objavia aj celkom nové varianty, ktoré nie sú len cyklicky opakujúce sa. Je skúsenosť, že tí, ktorí utláčajú slobodu svedomia, aby prekážali činnosti alebo likvidovali Cirkev, sa dostanú aj k zahanbeniu. A pán kardinál Jozef Beran poukázal, že toto zahanbenie by mohlo byť akýmsi počiatkom revidovania ich postojov. A práve koncil je takou príležitosťou na duchovnú podporu všetkých tých, ktorí prechádzajú skúškou útlaku a je potrebné povzbudiť týchto prenasledovaných, modliť sa za nich, aby mali silu a nádej na zvládnutie nastražených protivenstiev.

Človek veľkého srdca a lásky ku Cirkvi, pán kardinál, vyslovil aj osobnú žiadosť, aby v zamýšľanej deklarácii o náboženskej slobode boli aj tieto alebo podobné slová, ktoré sú vo voľnom preklade: „Všetky vlády tohto sveta Katolícka cirkev naliehavo prosí, aby zásadu slobody svedomia účinne rozšírili na všetkých občanov, teda aj na tých, ktorí veria v Boha, a aby prestali akýmkoľvek spôsobom utláčať náboženskú slobodu. Nech sú čo najskôr oslobodení všetci kňazi a jednoduchí veriaci, ktorí sú po toľkých rokoch stále ešte vo väzení pre svoju náboženskú činnosť, trebárs aj pod rozličnými zámienkami.

⁷ Autor neuvedený. *II. vatikánsky snem. Príprava a průběh*. Rím : Křesťanská akademie, 1966, s. 288.

⁸ SKALICKÝ, Karel. *Ekumenismus na Druhém vatikánském koncilu*. Kostelní Vydří, 1997, s. 113.

Biskupom a kňazom, ktorí sa v tak veľkej miere zabraňuje vykonávať svoj úrad, nech je dovolené, aby sa opäť ujali duchovnej správy svojich veriacich. Kde je Cirkev nespravodlivými zákonmi vydaná na milosť z vôle úradom sebe nepriateľským, tam nech je obnovená jej vnútorná samospráva a nech je jej umožnené spojenie s Petrovým stolcom. Nech prestanú prekážky k dosiahnutiu kňazstva a rehoľného života. Duchovným rádom a kongregáciám bratov a sestier nech je opäť dovolený spoločný život. A konečne, všetkým veriacim nech je zaistená účinná sloboda vyznávať vieru, zjavené pravdy šíriť a vykladať a vo viere vychovávať deti. Tak vykonáme pravé dielo mieru v našej dobe nanajvýš potrebné.“⁹

Na veľké prekvapenie po jeho príhovore ostala koncilová sála v tichu a v modlitbe. Odtiaľ prišiel malý impulz k hľadaniu riešenia a ošetrenia boľavých rán na Tele Kristovom, na Cirkvi. Z týchto slov je možno cítiť pastierske srdce pána kardinála Jozefa Berana, ktorý nezvoláva tresty, neodsudzuje tých, ktorí možno boli sami tlačení k takýmto praktikám a násilnostiam, ale prezentuje starosť aj o nich, aby aj ich oslovila Božia milosť.

Vykresanie iskry k revízií smrti Jána Husa

Pre mnohých to bola len malá iskrička, ktorá bola vykresaná v príhovore kardinála Jozefa Berana v jeho príhovore. V jeho príhovore bol majster Ján Hus spomenutý iba ako obeť nerešpektovanej slobody svedomia a nesprávnej interpretácie najväčšieho daru, ktorý človek dostal od svojho Stvoriteľa – slobody. Pán kardinál ho spomenul ako stále živú ranu v českom národe a v celej Cirkvi. Neobhajoval ho, ani ho neočistil, ani nežiadal revíziu jeho procesu, len ho spomenul. Otcovia koncilu rozumeli, čo chcel povedať. V jednom z nich to zostávalo ako problém, ktorý vyjadril vo svojej literárnej tvorbe.

Karol Wojtyła v divadelnej hre *Výžarovanie otcovstva* vyjadril Božiu prítomnosť v medziľudských vzťahoch, v hľadaní a rešpektovaní slobody človeka. Divadelná hra, ktorú uverejnil pod umeleckým menom Andrzej Jawien, keď bol ešte biskupom v Poľsku, dáva nahliadnuť do myšlienok, ktoré v ňom rezonovali na začiatku šesťdesiatych rokov, keď vrcholí jeho rola profesora etiky v Ľubline. V odborných kruhoch bola uznávaná jeho etická erudovanosť, ktorú prezentoval do literárnej formy. Z dramatického hľadiska je táto divadelná hra nekonvenčná. Nie je to dialóg medzi postavami, ale skôr dialóg medzi myšliami a dušami. To najlepšie vyjadruje jej tému: vnútorné zápasy lásky a náboženstva.

Hlavná postava Adam je otcom Moniky – dobrým otcom. Rozpráva sa s ňou, prezerá si s ňou rodinný album, prechádza sa s ňou v lesoch, ale napriek rozhovorom nedokáže uznať, že schopnosť milovať nemôže toho druhého stvárniť na svoj obraz, ale je potrebné rešpektovať slobodu, ktorá nepochádza od neho, ale len od Boha. Monika a Adamova žena, Monikina matka, ho prosia, aby sa otvoril skutočnosti, že skrze jeho otcovstvo sa deťom sprítomňuje otcovstvo Boha Otca a že podobne aj jeho prítomnosť

⁹ Autor neuvedený. *II. vatikánsky sném. Příprava a průběh*. Řím : Křesťanská akademie, 1966, s. 287 – 289; BERAN, Josef. Kardinál Beran mluví na koncilu. In *Teologické texty*, s. 29 – 30. [online] Dostupné na internete: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/1989-11/Kardinal-Beran-mluvi-na-koncilu/30>.

Tento príspevok predniesol kardinál Jozef Beran dňa 20. 09. 1965 vo štvrtom roku zasadania DVK v rámci diskusie o náboženskej slobode.

bude vždy prítomná v jeho deťoch. On váha a pýta sa sám seba: „Toto všetko viem. Ale stačí to len vedieť? Vyberám si osamelosť, aby som ostal sám sebou a nikým iným.“ Tieto dialógy vo vnútri ho znepokojujú a podobne, ako samotná divadelná hra, problém ostáva väčšinou nevyriešený. Adam sa chce čoraz viac zbližiť so svojou dcérou, aby jej zmýšľanie profiloval podľa seba, ale nechce sa naozaj darovať v slobode. Namiesto toho zápasí s tým, že na jednej strane sa teší zo sebeckej osamelosti, ale aj zodpovednosti svojej role otca, ale na druhej strane cíti potrebu milovať a byť milovaný, čo by ho priviedlo k zjednoteniu s inými.¹⁰

Sebadarovanie, v ktorom je služba lásky výsledkom toho, že vyžarujeme Božiu lásku iným, môžeme vidieť v dielach ľudí v našom okolí: „Keď je služba najúčinnnejšia, keď je láska najopravdivejšia, každá z týchto situácií odzrkadľuje Božiu lásku. Z tohto dôvodu je činná a viditeľná služba lásky podstatná pre sebadarovanie. Podľa príkladu, ktorý máme v podobenstve o milosrdnom Samaritánovi, kresťanská láska je predovšetkým jednoduchá odpoveď na bezprostredné potreby a konkrétne situácie.“ Plnosť sebadarovania neuskutočíme tak, že dáme len to, čo máme, ale aj to, kým sme.¹¹

Krakovský arcibiskup a kardinál Karol Wojtyła vo svojich prácach o DVK problematiku slobody a slobody svedomia odborne popísal. Možno to čítať aj v jeho štúdiu o DVK, ktorá vyšla aj v slovenčine. Malý exkurz k téme: „*Ak však ide o Cirkev, tak jej presvedčenie o náboženskej slobode vyplýva zároveň a predovšetkým zo samej podstaty viery. Teda povaha viery plne zodpovedá, aby bolo na poli náboženstva znemožnené akékoľvek donucovanie zo strany ľudí. Práve preto náboženská sloboda nemálo napomáha utvárať podmienky, v ktorých možno nehatene pozývať ľudí, aby z vlastnej vôle prijali kresťanskú vieru a aktívne ju cez celý život vyznávali.*“ (DH 10) Práve toto - učí ďalej dokument – porovnáva sa s úmyslom Tvorcu, ako aj s celým spôsobom počínania Krista a jeho apoštolov. „Cirkev teda, verná pravde evanjelia, ide v šľapajach Krista a apoštolov, keď uznáva a napomáha náboženskú slobodu v súlade s dôstojnosťou človeka a Božím zjavením. Toto učenie, ktoré prijala od svojho Majstra a od apoštolov, počas rokov ochraňovala a ďalej ho podávala. A hoci v živote ľudu Božieho, putujúceho uprostred premenlivosti ľudských dejín, vyskytli sa občas spôsoby menej zhodné alebo priam v protiklade s duchom evanjelia, predsa *vždy zostalo v platnosti učenie Cirkvi, že nik sa nemá k viere nútiť.*“ (DH 12)¹²

Výslovne tam nespomínal Jána Husa, ale jasne formuloval to, čo po zvolení za pápeža často deklaroval vo svojich postojoch o náboženskej slobode. Na apoštolských návštevách Ján Pavol II. spomenul túto problematiku v Českej republike v roku 1990 a 1995 v Olomouci pri kanonizácii kňaza Jána Sarkandra a pani Zdislavy. V roku 1999 sa na pápežskej lateránskej univerzite vo Vatikáne konalo sympóziu, kde otvoril problém slobody a slobody svedomia s výzvou na odborné prehodnotenie celej problematiky. Pri

¹⁰ KOČIČKOVÁ, Kateřina. *Pápežova hra je proti volné lásce*. [online]

Dostupné na internete: http://kultura.zpravy.idnes.cz/papezova-hrajeprotivolnelascedqz/divadlo.aspx?c=A071213_094606_divadlo_ob.

¹¹ ANDERSON, Carl. *Civilizácia lásky*. Bratislava : Redemptoristi, 2012, s. 86 – 87.

¹² WOJTYLA, Karol. *Pri základoch obnovy*. Bratislava : Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2003, s. 190 – 194; WOJTYLA, Karol. *Kościół w tajemnicy odkupienia*. Rzym : Fundacja Jana Pavła II., 2012, s. 276 – 281; WILTGEN, Ralf M. *Rýn sa vlieva do Tibery*. Frydek - Místek : Nakladatelství Michael, 2007, s. 178 – 186.

tejto príležitosti povedal slávny výrok o Husovi a vyslovil ľútosť nad Husovou tragickou smrťou, zmienil jeho poctivý kňazský život a dôležitým bodom tu bolo zaradenie Husa medzi reformátorov Cirkvi. Iskra podnietená kardinálom Jozefom Beranom podnietila oheň, ktorý priniesol v pápežovi Jánovi Pavlovi odvahu, aby sa vyjasnili mnohé pretrvávajúce jazvy spojené s osobou majstra Jána Husa. Možno to sledovať až do 15. júna 2015, keď prijal na audienciu ekumenické spoločenstvo z Prahy pápež František, od ktorého zaznelo: „Ublížili sme svätej Matke Cirkvi!“¹³

Koncilové echo k Husovmu problému

Bolo to, snáď po prvý raz v dejinách Cirkvi, veľké dielo evanjeliovej obnovy, ktoré hierarchia nielen schválila, ale sama program obnovy stanovila a autoritou najvyšších cirkevných činiteľov plne podporila a potvrdila. Táto vedome nastúpená a poslednou synodou potvrdená línia otvorenosti voči všetkým vnuknutiam a podnetom Ducha Svätého, musela definitívne skončiť s postojom odsudzovania bludov a separovania sa od nich. Prijala smernicu, ktorú odporučil už sv. Tomáš Akvinský, aby sa vždy najprv vyhľadalo to, čo spojuje, a až v druhom rade je potrebné brať do úvahy odlišnosti, a pritom sa snažiť vypátrať ich vlastné hlboké zdôvodnenie.

Dôsledkom tejto vedome zvolenej otvorenej orientácie, ktorá tvorí podstatu slávneho koncilového agiornamenta, musela byť revízia celej rady zákrokov prevedených v minulosti, zbytočne horlivých a extrémnych a v mnohých prípadoch chybných a škodlivých. Preto sa dnes javí potreba revidovať celý rad cirkevných odsúdení a zákazov, ako sa to stalo už aj skôr, keď boli odvolané niektoré miestne cenzúry alebo procesy ako bol proces upálenia sv. Jany z Arku. Mnohé už bolo vykonané tým, že sa nám dnes javí v inom svetle Galileo a Martin Luther. Ešte je však treba veľa urobiť. Ide o také osobnosti, ako bol veľký teológ Origenes alebo Ján Hus, mučeník alebo svedok nového a evanjeliového chápania Cirkvi. Už v roku 1965 napísal náš biskup M. Rachowicz, že sa medzi katolíkmi množia hlasy, žiadajúce oslobodenie Husa od výčitky herézy a taktiež revíziu procesu v Kostnici.¹⁴

DVK s radosťou víta šťastné znamenia prítomných čias, ale so smútkom pranieňuje spomenuté poľutovaniahodné fakty. V pozitívnom zmysle je náboženská sloboda právo ľudskej osoby slobodne praktizovať svoje náboženstvo tak, ako ju k tomu pobáda vlastné svedomie. V negatívnom je to imunita od akéhokoľvek vonkajšieho nátlaku. Veď takto možno priviesť k Bohu tých, čo vyznávajú inú vieru.¹⁵ Svätý Otec Pavol VI. hlasovanie ihneď odobril a nariadil koncilovú deklaráciu o náboženskej slobode uverejniť.¹⁶

¹³ GLASER, Milan. *O Janu Husovi, skandálu rozdelení i ekumenizmu krve*, 15. 06. 2015. [online] Dostupné na internete: www.radiiovaticana.cz.

¹⁴ SWIEŻAWSKI, Stefan. Jan Hus – heretik, nebo předchudce DVK? In *Teologické texty*, Samizdat č. 11, s. 20. (prekl. Tygodnik powszechny 09. 02. 1986, č. 6). [online] Dostupné na internete: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/1989-11/Jan-Hus-heretik-nebo-predchudce-2-vat-koncilu/25>.

¹⁵ JURKO, Jozef. *Rozhľadenie o Druhom vatikánskom koncile*. Košice : Viena, 2012, s. 139 – 141.

¹⁶ POLČIN, Stanislav. Deklarácia „Dignitates humanae“ o náboženskej slobode. In *Druhý vatikánsky koncil. Dokumenty II*. Rím : SÚSCM, 1970, s. 307 – 308.

Generácia ľudí žijúca pred rokom 1990 bola stvárnená filmovým spracovaním filmu o Jánovi Husovi režiséra Otakara Vávru, ktorý sa odvolával na spisovateľa Alojza Jirásku, keďže svoje filmy natočil podľa jeho románov. Ten sa mal vyjadriť, že on neprezentuje vo svojich románoch historickú pravdu, ale románové spracovanie, ktoré nemusí byť verné faktom. Film o Jánovi Husovi a husitskej tematike vysielali v programe pre pamätníkov vždy v nedeľu okolo 17.00 h. Do televíznych divákov sa pumpovala nenávisť voči Katolíckej cirkvi aj týmito manipuláciami vtedajšieho režimu. Hoci režim ostro postupoval proti náboženským postojom, všetko, čo sa dalo použiť proti Cirkvi, sa však dovoľovalo. Sapiienti sat.

Je namieste, že sa v novej tvorbe už hľadá rovina faktu a odvahy ísť za pravdou. Podľa toho mal byť vytvorený nový film o Jánovi Husovi, ktorý iste bude vysielaný televíziami.¹⁷ Nech už je jeho spracovanie akékoľvek, možno badať, že Katolícka cirkev po DVK zmenila rétoriku a nepodnecuje nenávistné emócie, odsudzovanie a posudzovanie. Je to zjavné v masmediálnej sfére, hoci niekedy sa môže stať, že si niektoré vyjadrenia tí druhí ináč interpretujú. Veľmi trefne to vyjadril poľský filozof Jozef Tischner, keď k mnohým oživujúcim ranám z minulosti pripomenul, že mnohí nechcú zísť z Kalvárie, od kríža Kristovho, ale na jeho Tele Cirkvi, stále rania – jatria Ježišove rany... hoci Pán už dávno vstal z mŕtvych a žije a kľačuje. Mal by žiť a kľačať v nás, v našich životoch, kde by sme mali byť jeho svedkami, napriek tomu, že sme prešli mnohými zlyhaniami, zradami, zapretiami, hriechmi, ale cez pokánie, z jeho milosti sme ľuďmi novej nádeje a chceme sa poučiť na chybách z minulosti.

K hlbšiemu pochopeniu celej problematiky spomienky 600 rokov od upálenia Majstra Jána Husa možno prísť cez slová arcibiskupa Jána Graubnera z Olomouca. Nemohol prísť osobne, ale napísal list tajomníkovi Teologickej fakulty. Po pozdravných slovách vo voľnom preklade možno čítať, že on sám považuje za historickú udalosť naše zhromaždenie, ktoré pripomína bolestné zranenie a neskôr tiež tragické rozdelenie cirkvi a táto konferencia má byť ekumenická, čo tiež svedčí o dôležitom kroku odpustenia a dobrej vôle. Snaha spoločne hľadať a čo najlepšie poznať Jána Husa, vtedajšie udalosti a ich okolnosti je dôležitým znamením ochoty pracovať pre obnovenie jednoty cirkvi.

A nasledujúce vyjadrenia pána arcibiskupa Jána Graubnera sú adresné každému: *„Nové poznanie je dôležité, ale naším cieľom nie je súdiť ktorúkoľvek stranu. Máme jedinečnú príležitosť ku zmiereniu a spoločnej snahy o obnovu cirkvi, ktorá je v súčasnej Európe zasa aktuálna. Zdá sa mi, že i dnes musíme dať pozor na to, aby sme kvôli rôznym prístupom k náprave súčasnej spoločnosti neprehliadli, že nikto z nás nie je majiteľom pravdy, ale máme sa nechať vlastniť Pravdou, stať pod Božím slovom a umožniť mu nový vstup do sveta skrze vtelovanie evanjelia do našich postojov a skutkov. Nemusíme mať rovnaký názor na Jána Husa, ale môžeme spoločne prosiť Boha o odpustenie a vzájomne sa povzbudzovať k premene súčasnej spoločnosti evanjeliom, k budovaniu kultúry života a civilizácie lásky. Súčasná udalosť nám ukazuje, že doba je vážna a znovu je potreba radikálneho*

¹⁷ VLK, Miloslav. *Mistr Jan Hus*. [online]

Dostupné na internete: <http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=830>.

*života v Bohu. Všetci sme uverili vo víťazstvo Zmŕtvychvstalého, a preto môžeme byť nositeľmi nádeje a svedkami jeho dnešných víťazstiev“.*¹⁸

Tento príspevok možno zakončiť slovami, ktoré vyjadril pápež František na stretnutí z príležitosti 600. výročia tragickej smrti Jana Husa: Vo svojom svedomí preto máme nosiť prosbu o odpustenie za tento príbeh svojej rodiny, za každého, koho sme zabili v mene Božom. V tridsaťročnej vojne sa v Ježišovom mene zabíjali navzájom katolíci a kalvíni. Toto sú rodinné škandály. Teraz, keď už máme ekumenické povedomie, nám Ježiš skrze svojho Ducha dáva milosť objaviť túto cestu. Podnecuje nás hľadať jednotu Kristovho tela. Hľadať ju predovšetkým vo svojom srdci a pôsobí tu Duch Svätý. Duchovný ekumenizmus musí preniknúť naše srdcia pastierov. Rany z minulosti musia byť vložené do Ježišovho Srdca, aby on ich mohol zahojiť. Tak už dnes jednajme! Ak urobíme stredom Ježiša, stane sa nasledovanie jeho príkazu lásky uskutočniteľné.¹⁹

RESUMÉ

Druhý vatikánsky koncil (DVK) sa venoval obnove duchovného života Cirkvi a jej poslaniu v pokoncilovom období. Jednou z kľúčových bola otázka slobody a s ňou súvisiacej náboženskej slobody. V tejto oblasti zohrali významnú úlohu americkí biskupi, ale aj osobné svedectvo a príspevky kardinála Jozefa Berana, ktorý bol v Ríme vítaný ako nekrvavý mučeník totalitných režimov v strednej Európe. Vo svojom príspevku povedal: „*Tak sa zdá, že aj v mojej vlasti Katolícka cirkev stále trpí preto, čo bolo v minulosti v jej mene vykonané proti slobode svedomia, ako bolo v 15. storočí upálenie kňaza Jána Husa alebo v 17. storočí vonkajšie donútenie veľkej časti českého národa, aby zase prijalo katolícku vieru, podľa zásady „cuius regio – eius religio“, ktorá vtedy bola uplatňovaná.*“ Vyzval, aby koncil vyhlásil zásadu náboženskej slobody a slobody svedomia jasnými slovami a bez výhrad. Na otázku slobody reagoval Karol Woltyla vo svojej literárnej tvorbe, ale aj vo svojich príhovoroch. V roku 1999 na sympóziu na pápežskej lateránskej univerzite vo Vatikáne opätovne otvoril problém slobody a slobody svedomia s výzvou na odborné prehodnotenie celej problematiky. Pri tejto príležitosti povedal slávny výrok o Husovi, vyslovil Pútosť nad Husovou tragickou smrťou, zmienil jeho poctivý kňazský život a zaradil Jána Husa medzi reformátorov Cirkvi. Na tieto vyjadrenia nadväzujú slová pápeža Františka na stretnutí z príležitosti 600. výročia tragickej smrti Jana Husa vyzývajúce prosieť o odpustenie „za tento príbeh svojej rodiny“ a v čase, keď už Cirkev má ekumenické povedomie, prosieť Ježiša o milosť objaviť túto cestu, aby duchovný ekumenizmus prenikol srdcia a rany z minulosti boli vložené do Ježišovho Srdca, aby on ich mohol zahojiť. Tieto, a mnohé ďalšie impulzy pastierov Cirkvi sú významným podnetom na revíziu prípadu Jána Husa, „mučeníka alebo svedka nového a evanjeliového chápania Cirkvi“, ako ho nazýva Stefan Swieżawski.

¹⁸ GRAUBNER, Jan, *List 19.11.2015*. In Osobný archív autora tohto príspevku.

¹⁹ Vatikánsky rozhlas. Pápež František prijal vo Vatikáne českú delegáciu pri výročí smrti Jána Husa. 16. 06. 2015. [online] Dostupné na internete: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20150616029>; GLASER, Milan. *O Janu Husovi, skandálu rozdelení i ekumenizmu krve*, 15. 06. 2015. [online] Dostupné na internete: www.radiovaticana.cz.

SUMMARY

The Second Vatican Council was devoted to the renewal of spiritual life of the Church and its mission in the post-council period. One of the key questions was a question of freedom and the religious freedom. American bishops played a significant role in this field, as well as personal testimony and contributions of Cardinal Jozef Beran, who was welcomed in Rome as a dry martyr of totalitarian regimes in Central Europe. In his speech he said: "It seems that also in my homeland the Catholic Church still suffers for what has been done in its past against the freedom of conscience, such as burning of the priest Jan Hus at the stake in the 15th century or forced acceptance of Catholicism of significant part of the Czech nation in 17th century based on the principle: „cuius regio – eius religio“, which was applied in those times.“ He appealed to the Council to proclaim the principle of the religious freedom and freedom of conscience in clear words and with no reservations. John Paul II responded to the question of freedom in his literary work as well as in his speeches. At the Pontifical Lateran University symposium in 1999 he repeatedly opened the question of freedom and the freedom of conscience calling for expert revaluation of the whole issue. On that occasion he presented his famous quotation about Hus: he expressed profound regret for the cruel death imposed upon him, emphasized his honest priestly life and numbered him among the Reformers of the Church. Words of Pope Francis at the meeting on the occasion of 600th anniversary of Jan Hus's tragic death urge us to ask for forgiveness "for that story of our family" and to ask Jesus for grace in times of ecumenical awareness of the Church, to discover the way how spiritual ecumenism can enter the hearts and put the wounds from the past in the heart of Jesus, so he can heal them. These and many other impulses of the shepherds of the Church are a significant incentive for revision of the case of Jan Hus, "martyr and witness of the new and gospel understanding of the Church", as he was called by Stefan Swieżawski.

Adresa autora:

prof. ThDr. PhD. PaedDr. Jozef Jurko, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jozef.jukro@ku.sk

HISTORICKO-PRÁVNÝ VÝVOJ REHOLE MILOSRDNÝCH BRATOV V 16. AŽ 18. STOROČÍ

Štefan Lenčič

HISTORICAL AND LEGAL DEVELOPMENT OF THE ORDER OF MERCIFUL BROTHERS IN THE 16TH-18TH CENTURIES

Abstract: St. John of God, who was the founder of the Hospitaller Order of the Merciful Brothers, dedicated his life to the sick, suffering and poor people. Motivated by the sermons of St. John of Avila, he took the first steps to serve the sick and suffering people of Granada in 1539. Gradually, people began to join him and in 1547 he even managed to establish a hospital in Granada. A brotherhood which started to form around John of God gradually gained Church approval. The order was informally established in 1572. Fourteen years later (1586), Pope Sixtus V officially promoted the brotherhood to the status of a monastic order by the bull *Etsi pro debito*. Because of their adversaries, the Merciful Brothers had to suffer a lot. On the basis of untrue information, they were even abolished by Pope Clement VIII in 1592, thus losing their privileges and once again becoming a brotherhood. In the followed years, the Merciful Brothers gradually regained their legal status. The date 7th July, 1611 is considered to be very important by the Order for then Pope Paul V promoted the Merciful Brothers to the monastic society. In the course of the next years, the Order was granted more papal privileges, which helped it to fulfil the charism of hospitality for the sick and suffering people almost worldwide.

Keywords:

Úvod

Vznik nových rehoľných komunít sa v dejinách neuskutočňoval náhodne, ale bol vždy dôsledkom istých potrieb danej doby.¹ Aj rehoľa Milosrdných bratov vznikla na základe naliehavej potreby v 16. storočí. Cirkv vo svojom poslaní vždy vnímala potreby človeka a chápala ho ako jeden celok – telo i dušu. Aj napriek tomu, že zakladateľ Milosrdných bratov, sv. Ján z Boha, nemal pôvodný zámer založiť rehoľu, predsa jeho dielo sa postupne rozrástlo do veľkej a organizovanej spoločnosti bratov, ktorí okrem rozvíjania svojho duchovného života, sa usilovali všetky svoje sily a schopnosti venovať starostlivosti o chorých a trpiacich ľuďoch. Postupne začali vznikať nemocnice a ďalšie

¹ Pre obdobie novoveku je zvlášť typické, že v mnohých rehoľných komunitách sa do centra pozornosti dostáva charitatívna služba. – HIŠEM, Cyril. *Cirkevné dejiny – novovek*. VMV : Košice 2014, s. 58.

zariadenia, v ktorých mohli bratia naplňať aj svoj osobitný štvrtý sľub - hospitality.² Naplňanie rehoľného hesla „Per corpus ad animam - Telom k duši“ si vyžadovalo aj pomerne zložitý historicko-právny vývoj Milosrdných bratov.

Zakladateľ rehole

Ján Cuidad, známy pre svoju veľkú lásku k Bohu a ľuďom, dostal meno Ján z Boha. Narodil sa v Montemor-o-Novo pri meste Évora v Portugalsku 8. marca roku 1495.³

Malý Ján nemal ľahké detstvo. Keď mal osem rokov, potajomky utiekol z domu s veľkou túžbou vidieť Madrid. Pre svoje slabé zdravie však musel na ceste upustiť od svojho zámeru. Zostal u Františka Cid Mayoralu, ktorý bol vedúcim gazdovského dvora grófa z Oropézy. Matka po strate syna zomrela od žiaľu a otec Andrej vstúpil do rehole františkánov v Lisabone.⁴ U bohatého statkára sa mladému Jánovi dostalo dobrej opateri, ktorá bola doplnená možnosťou vzdelávania a náboženského života. Statkár si ho veľmi obľúbil a neskôr mu ponúkol aj svoju dcéru za manželku. Mladík sa po ťažkom duševnom boji zriekol ponuky a v roku 1521 sa prihlásil do armády. Vtedy mal už 26 rokov.⁵

Šťastie mu v armáde veľmi neprialo. Vrátil sa k statkárovi, ale túžba po vojenskom živote v ňom neútlmala. Silno sa ozvala, keď v roku 1529 Karol V. verboval vojakov na boj proti Turkom. Pri jeho rozhodovaní rozhodla aj druhá ponuka pána Mayoralu, aby sa oženil s jeho druhou dcérou. Ján ani tentoraz ponuku neprijal. Vstúpil do armády, ale kým došiel k boju, vojna sa skončila. Po tomto nezdare sa Ján vrátil do Španielska a pracoval ako robotník. Tri roky pracoval aj v Severnej Afrike. Potom sa venoval obchodovaniu s knihami ako potulný predavač a neskôr si otvoril aj vlastné kníhkupectvo v Granade.⁶

Citlivý a vnímavý Ján si na svojich cestách všimol ľudí, videl ich problémy, ale aj veľkú biedu a nezáujem o nich. Túžil, aby jeho život mal význam a zmysel. Boh ho oslovil 20. januára roku 1539 v kázni svätého Jána Avilského. Odpoveďou na Božie oslovenie bolo jeho rozhodnutie úplne patriť Kristovi a slúžiť mu. Ján začal robiť prísne pokánie, ktoré mu oslabovalo zdravie. Došlo to tak ďaleko, že ho ako domnelého blázna dali do Kráľovskej nemocnice v Granade. Po prepustení z nemocnice prestal s veľkým umŕtvovaním a na odporúčanie kazateľa Jána z Avily dal svoje sily a schopnosti do služby iným.⁷

² Pojem "hospitalita" z latinského slova hospitium, znamená - pohostinnosť, pohostinný dom, prijatie host'a. Z tohto slova je odvodené aj "hospital", v našom význame špitál. Hospitalita v zmysle Milosrdných bratov znamená vykonávať poslanie rehole - jej apoštolát voči chorým, starým, postihnutým a v spoločnosti znevýhodneným ľuďom, ktorý sa stále prednostne vykonáva v nemocniciach. Na základe toho sa prijímanie pacientov chápe ako prijímanie hostí. Pojem hospitalita zodpovedá špiritualite (charizme) tejto rehole.

³ COUSSON, Caradec, Jean. *De l'angoisse à la Sainteté, Jean de Dieu, patron des malades et des infirmiers*. Broché 1973, S. 13.

⁴ CHROBAK, Werner. *Ján z Boha. Pastier - Dobrodruh - Nemocničný priekopník*. Mnichov 1995, s. 10, 19.

⁵ BUBEN, Milan, M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. III.díl – Žebravé řády*. Libri : Praha 2007, s. 356 – 357.

⁶ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 16.

⁷ ÁLVAREZ, Valentin A. Riesco. *A Boh sa stal bratom ľudí. Život a poslanstvo svätého Jána z Boha*. Lúč, Bratislava 2009, S. 39 – 40.

Prvé začiatky

Už v tom istom roku (1539) na jeseň si Ján prenajal dom na ulici Lucena a začal do neho zhromažďovať chorých. Jeho nezištnú pomoc si všimlo široké okolie, a preto mu mesto Granada darovalo väčší dom pre chorých, ktorý on ešte rozšíril. V roku 1546 sa začali k nemu pridávať aj pomocníci: Anton Martín, Pedro Velasco, Šimon Avila, Dominik Piola, Ján García a ďalší. Oduševnený Ján sa spolu so svojimi spolupracovníkmi celý daroval chorým. Usilovali sa vidieť v každom chorom trpiaceho Ježiša Krista.⁸

Svoju lásku voči biednym prejavoval aj tým, že im často daroval svoje šaty. A tak sa stávalo, že bol biednejšie oblečený ako oni sami. Aby bol Ján slušnejšie a dôstojnejšie oblečený, dal mu biskup Šebastián Ramirez z Tuy rehoľný odev, ktorý už nemohol darovať núdznym. Neskôr začali takýto odev nosiť aj jeho pomocníci. Tu sú už prvé náznaky rehoľného spoločenstva.⁹

V roku 1547 sa podarilo Jánovi založiť nemocnicu v Granade. Boril sa s mnohými ťažkosťami, ako bol nedostatok liekov, jedla, šiat a peňazí pre tých, ktorí boli odkázaní na jeho pomoc. Aby udržal chod nemocnice, musel chodiť žobrať a dovolávať sa u ľudí pomoci. Postupne si získaval sympatie u obyvateľov mesta, ale aj okolia. Zvlášť po jednej udalosti, ktorá sa stala 3. júla 1549. V Kráľovskej nemocnici v Granade vypukol požiar. Chorí zostali v nej a pre veľký oheň už nemal nik odvahu ísť ich zachraňovať. Keď sa to dozvedel Ján, nerozmýšľal ani chvíľu, a aj keď to nebola jeho nemocnica, vrhol sa do plameňov a začal chorých zachraňovať. Záležalo mu na ich dušiach.¹⁰

U Jána nachádzali pomoc všetci, ktorí sa na neho obrátili s nejakou prosbou o radu alebo o konkrétnu pomoc. Právom sa o ňom hovorí, že je veľkým sociálnym svätcom. V jeho nemocnici nachádzali pomoc nielen chorí, ale aj siroty, vdovy, opustení, žobráci a prostitútky. Popri starostlivosti o ľudské telá venoval veľkú pozornosť starostlivosti o vnútro človeka, o jeho dušu. Tvrdý asketický život, ktorý viedol a totálne nasadenie sa pre núdznych a chorých bolo dôvodom jeho skorej smrti. Celý svoj život obetoval Bohu a ľuďom. Svedčia o tom aj slová, ktoré povedal na kolenách tesne pred smrťou: „Ježiš, Ježiš, do tvojich rúk porúčam svoju dušu.“

Ján z Boha zomrel v Granade na úsvite, 8. marca 1550, vo veku 55 rokov.¹¹ Osemdesiat rokov po smrti (v roku 1630) bol pápežom Urbanom II. vyhlásený za blahoslaveného a o 60 rokov neskôr, 16. októbra 1690, ho pápež Alexander VIII. vyhlásil za svätého.¹² V roku 1886 ho pápež Lev XIII. vyhlásil za nebeského patróna všetkých nemocníc a nemocných. Roku 1930 ho Pius XI. vyhlásil za ochrancu katolíckych ošetrovateľov.¹³

⁸ COUSSON, Caradec, Jean. *De l'angoisse à la Sainteté, Jean de Dieu, patron des malades et des infirmiers*. Broché 1973, s. 85 - 93.

⁹ CHROBAK, Werner. *Ján z Boha. Pastier - Dobrodruh - Nemocničný priekopník*. Mnichov 1995, s. 33.

¹⁰ ÁLVAREZ, Valentín A. Riesco. *A Boh sa stal bratom ľudí. Život a posolstvo svätého Jána z Boha*. Lúč, Bratislava 2009, s. 94.

¹¹ SCHAMONI, Wilhelm. *Das wahre Gesicht der Heiligen*. München 1967, s. 152.

¹² SCHAUBER, Vera - SCHINDLER, Hanns, Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1995, s. 94.

¹³ *Služba milosrdenstva. Informačné zvesti o činnosti Milosrdných bratov na Slovensku*. Skalica 1948, rkp., s. 6. Ďalej len: *Služba milosrdenstva*.

Bratstvo Jána z Boha

Po Jánovej smrti jeho malé dielo pokračovalo ďalej. Pribúdali ďalšie nemocnice a obetaví ľudia. Jánovo spoločenstvo, nazývané *Bratstvo*, rástlo. Aj keď svätec nemal v úmysle založiť rehoľné spoločenstvo, predsa sa už vytvorené spoločenstvo začalo v neho spontánne premieňať.

Časté vojny, zlá politická a spoločenská situácia prinášali so sebou neustále veľkú biedu, utrpenie a smrť. Aj vojna s Maurami v rokoch 1568 až 1571 priniesla veľa obetí na ľudských životoch, ale aj veľa chorých a nevládných. Jánovi nasledovníci sa o nich príkladne starali.¹⁴ Správa o ich hrdinskej službe sa dostala až k pápežovi Piovi V., ktorý bulou *Salvatoris nostri* 8. augusta roku 1571 vysoko vyzdvihol obetavosť členov Jánovho Bratstva, lebo „*z lásky k Bohu, bez platu a odmeny ošetrujú chudobných chorých, ktorí sú uzdravovaní nielen z telesných neduhov, ale aj duševných.*“ V bule pápež Pius V. obdaril členov *Bratstva* výsadami, ako aj všetkých tých, ktorí im budú pomáhať. Z nich treba spomenúť aspoň tieto:

- Bratia v hospitali si mohli zvoliť ktoréhokoľvek kňaza za spovedníka, diecézneho alebo rehoľného, ktorý by im ako aj všetkým nemocným a tiež služobníctvu vyslúžil túto sviatosť.
- Každý hospital a kostol boli obdarené odpustkami a ich obyvatelia mohli prijímať všetky sviatosti od kňaza daného hospitalu.
- Kňaz mohol pochovávať mŕtvych, ktorí zomreli v hospitali a zároveň za účasti ľudu slúžiť za zomrelého sv. omšu.
- Hospitaly boli vybraté z právomocí miestnych farárov a získané almužny a dary mali slúžiť výhradne len pre hospital.
- Pre rozšírenie väčšej nábožnosti mali byť do hospitalu v Granade prenesené aj relikvie a ich uctievanie bolo spojené so získaním odpustkov.¹⁵

¹⁴ KOLČAVA, Jiří. Hospitalní řád sv. Jana z Boha. In *Valtice a řád Milosrdných bratří - Historie a osobnosti*. Praha 1995, s. 9.

¹⁵ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo summorum pontificum constitutiones, sacramenta, congregationum decreta ad dictum Ordinem spectantia complectens compendius, ac notis Italico idiomate ... illustratum*. Romae 1724, s. 42 – 46. Ďalej len: CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*.

Pápežská bula obsahovala tieto výsady:

- „A preto dovoľujeme, aby bratia tohto hospitalu volili si ktoréhokoľvek kňaza, svetského alebo rehoľného, za spovedníka, a tento aby mohol bratom, sluhom a nemocným ústavu odpúšťať všetky hriechy, aj tie najväčšie.
- Aby menovaný hospital a chrám používal náležitej úcty, udeľujeme všetkým na každý deň, do ktorého chrámu prídu a v ňom sa pomodlia, alebo navštívia chorých, koľkokrát 100 dní a v zasvätené sviatky 200 dní odpustkov, ktoré môžu byť pridelené aj duším v očistci. To však udeľujeme len na 5 rokov.
- Okrem toho dovoľujeme tak nemocným a chudobným ako aj správcom, riaditeľom, predstaveným, zriadencom, bratom, sluhom a iným osobám tohto hospitalu prijímať všetky sviatosti od kňazov a kaplánov tohto hospitalu.
- Menovaní kňazi, i tí kňazi, ktorí tam prídu, môžu v tomto hospitali, v jeho chráme, alebo kaplnke, sv. omše a iné bohoslužobné úkony, jak spievané, tak tiché, verejne konať a pri týchto a aj pri iných príležitostiach sa smie zvoniť.
- Dovoľujeme aj počas interdiktu, napríklad aj Apoštolskou Stolicou udelený, i za akéhokoľvek upustenia od Božích služieb, pochovávať mŕtvoly uvedených osôb na posvätnom mieste kňazom v tomto hospitali. Za prítomnosti mŕtvoly sa smie aj v tomto čase sa môže slúžiť sv. omša v chráme alebo kaplnke tohto hospitalu a veriaci sa môžu na nich zúčastniť.
- Ďalej udeľujeme tým, ktorí by hospital obdarovali nejakým šatstvom, 110 dní odpustkov a ak je to vo sviatočný deň, tak 200 dní odpustkov, ak splnia aj ostatné podmienky.

Ďalšia príležitosť pomáhať pre Jánovo Bratstvo sa ukázala, keď pápež V. vytvoril „Svätú ligu“ s Benátkami a Španielskom, ktorá mala čeliť náporu Turkov. Na pomoc chorým boli opäť povolani bratia z Granady. Opäť sa im dostalo uznania, tentoraz skrze pápežskú bulu *Licet ex debito* z 1. januára 1572. V tejto bule pápež vyzdvihol hlavne obetavosť bratov a na žiadosť Rotrigo de Sigüenza, predstaveného v hospitali Jána z Boha v Granade, udelil Bratstvu nové výsady:

- Bratia tohto spoločenstva mohli nosiť rehoľné rúcho (capotto) a na ňom škapuliar s podmienkou, že budú žiť podľa pravidiel sv. Augustína¹⁶.
- V každom hospitale mohol byť jeden brat kňazom a bratia dostali dovoľenie zbierať almužnu nielen v mestách, kde majú svoje hospitaly, ale aj mimo nich.
- Kňaz, predstavený i bratia boli podriadení právomoci a vizitácií miestneho biskupa, ktorému mali zároveň skladať raz za rok účty. Nikto mimo biskupa nemal právo zasahovať do správy hospitalov.¹⁷

Na základe tejto buly, v ktorej pápež dovolil členom Bratstva nosiť rehoľné rúcho, sa predpokladá, že dostali aj dovoľenie skladať rehoľné sľuby. Tento názor vyplýva z buly pápeža Pia V. *Lubricum viate genus* zo 17. novembra 1568. V tejto bule sa pápež dotýkal neporiadkov niektorých spoločenstiev, ktoré nosili rehoľné rúcho a navonok sa zdali, že sú rehoľníkmi, ale pritom neskladali rehoľné sľuby. Na základe tejto buly pápež žiadala, aby všetci, ktorých sa to týka, sa do 24 hodín rozhodli, či budú skladať sľuby. Tí, ktorí žili v spoločenstve viac ako rok a nechceli by zložiť sľuby, mali byť zbavení rúcha a prepustení z kláštora.¹⁸

-
- Zároveň vyberáme hospitaly a ich vedúce osoby navždy z právomocí farárov alebo dobrodincov, farnosti, alebo farských kostolov, k vzhľadom k účtom a príspevkov z almužien, darov, obiet, legátov a iných zbožných podpor, ktoré kresťania dajú na tento hospital alebo chrám, na oltáre, alebo kaplnky, ak však farári tam nič nerobia a keď hospital má svojho kňaza, ktorý vysluhuje sviatosti všetkým, ktorí v ňom bývajú. Potvrdzujeme navždy, že uvedené almužny a príjmy majú úplne slúžiť k vydržaniu hospitalu.

- Dovoľujeme, aby sa odniesli niektoré ostatky z kláštora Tri pramene a z kaplnky nazývanej Nebeské schody do hospitalu v Granade a tým, ktorí si pri ich vystavení vykonajú pobožnosť, udeľujem 100 dní odpustkov a vo sviatky daných svätcov 200 dní odpustkov a zriadencov a personálu vždy dvakrát viac odpustkov“.

¹⁶ Bratia italskej kongregácie nosili rúcho popelavej farby, bratia španielskej kongregácie hnedej farby. Pápež Gregor XV. v roku 1578 nariadil nosiť okrúhlu kapucňu. Kongregácia rehoľníkov v roku 11. septembra 1722 nariadila nosiť jednotný súkenný odev čiernej farby. - BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 32.

¹⁷ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 128.

Pápežská bula obsahovala tieto výsady:

- „Terajší i budúci bratia môžu nosiť rehoľné rúcho (capotto) a na ňou škapuliar, ktorý siaha po kolená z látky sayl s podmienkou, že budú žiť podľa pravidiel sv. Augustína“.¹⁷
- V každom hospitale môže byť jeden brat kňazom, ktorý by nosil podobné rúcho z tej látky, ale dlhšie a voľnejšie a primerané kňazskej dôstojnosti tak, ako to zavedie navždy biskup.
- Pre budúce časy dovoľujeme bratom zbierať almužnu nielen v mestách, v ktorých majú svoje hospitaly, ale aj v ich okresoch, diecézach a provinciách.
- Kňaza, predstaveného i bratov navždy podriaďujeme právomoci a vizitácii miestneho biskupa, jemu a nikomu inému musia raz za rok zložiť účty.
- Bratom navždy zakazujeme pod trestom vyššej exkomunikácie, do ktorej upadnú samým skutkom, ak prijaté rúcho odložia, alebo ho niekomu požičajú bez povolenia všetkých bratov hospitalu.
- Zakazujeme komukoľvek, mimo miestneho biskupa, zasahovať do správy terajších i budúcich hospitalov, ale obťažovať ich správcov, a to aj v tom prípade, keby tieto osoby dotyčné hospitaly vybudovali alebo rozšírili.“

¹⁸ MONTÓYA, José, Alabau. Aproximación a la biografía de Fr. Rodrigo de Sigüenza el «alma organizadora» de la orden de San Juan de Dios. In *Archivo hospitalario. Revista de historia de la Orden Hospitalaria de San Juan de Dios*. Número 13, Granada 2015, s. 394.

Z uvedeného vyplýva, že členovia Jánovho Bratstva od roku 1572 začali nosiť rehoľné rúcho a zároveň na základe pápežskej buly z roku 1568, začali skladat' aj tri základné rehoľné sľuby: sľub chudoby, čistoty a poslušnosti a navyše k nim pridali aj ešte štvrtý sľub - sľub stálego ošetrovania chorých. Na základe týchto skutočností sa niektorí historici domnievajú, že Bratstvo Jána z Boha bolo povýšené na rehoľné spoločenstvo práve bulou v roku 1572. Formálne však Bratstvo bolo povýšené až v roku 1586.¹⁹

Ďalšie ocenenie pre Bratstvo Jána z Boha prišlo čoskoro, pretože na základe pochvalných správ o jeho činnosti, pápež Gregor XIII. svojím breve *In supereminenti* z 28. apríla 1576 opäť potvrdil privilégia, ktoré dostali bratia v breve *Salvatoris*.²⁰

Povýšenie na rehoľu

Historický okamih prišiel až 1. októbra roku 1586, keď pápež Sixtus V. bulou *Etsi pro debito* slávnostne povýšil Bratstvo na rehoľnú spoločnosť.²¹ V samotnej bule pápež uviedol, že mnohí bratia Bratstva skladajú tri základné sľuby a k nim ešte pridávajú aj štvrtý sľub ošetrovania chudobných chorých, a pritom nemajú generálneho predstaveného a rovnako im chýbajú aj primerané stanovy. Preto pápež v bule nariadil, aby si bratia zvolili generálneho predstaveného, a aby vytvorili jednotné stanovy pre všetky domy. V tom čase mali už Jánovi spolubratia celkovo 18 nemocníc, ktoré sa nachádzali nielen v Španielsku, ale aj v Taliansku a v iných krajinách.²² Prvé stanovy vzišli z dvoch generálnych kapitúl v roku 1587²³ a 1589.

Nástupca pápeža Gregora XIII. bol Gregor XIV., svojím breve *Cum Romanum* z 19. apríla 1591 opäť potvrdil hospitalu sv. Jána Kalybita v Ríme všetky práva, výsady, odpustky a duchovné milosti, ktoré už udelili pápeži Pius V., Gregor XIII. a Sixtus V. Generálnemu predstavenému Jánovho Bratstva dal právo podriaďiť hospitalnému domu sv. Jána Kalybita všetky vtedajšie i budúce hospitály tohto Bratstva a na všetky preniesť rovnaké výsady, odpustky a milosti. Zároveň dostali oslobodenie od platenia daní a desiatkov. Najväčšiu priazeň im prejavil tým, že hospitály, ich bratov a ich majetok vybral z právomoci biskupov a podriadil ich priamo Apoštolskej Stolicy. Cieľom pápeža Gregora XVI. bolo zachovať jednotu Bratstva Jána z Boha pod spoločným generálom u sv. Jána Kalybitu. Výsady sa dotýkali len tých hospitalov, ktoré boli podriadené pod hospital Jána Kalybita v Ríme.²⁴

Krátko po vydaní breve *Cum Romanum*, pápež Gregor XIV. vydal ďalšie breve s názvom *Cupientes* 5. mája 1591. Ním pápež ustanovil pápežského vikára a kardinála Jeronyma Rusticucciho za protektora rehole. Úlohou protektora rehole bolo, aby zastával záujmy rehole pred pápežom, nakoľko mal častý kontakt s pápežom, mal sa stať

¹⁹ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní Bratři*. Praha. 1934, s. 34.

²⁰ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 61 – 65.

²¹ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 107 – 110.

²² KOLČAVA, Jiří. Hospitální řád sv. Jana z Boha. In *Valtice a řád Milosrdných bratří - Historie a osobnosti*. Praha 1995, s. 10.

²³ *Regola del p.s. Agostino e costituzioni della religione di S. Gio di Dio approvate dalla sa.me di Paolo V. Coll'aggiunta di alcune annotazioni nelle quali si accennano varj decreti apostolici* I. Roma 1785.

²⁴ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 118 – 120.

ochrancom rehole. Kardinál protektor dostal aj právo predsedat' pri generálnych kapitulách.²⁵

Zrušenie statusu rehole a obnovenie Bratstva

V roku 1587 sa konala prvá kapitula Bratstva a bol zvolený prvý generálny predstavený P. Peter Sorianus a za generálneho prokurátora Ján Mendez. Zároveň boli zvolení aj provinciáli a vizitátori pre španielsku a taliansku kongregáciu. Rehoľa v osobe pápeža Gregora XIV. mala svojho ochrancu a podporovateľa. Postupne sa ukazovali aj nepravníci, ktorým sa nakoniec podarilo, aby nový pápež Klement VIII., ktorý nepoznal všetky fakty a skutočnosti, podpísal 13. februára 1592 breve *Ex omnibus*. Týmto breve rehoľa sv. Jána z Boha stratila svoje privilégia a opäť sa stala Bratstvom. Z breve vyberáme: „*Všetci bratia vcelku i jednotlivě musia byť úplne podriadení miestnym biskupom. Z hospitalov, v ktorých zložili sľuby, nesmú byť odstránení, len pre neposlušnosť a z rozkazu biskupov, ktorým hospitaly budú podriadené. Ani nesmú byť prekladaní z hospitalu do hospitalu, len opäť s dovolením biskupov. Rozkazujeme, aby do budúca skladali len sľub ošetrovania chorých.*“²⁶ Aj napriek tomu Bratstvo ďalej rástlo a napr. len v Taliansku malo r. 1596 mal už 29 hospitalov oproti 5 hospitalom z r. 1587.

Zrušenie rehole však netrvalo dlho, pretože pápež Klement VIII. po preverení celej vzniknutej kauzy sa ponáhlal napraviť svoju chybu a už 9. septembra 1596 vydal slávne breve *Romani Pontificis*, ktoré sa dotýkalo italskej provincie. Pápež v nej obnovil všetky doterajšie výsady, ktoré rehoľa dostala od predošlých pápežov. Urobil však niekoľko výnimiek vo veci skladania sľubov, prijímania svätenia kňazstva a vybratia z právomoci biskupov. Bratia v italskej provincii mali právo skladat' sľuby buď pred biskupom alebo svojím predstaveným, ale len sľub ošetrovania chorých. Priori jednotlivých domov a hospitalov italskej provincie si mohli v hospitalnom dome sv. Jána Kalybita v Ríme pri tajnom hlasovaní väčšinou hlasov zvolit' hlavného predstaveného na obdobie 6 rokov. Týmto spôsobom sa mali zvolit' dvaja radcovia a dvaja vizitátori. Hlavný predstavený mal právo vizitovať všetky hospitaly a domy v Itálii, presúvať bratov, trestať a napomínať bratov a usmerňovať podľa stanov spôsob činnosti. Miestny biskup ma zvrchované právo dozoru, moc karhať a trestať bratov, zvlášť pri vážnych previneniach, ale tajne a obozretne, aby kongregáciu uchránil od hanby. Dostali tiež dovolenie, aby bratia tejto kongregácie s povolením biskupa mohli zakladať nové hospitaly a zbierať všade a vždy almužnu. Ďalej pápež dovolil, aby bratia, ako doteraz, nosili čierny odev so škapuliarom a kapucňou, ak by niekto iný nosil takýto odev, mal byť biskupom potrestaný. Hlavný predstavený dostal moc, aby spolu so svojimi radcami a dovolením biskupa, mohol prepustiť člena rehole za vážne priestupky a zbaviť ho sľubu hospitalu. Bratia však nedostali dovolenie, aby sa mohli stať kňazmi a ani aby mohli dosahovať vyšších svätení. Hlavný predstavený spolu so svojim radcami mali právo rozhodovať, kto môže skladat' sľuby hospitalu, nemohli to byť kňazi a ani manželia. Tiež

²⁵ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 42 - 43.

²⁶ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 44.

nesmeli robiť úpravy v stanovách, v predpisoch a celkovej duchovnej príprave, pokiaľ nebudú mať schválenie Svätej Stolicy. Po právnej stránke bratia Jána z Boha týmto breve nezískali štatút rehole, ale zostali naďalej ako Bratstvo. Ich právny status sa však o niečo zlepšil.

Na základe tohto breve sa 25. november 1596 v kláštore sv. Jána Kalybita zišlo spolu 29 priorov z italských kláštorov, zhromaždeniu predsedal kardinál protektor Rusticucci a zvolili si nového generálneho predstaveného, ktorým sa stal prior rímskeho hospitalu P. Pavol Gallo. Zároveň vypracovali nové stanovy a pápež ich schválil 1. januára 1597. Na tomto zhromaždení zároveň vznikla aj nová neapolská provincia.²⁷

Ďalšie vydané breve sa týkalo španielskej kongregácie, lebo pápež Pavol V. breve *Piorum virorum* z 12. apríla 1608²⁸ potvrdil pre túto kongregáciu rovnaké práva, aké dostala italská kongregácia. Bratia dostali právo si zvoliť svojho generála a vizitátorov, ktorým patrila rovnaká moc ako bratom v italskej kongregácii. Bratia si mali pripraviť svoje stanovy a dať pápežovi na schválenie. Následne dňa 20. októbra 1608 bola zvolená španielska provincia do Madridu a na nej si zvolili za svojho generála Petra Egyptského a vypracovali stanovy. Tak vedľa seba existovali dve samostatné kongregácie: italská a španielska.

V ten istý deň pápež Pavol V. (12. apríl 1608) vydal aj ďalšie breve s názvom *Cum, sicut accepimus*, ktorým poveril svojho nuncia v Španielsku, aby zistil podľa vlastného uváženia, v ktorom hospitali je to potrebné, aby dvaja bratia sa stali kňazmi, a tak sa duchovne starali o chorých a rovnako, aby hlásali Božie slovo bratom a chorým.²⁹

V nasledujúcom roku pápež Pavol V. 1. júla 1609 vydal breve *Inter alias*, ním dovolil, aby v každom italskom hospitali mali jedného kňaza zo svojich členov. Ďalej sa požadovalo, aby kandidát bol minimálne šesť rokov v reholi a nemal zastávať žiadne iné úlohy a funkcie výslovne kňazské v prospech hospitalu. Bullarium ordinis k tomu podotýka: „*Keby kňazi chceli chorým tiež konať skutky telesného milosrdenstva, boli by hodní pochvaly a dávali by dobrý príklad; ale tieto skutky sa nemôžu od nich požadovať, ako keby boli k nim zviazaní.*“³⁰

Povýšenie španielskej a italskej kongregácie na rehoľu

Milosrdní bratia po právnej stránke boli Bratstvom s mnohými privilégiami, ale stále im chýbal status rehole. Právna zmena prišla 7. júla 1611, keď pápež Pavol V. vydal breve *Romanus Pontifex*, v ktorom uviedol, že nakoľko vznikajú v španielskej kongregácii isté nezrovnalosti vo veci skladania sľubov, týmto breve pápež potvrdil, že bratia majú skladať tri obvyklé sľuby a k nim ešte aj štvrtý sľub (pre Milosrdných bratov typický) - sľub ošetrovania chorých. V breve sa píše aj: „*Rehoľa týchto hospitalských bratov je teda pravá a*

²⁷ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 46 – 48.

²⁸ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo summorum pontificum constitutiones, sacrarum; congregationum decreta ad dictum Ordinem spectantia complectens compendius, ac notis Italico idiomate ... illustratum*. Romae 1724, s. 152 – 154. ďalej len: Bullarium totius Ordinis Hospitalaris.

²⁹ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 155.

³⁰ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 156 – 158.

vlastná rehoľa a ako taká, nech je započítaná medzi ostatné rehole Katolíckej cirkvi.“ Ďalej bratia dostali povolenie, aby v každom hospitali boli dvaja kňazi, ktorí by sa v ňom starali o duchovné potreby tak bratov ako aj chorých ľudí. Všetky hospitaly a všetci bratia majú patriť pod právomoc biskupa.³¹

Po znovuobnovení rehole Milosrdných bratov v španielskej kongregácii, boli opäť vypracované nové stanovy a pápežom Pavlom V. brevom *Ineffabilis* 6. august 1611 aj potvrdené.³²

Postupne italská kongregácia zmohutnela natoľko, že došlo r. 1616 k rozdeleniu na štyri provincie: rímsku, neapolskú, lombardskú a sicílsku. Tieto provincie mali spolu 41 hospitalných domov. Aj zväčšením tejto kongregácie bolo dôvodom, aby pápež Pavol V. brevom *Romamus Pontifex* z 13. februára 1617 povýšil italské Bratstvo na rehoľu. Vyjadril to jasne: „*Táto kongregácia je pravá a vlastná rehoľa pod pravidlami sv. Augustína a ako rehoľa musí byť bez akýchkoľvek predsudkov započítaná medzi ostatné rehole Katolíckej cirkvi.*“ Zároveň im povolil skladať štyri rehoľné sľuby, tak isto ako v prípade španielskej kongregácie. Rehoľníci aj naďalej mali zostať pod právomocou miestneho biskupa, ale pritom nesmeli byť narušené práva rehoľného protektora. Tí, ktorí bolo zvolení za rehoľných radcov, mohli byť v tejto úlohe len šesť rokov. Po uplynutí šiestich rokov už nemohli byť opäť zvolení, ale až po druhom období.³³

Ešte v tom istom roku boli pripravené stanovy a 15. apríla 1617 pápež Pavol VI. brevom *Ea, quae* potvrdil pre italskú kongregáciu stanovy, ktoré sa zhodujú so stanovami španielskej kongregácie.³⁴ K ďalším zmenám stanov, ale nie podstatným, došlo až v roku 1659 a 1713.³⁵ Neskoršie zmeny stanov boli až v 19. storočí. Vážnejších zmien sa týmto stanovám dostalo až po roku 1926 na základe promulgácie nového kódexu kanonického práva (1918).³⁶

Dôležitou výsadou pre Milosrdných bratov bolo nasledujúce breve pápeža Pavla V. s názvom *Romamus Pontifex* zo 16. marca 1619. Bolo to už v poradí štvrté breve rovnakého názvu. Týmto dokumentom bola rehoľa Milosrdných bratov na celom svete vybratá z právomoci biskupov.³⁷ Po právnej stránke jej obsah oprávňoval biskupov ešte vizitovať samotné hospitaly. Následne breve pápeža Urbana VIII. *Ex poni nobis* z 11. apríla 1624 a druhé breve tohto istého názvu zo 14. apríla 1624, zakázalo biskupom vyberať poplatky pri kontrole účtov a za vizitáciu hospitalov.³⁸

Konečne breve *Sacrosanctus* pápeža Urbana VIII. z 20. júna 1624 úplne vybralo rehoľu z právomoci biskupov a podriadilo ju priamo pápežovi. Zároveň potvrdilo všetky

³¹ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 161 – 164.

³² CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 166 – 167.

³³ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 176 – 179.

³⁴ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 83 – 84.

³⁵ *Regola del P. S. Agostino e costituzioni della religione di S. Giovanni di dio... Si aggiungono in fine le bolle e decreti, che si devono leggere da' regolari in capitolo, o nella pubblica mensa ogni anno ne' giorni stabiliti, trasportati in lingua italiana*. Roma 1718.

³⁶ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 181.

³⁷ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 188 – 192.

³⁸ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 170 – 172.

výsady a privilégia, ktoré dovtedy rehoľa obdržala a udelil jej rovnaké výsady ako ostatným žobravým rehoľiam (františkánom, dominikánom, minoritom či kapucínom).³⁹

Pápež Benedikt XIV. brevom *Credita nobis* z 5. októbra 1745 dovolil duchovným správcom nemocníc, rehoľným alebo diecéznym kňazom vykonávať všetky farárske úkony (krstiť, sobášiť, pochovávať) všetkým, ktorí bývajú v ohrade nemocnice alebo kostola. A brevom *Etsi cuncta* z 11. januára 1758 opäť zdôraznil právo pochovávať ľudí, ktorí zomreli v rehoľných nemocniciach.⁴⁰

Záver

Historicko-právny vývoj rehole Milosrdných bratov v 16. až 18. storočí tvorí dôležité obdobie vzniku, formovania a rozvíjania sa rehole. Rehoľa počas týchto troch storočí prešla zložitou a náročnou cestou, počas ktorej veľmi citlivo a poctivo hľadala čo najvernejšie napĺňanie svojej špecifickej charizmy – hospitality, telesnej a duchovnej starostlivosti o trpiaceho človeka. Za toto obdobie získala veľa skúsenosti i úspechov tak v duchovnej ako aj hospitalskej oblasti. Vytvorila tým veľmi dobré predpoklady, aby sa stala rehoľou, ktorá v každom období svojej existencie – až po dnešok – nestratila na aktuálnosti svojej charizmy v celosvetovom rozmere.

RESUMÉ

Hospitálska rehoľa milosrdných bratov má svoj bohatý historický a právny vývoj. Jej počiatky sa spájajú so sv. Jánom z Boha, vlastným menom - Ján Ciudad (*1495) v Granade. Na podnet kázne sv. Jána z Avily začal svoju pozornosť sústreďovať na chorých a trpiacich ľuďoch. Už v roku 1539 sa mu podarilo otvoriť svoju prvú jednoduchú nemocnicu, čím zasvätil svoj život chorým a trpiacim ľuďom. Postupne získaval aj ďalších spolupracovníkov, čo viedlo k vzniku Bratstva, ktoré sa začalo formovať na rehoľnú komunitu. Za neformálny vznik rehole sa pokladá rok 1572, kedy začali členovia Jánovho Bratstva nosiť aj rehoľné rúcho. Historický okamih prišiel až 1. októbra roku 1586, keď pápež Sixtus V. bulou *Etsi pro debito* slávnostne povýšil Bratstvo na rehoľnú spoločnosť. Bratia skladali tri základné rehoľné sľuby: sľub chudoby, čistoty a poslušnosti a navyše k nim pridali aj ešte štvrtý sľub - sľub stáleho ošetrovania chorých. Požehnané dielo malo aj svojich neprajníkov, ktorí nepravdivo informovali novozvoleného pápeža Klementa VIII. Pretože nepoznal všetky fakty a skutočnosti, svojím rozhodnutím v roku 1592, zrušil rehoľu sv. Jána z Boha, čím stratila svoje privilégia a opäť sa stala Bratstvom. Nasledovali roky, v ktorých Milosrdní bratia postupne získavali naspäť svoje privilégia a nakoniec 7. júla 1611 pápež Pavol V. povýšil milosrdných bratov opäť na rehoľu (breve *Romanus Pontifex*). Rehoľa sa skladala zo španielskej a italskej kongregácie a v tom čase mala spolu 18 nemocníc, ktoré sa nachádzali nielen v Španielsku, ale aj v Taliansku a v ďalších krajinách. V roku 1617 pápež Pavol VI. brevom *Ea, quae* potvrdil stanovy zhodné pre obe kongregácie. Z dôležitých právnych dokumentov možno spomenúť aj

³⁹ CUGGIÓ, Nicoló. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo*, s. 201 – 203.

⁴⁰ BOGAR, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 92.

breve *Sacrosanctus* pápeža Urbana VIII. z roku 1624, ktorým úplne vybral rehoľu z právomoci biskupov a podriadil ju priamo pápežovi. Zároveň získali všetky výsady a privilégia, ktoré dovtedy rehoľa obdržala a pápež im udelil rovnaké výsady ako ostatným žobravým rehoľiam (františkánom, dominikánom, minoritom či kapucínom). K ďalším zmenám stanov, ale nie podstatným, došlo až v roku 1659 a 1713. Nasledovali ďalšie pápežské dekréty, ktoré právne profilovali rehoľu Milosrdných bratov v jej postupnom rozširovaní charizmy hospitality nielen v Európe, ale aj na iných svetadieloch, ba aj v špecifickom prostredí ako sú svetové misie.

SUMMARY

The Hospitaller Order of the Merciful Brothers has a rich historical and legal development. Its origins are linked with St. John of God, by his real name John Cuidad (* 1495), and Granada. Motivated by the sermons of St. John of Avila, he took the first steps to serve the sick and suffering people of Granada in 1539. Step by step he was joined by other colleagues, which led to the creation of the Brotherhood, which began to transform into a monastic community. The order was informally established in 1572, when the members of the Merciful Brothers began to wear a religious habit. The historic moment for the Order was the date of October 1st 1586, when Pope Sixtus V officially promoted the brotherhood to the status of a monastic order by the bull *Etsi pro debito*. The brothers made three basic religious vows: the vow of poverty, chastity and obedience, and in addition the fourth vow - the promise of permanent care of the sick. This blessed work also had its opponents, who falsely informed the newly elected Pope Clement VIII. As he did not know all the facts, in 1592 he abolished the Order, which lost its privileges and once again became a brotherhood. In the followed years, the Merciful Brothers gradually regained their legal status. The date 7th July, 1611 is considered to be very important by the Order because it was the day when Pope Paul V promoted the Merciful Brothers to the monastic society by his breve Romanus Pontifex. The Order consisted of Spanish and Italian congregations and at that time it had 18 hospitals that were located not only in Spain, but also in Italy and in other countries. In 1617, Pope Paul VI confirmed by his breve *Ea quae* the same statutes for both congregations. From among many important legal documents, the breve *Sacrosanctus* (1624) by Pope Urban VIII could be pointed out because it exempted the Order from the jurisdiction of bishops, submitting it directly to the pope. The Order regained all its rights and privileges from the past and the pope granted them the same privileges as are those of other mendicant orders (Franciscans, Dominicans, Minorites or Capuchins). Additional changes to the statutes but of lesser importance were made in 1659 and 1713. The subsequent decrees profiled the Order of Merciful Brothers from the legal point of view expanding its charism of hospitality not only in Europe, but also on other continents, even in the specific environments such as the world missions.

Adresa autora:

prof. PhDr. ThDr. Štefan Lenčič, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.lencis@ku.sk

ČASOPIS CARITAS (1929 – 1941)

Milan Molokáč

THE JOURNAL CARITAS (1929 – 1941)

Abstract: The article deals with the charity journal Caritas - úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku, which was published from 1929 to 1941. Due to its diverse content, Caritas belongs to the most important sources of knowledge of history of Christian charity in the interwar period. During thirteen years of its existence, it was bringing reports on the activities of Christian charity in Slovakia and the world. Caritas served as the official press media of the Central Karita in Slovakia and it contained recommendations and instructions for its staff and branches. Last but not least, it was a literary magazine. It contained articles with a spiritual message for children and adults. The aim of the author is to analyse the form and content of the journal. The paper continues to focus on permanent columns that were originally established in Caritas and the other articles.

Keywords: Caritas. Journal. Charity. Section. Central Karita in Slovakia.

Úvod

Časopis Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku vydávaný Ústrednou Karitou na Slovensku (ďalej ÚKS) vychádzal od roku 1929 do roku 1941. Vďaka rozmanitému obsahu patrí medzi najvýznamnejšie pramenene poznania histórie ÚKS. Okrem referovania o dobročinných aktivitách prinášal oficiálne stanoviská jej predstaviteľov ako aj prepisy významných porád a valných zhromaždení. V neposlednom rade obsahoval bohatú beletristickú časť zameranú na krátke články s morálnym posolstvom.

Na tradíciu vydávania charitného časopisu nadviazali neskôr periodiká Srdiečko a Dobročín. Časopis Srdiečko vychádzal od roku 1931 do roku 1944. Najprv ako príloha Caritasu, neskôr ako samostatné periodikum. Bol zameraný na detského čitateľa a o jeho obľúbenosti svedčí jeho vysoký náklad, ktorý prevýšil náklad Caritasu, ako aj fakt, že vychádzal na rozdiel od Caritasu až do roku 1944 a nemal problém s rentabilitou.

Časopis Dobročín vychádzal v roku 1948 rovnako ako Caritas s podtitulom Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku. Tak, ako všetky ostatné charitné periodiká, aj Dobročín

vychádzal desaťkrát za rok – raz mesačne, okrem obdobia letných prázdnin. Na konci roku 1948 bola jeho činnosť zastavená Poverením vnútra.¹

Po roku 1948 sa vydávanie charitných periodík neobnovilo.

Formálna stránka časopisu Caritas

Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku začal vychádzať v marci 1929 s pravidelnou periodicitou desaťkrát za rok od januára do decembra, okrem obdobia letných prázdnin.²

Výnimkou bol posledný ročník 1941, keď z dôvodu nevýnosnosti časopisu pristúpila redakcia Caritasu k vydávaniu raz za štvrt'rok. Posledný ročník je preto číslovaný od 1 – 4.³ Za trinásť rokov tak vyšlo celkovo 124 čísel.

Redakcia Caritasu sídlila rovnako ako ústredie ÚKS na Heydukovej 20 v Bratislave. Hlavným redaktorom časopisu bol počas celého obdobia jeho vydávania Belo Kováč, vtedajší generálny riaditeľ ÚKS.

Pod väčšinou článkov uverejnených v Caritase nebol uvedený autor, prípadne boli uvedené len jeho iniciály. Vzhľadom na obsahové zameranie článkov sa dá konštatovať, že prispievateľmi boli, okrem ľudí z redakcie, najmä katolícki kňazi a laici pracujúci v ústredí či odbočkách ÚKS.

Titulná strana Caritasu sa počas rokov niekoľkokrát zmenila. Vždy jej dominoval kresťanský motív a podtitul časopisu *Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*.

Caritas bol predplatiteľským časopisom určeným predovšetkým farnostiam a laikom zaujímavým sa o dobročinnosť. Samostatne ho nebolo možné zakúpiť. Predplatné bolo 6 Kčs na pol roka, alebo 12 Kčs na rok. Sumu nebola napriek finančným problémom nikdy navýšená.

Stále rubriky

V časopise Caritas bývali uverejňované okrem samostatných krátkych príspevkov aj tematicky opakujúce sa články so stálym pomenovaním a grafickým motívom. Nevychádzali pravidelne v každom čísle.

Môžeme rozlíšiť štyri takéto stále rubriky:

1. Zo sveta karity,
2. Naším v cudzine,
3. Našej mládeži,
4. Úradné zvesti.

Rubrika *Zo sveta charity* s podtitulom *Karitatívne zvesti* informovala o zahraničných udalostiach. Napriek svojmu názvu sa neobmedzovala len na správy o charite. Redakcia

¹ Archivum Dioecesanum Nitriense, Ďalej len ADN, 1949, 71 „Dobročin“ zastavenie.

² Oneskorený začiatok vydávania v marci 1929 vyriešili redaktori vydaním dvojčísła v júni a v septembri.

³ Finančné problémy sa prejavili aj pri predošlých ročníkoch. Vtedy sa to redakcia Caritasu snažila riešiť vydávaním dvojčísel, prípadne viacerých čísel v jednom časopise. Číslovanie od 1 – 10 však ostalo zachované.

jej prostredníctvom prinášala informácie o najnovších udalostiach, ktoré sa týkali kresťanstva a kresťanov vo svete.

Caritas razantne vystupoval proti boľševizmu a nezanedbateľná časť správ zo sveta upozorňovala na neprávosti komunistického režimu.

Redakcia prinášala správy o prenasledovaní kresťanov v republikánskom Španielsku, Mexiku a iných krajinách. Osobitná pozornosť bývala venovaná kresťanom v Sovietskom zväze a po vypuknutí občianskej vojny v Španielsku tamojším vojnovým udalostiam a ich dopadom na obyvateľstvo.⁴

Napriek jasnej názorovej vyhranenosti redakcie Caritasu neboli tieto články útočné a podnecujúce nenávisť.

Ojedinelými výnimkami boli príspevky týkajúce sa slobodomurárov a účasti Židov v socialistických hnutiach, ktoré mali útočný a antisemitský charakter. Napríklad článok *Židia a komunizmus*, v ktorom neznámy autor odvolávajú sa na prof. Donalda Mac Leona z Katolíckej americkej univerzity, obviňoval Židov z financovania komunizmu a protináboženskej kampane. Na konci článku konštatoval: „*Tu je dôkaz, že Židia sú sprisahancami proti Kristovi aj dnes a neštítia sa ani tých najukrutnejších, najbrutálnejších beštialít i dnes, rovnako tak, ako to robili pred 1900 rokmi, kedy samotného Ježiša ukrižovali. Dokedy im bude dôverovať a veriť chudobný ľud, ktorý len vykorisťujú, štvú a vbáňajú do revolúcií a pred strely a bodáky zákonitej spravodlivosti?*“⁵

Okrem politických správ obsahovala rubrika *Zo sveta charity* informácie o charitatívnej činnosti v zahraničí. Správy sa nesústreďovali len na kresťanskú charitu, ale poukazovali aj na dobročinnosť osôb a organizácií mimo kresťanských spoločenstiev.⁶

V prvých rokoch vydávania Caritasu sa v rubrike *Zo sveta charity* zvykli objavovať aj správy z domácich odbočiek ÚKS, ktoré v neskoršom období vychádzali v rubrike *Úradné zvesti*, prípadne aj ako samostatne (mimo rubriky) publikované články.

Ďalšia zo stálych rubriek *Naším v cudzine* pravidelne informovala o Čechoch a Slovákoch žijúcich v zahraničí. Väčšina správ uverejňovaných v rubrike pochádzala od krajanov žijúcich v USA a Argentíne, kde boli komunity Čechov a Slovákov najväčšie.

Jedným z najaktívnejších prispievateľov bol františkánsky kňaz Joachim Procházka OFM pôsobiaci v Argentíne medzi slovenskými vystaľovalcami. J. Procházka napísal do Caritasu v priebehu tridsiatych rokov viacero článkov, v ktorých opisoval svoju osobnú skúsenosť so životom v cudzine.⁷ V apríli 1936 osobne zavítal na prednášku

⁴ Napríklad [?]. V Španielsku zase horí. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 8, č. 5, s. 73; [?]. Šesť miliónov nútených robotníkov v raji boľševickom. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 8, č. 5, s. 75.

⁵ [?]. Židia a komunizmus. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1934, roč. 6, s. 93.

⁶ Napríklad v článku *Pobanská panovníčka a katolícka Charita* sa píše o pomoci japonskej cisárovnej ústavu pre malomocných v Gotembe. Autor vyzdvihuje skutočnosť, že nejde o ojedinelú pomoc zo strany japonského cisárskeho dvora, keďže podobné dary zasielajú rozličným ústavom každoročne. – [?]. Pohanská katolíčka a katolícka charita. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1935, roč. 7, č. 9, s. 157 – 158.

⁷ PROCHÁZKA, Joachim OFM. Jak sme sa dohodli s ostatnými národnosťami. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 7, č. 5, s. 77 – 80.

v budove Charitasu v Bratislave, ktorú organizovala ÚKS. V prednáške sa venoval svojmu pôsobeniu medzi Čechmi a Slovákmi v Argentíne, Brazílii a Paraguaji.⁸

Veľký priestor bol venovaný informovaniu o Spolku sv. Rafaela na ochranu katolíckych vystaňovalcov československých. Spolok pomáhal vystaňovalcom pri vycestovaní a zabezpečoval, aby mali všetky nevyhnutné dokumenty v poriadku. Komunitám v zahraničí vysielal kňazov-misionárov a sprostredkoval vystaňovalcom slovenskú tlač a knihy.⁹ Caritas pravidelne informoval o činnosti spolku a vyzýval slovenských katolíkov, aby sa v prípade vystaňovania do cudziny naň obrátili.

Spojujúcim motívom článkov rubriky *Naším v cudzine* bolo vnímanie života v zámorí ako nutného zla. Autori zdôrazňovali, že Slováci žijúci v zahraničí boli k vycestovaniu dotlačení zlou ekonomickou situáciou, či už v období Rakúsko-Uhorska, ako aj počas veľkej hospodárskej krízy v dvadsiatych a tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia.

Rubrika *Našej mládeži*, ako už vyplývalo z názvu, bola zameraná na detského čitateľa. Jej obsah tvorili príbehy určené pre deti a mládež a rôzne príspevky týkajúce sa zdravia a rozvoja mládeže

Príbehy mali krátky rozsah a vystupovali v nich charakterovo vyhranené postavy. Dobro a zlo boli v príbehoch od seba jasne odlíšené a záver obsahoval morálne ponaučenie.

Pravidelnou zložkou rubriky boli články, ktoré apelovali na rodičov, aby vychovávali deti v kresťanskom duchu a na mládež, aby si zachovala svoju kresťanskú morálnu integritu.

Častokrát sa opakovala téma škodlivosti požívania alkoholu a tabaku mládežou.¹⁰

Posledná stála rubrika *Úradné zvesti* bola miestom uverejňovania potrebných informácií pre členov ÚKS a jej podporovateľov. Nachádzali sa tu pozvánky na valné zhromaždenia ÚKS a jej pridruženého spolku Charitas a oznámenia o konaní rôznych výstav a besiedok. Okrem nich sa v Úradných zvestiach objavovali články sumarizujúce doterajšie pôsobenie konkrétnych odbočiek. Napríklad článok *Účinkovanie karity vo Veľkých Bieliciach* popisoval, okrem výpočtu poskytnutej dobročinnnej pomoci v obci, aj ťažkosti, ktorým musela miestna odbočka čeliť. Príspevok bol na záver doplnený

⁸ [?]. Prednáška. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 8, č. 6 – 7, s. 79.

⁹ Napríklad len v roku 1935 Spolok sv. Rafaela sprostredkoval do zahraničia 22 353 kusov slovenských kníh, kalendárov a učebníc. – BENEDIKTY, Karol. Svätý Rafael (Ku dňu 24. októbra). In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 8, č. 8, s. 125 – 126.

¹⁰ V Caritase, tak ako aj v ostatných charitných periodikách, prebiehala dlhodobá kampaň proti požívaniu alkoholu mládežou a dospelými. Najmä v Srdiečku a neskôr Dobročine vychádzali články o zhubnom vplyve alkoholu na človeka a celú jeho rodinu, ktoré boli doplnené celostranovým maľovaným nápisom *Opilcom zhnusí sa život!* ÚKS v rámci boja proti alkoholizmu organizovala prednášky, besedy a pri prvom svätom prijímaní tzv. sľuby strízelivosti detí. – [?]. Boj proti alkoholizmu na zákonnom podklade. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 5, s. 76 – 77.

*Výkazom o slávnosti vianočného stromčeka, vydržiavanej dňa 24. decembra 1931 vo Veľkých Bieliciach.*¹¹

Články informujúce o činnosti Ústrednej Karity na Slovensku

Caritas nebol len obyčajným kresťanským časopisom, keďže plnil zároveň funkciu oficiálneho úradného orgánu ÚKS. Nachádzali sa v ňom výkazy činnosti vybraných odbočiek ÚKS, charitných domov, ústavov a diecéz. Tieto články sú z hľadiska prínosu pre súčasnú historickú vedu najhodnotnejšie, keďže pojednávali o konkrétnych aktivitách ÚKS a vyčíslňovali rozsah dobročinnnej pomoci. Mnohé z týchto príspevkov vychádzali, ako bolo vyššie spomenuté, v rubrikách *Úradné zvesti* a *Zo sveta charity*. Nebolo to však pravidlom.

Vzhľadom na množstvo článkov stojacich mimo týchto rubriík je potrebné venovať im osobitú pozornosť.

Prvou kategóriou takýchto článkov boli výkazy mapujúce poskytnutú pomoc v celonárodnom meradle.

Hneď prvé tri čísla Caritasu (marec – máj 1929) obsahovali prepis správy generálneho riaditeľa ÚKS Emila Szyllabu určenej pre I. valné zhromaždenie ÚKS, ktoré sa konalo dňa 23. januára 1929 v Bratislave.¹² Účelom valného zhromaždenia bolo zhodnotiť činnosť ÚKS počas prvých dvoch rokov jej existencie a predstaviť zmeny v jej vedení.¹³

Podobné správy pojednávajúce o činnosti ÚKS na celonárodnej úrovni sa objavovali na stránkach Caritasu pravidelne. Príkladom sú Správy o činnosti Ústrednej Karity na Slovensku za jednotlivé roky, ktoré podrobne mapovali akcie charity v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. Išlo napríklad o stravovacie akcie chudobných inteligentov, mliečne akcie pre chudobné deti, ošetrovacie akcie pre chorých v rodinách a mnohé iné. Články obsahovali okrem rozsahu poskytnutej pomoci aj jej podrobné finančné vyúčtovanie.¹⁴

¹¹ [?]. Účinkovanie Karity vo Veľkých Bieliciach. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1932, roč. 4, s. 27 – 28; [?]. Výkaz o slávnosti vianočného stromčeka, vydržiavanej dňa 24. decembra 1931 vo Veľkých Bieliciach. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1932, roč. 4, s. 28 – 29.

¹² SZYLLABA, Emil. Zpráva generálního ředitele Ústřední Karity na Slovensku pro I. řádné valné zhromaždenie, držané v Bratislave, dňa 23. januára 1929. In *Caritas – úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1929, roč. 1, č. 1, s. 8.

¹³ Prvou zmenou bola výmena na poste generálneho tajomníka. Karola Körpera nahradil vo funkcii B. Kováč, ktorého vymenoval biskupský zbor 21. júla 1928. Druhou zmenou bolo odovzdanie funkcie predsedu ÚKS Michalom Bubničom spišskému biskupovi Jánovi Vojtaššákovi po vzájomnej dohode v biskupskom zbore. – SZYLLABA, Emil. Zpráva generálního ředitele Ústřední Karity na Slovensku pro I. řádné valné zhromaždenie, držané v Bratislave, dňa 23. januára 1929. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1929, roč. 1, č. 1, s. 8.

¹⁴ [?]. Zpráva o činnosti Ústřední Karity na Slovensku za rok 1934. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1935, roč. 7, č. 1, s. 87 – 92.

V neskorších rokoch pribudli k správam tabuľky obsahujúce podrobné finančné vyúčtovanie výdavkov na dobročinnosť za celú diecézu a za všetky odbočky, ktoré pod ňu spadali. Obsahovali tiež počet podporených detí a dospelých.¹⁵

Druhou kategóriou boli články mapujúce charitatívne aktivity v jednotlivých diecézach prípadne farnostiach. Podrobné správy však neposielali pravidelne všetky diecézy. Preto je v Caritase možné nájsť predovšetkým výkazy z Nitrianskej diecézy.

O aktivite odbočiek ÚKS Nitrianskej diecézy v medzivojnovom období svedčia dokumenty získané v Nitrianskom biskupskom archíve. Vtedajší biskup Karol Kmet'ko podporoval myšlienku organizovanej charity, inicioval vznik nových odbočiek ÚKS a zároveň sa sám angažoval pri poskytovaní pomoci jednotlivcom ako aj celým organizáciám. Na stránkach Caritasu sa preto pravidelne nachádzali správy z farností spadajúcich pod Nitriansku diecézu ako aj vyúčtovania poskytnutej pomoci v rámci celej diecézy dokopy. Veľmi aktívnymi farnosťami – odbočkami, ktoré pravidelne posielali výkazy do Caritasu, boli Nitrianska odbočka, odbočka v Horných Lefantovciach a Ivánka pri Nitre.

Sporadicky sa objavovali aj správy z iných diecéz a farností na Slovensku. Medzi informačne najhodnotnejšie patria výkazy činnosti košickej odbočky ÚKS.

Význam týchto správ z farností spočíva najmä v možnosti zistiť, ako konkrétne sa realizovala dobročinnosť na lokálnej úrovni.

Okrem článkov obsahujúcich konkrétne výkazy činnosti ÚKS a jej odbočiek netreba opomenúť články ponúkajúce všeobecný pohľad na činnosť charity. Patrili sem predovšetkým články predstavujúce ÚKS ako organizáciu. Takýmto článkom bolo krátke pojednanie *Čo je Ústredná karita na Slovensku?* z roku 1930 nasledované článkom *Kde je karita najpotrebnejšia?*¹⁶

Prvý z nich charakterizoval ÚKS ako dobročinnú ustanovizeň, ktorá:

1. Je ústredím všetkého karitatívno-sociálneho účinkovania na Slovensku.
2. Je ústredím všetkých karitatívnych odbočiek a v nich združených spolkov.
3. Je ústredím všetkých katolíckych karitatívnych ustanovizní, korporácií (spolkov), nakoľko konajú univerzálnu prácu.
4. Je združením všetkých osôb účinkujúcich na karitatívnom poli.
5. Organizuje každú pečlivosť k blahu chudobných, nemocných, mrzáčkov, sirôt, slabomyseľných, pečuje o mládež, o matky, o kojencov, stará sa o zlepšenie sociálnych pomerov všetkých vrstiev.
6. Napomáha všetkým zdravým snahám kresťanského milosrdenstva telesného a duševného, a to karitatívnymi kurzami, prednáškami, odborným časopisom, konferenciami, brožúrami.
7. Zastupuje záujmy kresťanskej karity u úradov štátnych a samosprávnych.

¹⁵ Napríklad [?]. Výkazy o činnosti Karity. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1939, roč. 11, s. 80 – 93.

¹⁶ [?]. Čo je Ústredná karita na Slovensku? In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1930, roč. 2, č. 1, s. 3 – 4.

Druhý článok *Kde je karita najpotrebnejšia?* poukazoval na rozvíjajúcu sa činnosť ÚKS v slovenských dedinách. Autor článku Štefan Paška varoval pred narastajúcou chudobou na vidieku a potrebou pomáhať núdznym. Zároveň však zdôrazňoval, že podporu nemôže dostať ktokoľvek, ale len tí, ktorí ju naozaj potrebujú.

Články propagujúce myšlienku dobročinnosti

ÚKS nebola organizáciou zahľadenou do seba. Snažila sa združiť všetky katolícke dobročinné spolky a rozvíjať spoluprácu s laickými organizáciami. Spropagovať myšlienku charity a motivovať ľudí k dobročinným skutkom sa pokúšala aj formou popularizačných článkov na stránkach Caritasu a pozvánkami na podujatia, ktoré sama organizovala.

Účelom týchto článkov bolo predstaviť prácu ÚKS ako aj iných charitatívnych organizácií prostredníctvom konkrétnych akcií doma a vo svete. Od výkazov činnosti ÚKS, ktoré tiež mapovali jej aktivity, sa líšili svojou neformálnosťou a osobnými svedectvami.

Spropagovať dobročinnosť mala napríklad výstava Karity v Prahe, ktorá sa konala v roku 1929 za účasti ÚKS a českej katolíckej charity. Témou výstavy bola práca charitatívnych pracovníkov v ČSR v sociálno-zdravotníckej oblasti.

Jedným z čestných hostí bola aj priekopníčka v oblasti sociálnej práce a zakladateľka Červeného kríža v ČSR Alica Masaryková, ktorá vyzdvihla prácu katolíckych charít.¹⁷

Podobným podujatím bola slávnostná karitatívna akadémia, ktorá sa konala 10. novembra 1929 v Bratislave.¹⁸ Bola určená pre širokú verejnosť. Otváraciu reč predniesol cirkevný predseda ÚKS J. Vojaššák. Nasledoval hudobný program z klasickej hudby a príhovorov v slovenčine, maďarčine a nemčine, čo deklarovalo jednotu myšlienky dobročinnosti bez ohľadu na národnosť. Slovenskú reč predniesol dr. Karol Mederly, maďarskú reč dr. Tibor Neumann a nemeckú prof. dr. Jozef Schiff.

Druhou kategóriou popularizačných článkov boli tie, ktoré na konkrétnych príkladoch vyzdvihovali charitatívnu činnosť jednotlivca či kolektívu. Na stránkach Caritasu sa objavovali už od prvých čísel.

Mnoho z nich vyzdvihovalo ženy angažujúce sa v charite (či už laické pracovníčky alebo rehoľné sestry). Napríklad článok *Caritatívne sestry*, uverejnený v úplne prvom čísle Caritasu, opisoval prácu dôvernícok pôsobiacich vo farských odbočkách ÚKS. Ich úlohou bolo pomáhať priamo v konkrétnych rodinách či už osobne, alebo sprostredkovať takúto pomoc (napríklad zaopatrovanie chorých a pod.).¹⁹

Na nezastupiteľné miesto žien v charitatívnej práci na Slovensku poukazovalo v nasledujúcich rokoch množstvo článkov. Príkladom je článok *Katolícke ženy a dievčatá v kat. karite*. Neznámy autor článku vyzdvihoval osobitú úlohu ženy pri pomoci blízkym:

¹⁷ [?]. Výstava Karity v Prahe. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1929, roč. 1, č. 6 – 7, s. 3.

¹⁸ [?]. Pozvanie Ústrednej karity. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1929, roč. 1, č. 8, s. 7.

¹⁹ [?]. Caritatívne sestry. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1929, roč. 1, č. 1, s. 5.

„Žena je povoláná svojou psychologickou povahou, aby zachovala oheň, ktorý priniesol Ježiš Kristus z neba na zem. Ten oheň je láska božia, Karita. Žena prejavujúca sa v zásadách cirkevnej karity, dobročinnosti, ktorá prejaví svoju lásku v dobročinnosti, koná vykupiteľskú a záchrannú misiu kultúrnu.“²⁰

Duchovne zamerané články

Významnou súčasťou obsahu Caritasu boli beletristické články, ktoré z neho robili plnohodnotné kresťanské periodikum. Na rozdiel od príbehov pre mládež vydávaných v rubrike *Našej mládeži*, boli určené pre dospelého čitateľa a vychádzali sporadicky mimo zavedené rubriky.

Nosnou témou týchto článkov bol boj proti chudobe formou kresťanskej dobročinnosti. Autori ponúkali príklady zo Svätého písma a zdôrazňovali, že materiálna pomoc kráča ruka v ruke s poskytovaním duchovnej útechy.

Veľa čísel Caritasu za začínalo práve takýmto článkom, ktorý bol akýmsi duchovným úvodom do časopisu.

Častou témou boli tiež životy svätcov spätých s dobročinnosťou. Napríklad v článku *U nemocného* autor opisoval vytrvalosť sv. Klementa pri pomáhaní núdznym.²¹ V obsiahlom príspevku *Apoštolovia svätých* ponúkal autor Dr. Zúbek²² za príklad hneď piatich svätcov – sv. Melániu, sv. Mustiolu, sv. Pavlína z Noly, sv. Alžbetu Uhorskú a sv. Jána z Boha.²³

RESUMÉ

Časopis Caritas – úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku začala Ústredná Karita na Slovensku vydávať v januári 1929. Počas trinástich rokov svojej existencie prinášal správy o činnosti kresťanskej charity na Slovensku a vo svete. Slúžil ako oficiálny tlačový orgán Ústrednej Karity na Slovensku, obsahoval odporúčania a príkazy pre jej pracovníkov a odbočky. V neposlednom rade bol beletristickým časopisom. Vychádzali v ňom články s duchovným posolstvom pre deti a dospelých. Od roku 1931 vychádzal s pravidelnou prílohou Srdiečko určenou pre deti, z ktorej sa postupne vyprofiloval samostatný časopis.

V súčasnosti je Caritas, rovnako a ďalšie dva charitné časopisy – Srdiečko a Dobročín, zabudnutým kresťanským periodikom. Nič to však neuberá na významnej úlohe, ktorú tieto časopisy zohrali pri pastorácii detí a dospelých a pri rozširovaní myšlienok nezištnej kresťanskej lásky.

Nemôžeme tiež opomenúť význam Caritasu pre súčasnú historickú vedu. Vďaka článkom mapujúcim činnosť Ústrednej Karity na Slovensku ako aj iných laických dobročinných spolkov, môžeme považovať Caritas za najvýznamnejší historický prameň

²⁰ [?]. Katolícke ženy a dievčatá v kat. karite. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1939, roč. 11, s. 109 – 113.

²¹ [?]. U nemocného. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 8, č. 1, s. 10.

²² S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o Teodorika Zúbka OFM brata spisovateľa Euda Zúbka, ktorý prispieval aj do časopisu Dobročín.

²³ ZÚBEK, Dr. Apoštolovia lásky. In *Caritas – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku*, 1936, roč. 8, č. 2, s. 25 – 27.

informujúci o katolíckej charite v medzivojnovom a vojnovom období. Zároveň predstavuje vďaka rubrike *Naši v cudzine* cenný zdroj poznania života slovenských komunit v zahraničí (najmä v Argentíne).

SUMMARY

The journal of Caritas - *úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku* started to be issued in Slovakia in January 1929 by the Central Karita in Slovakia. During thirteen years of its existence, it was bringing reports on the activities of Christian charity in Slovakia and the world. Caritas served as the official press media of the Central Karita in Slovakia and it contained recommendations and instructions for its staff and branches. Last but not least, it was a literary magazine. Since 1931, Caritas was published with its regular supplement *Srdiečko* aimed at children, which gradually developed into an independent magazine.

Currently, Caritas, as well as the other two charity journals *Srdiečko* and *Dobročín*, is a forgotten Christian periodical. However, this does not detract from the important role that these journals played in the pastoral care of children and adults and in expanding the ideas of selfless Christian love.

We also cannot overlook the importance of Caritas for contemporary historical science. Thanks to the articles mapping activities of the Central Karita in Slovakia as well as other lay charitable associations, Caritas can be considered as the most important historical source giving information about the Catholic Charity in the interwar and war period. Thanks to the column "To our people in abroad", it is also a valuable source of knowledge of life of the Slovak communities abroad (mainly in Argentina).

Adresa autora:

JUDr. Milan Molokáč
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: milan.molokac@gmail.com

MISIJNÁ ČINNOSŤ KATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU A V ZAHRANIČÍ V ROKOCH 1939 – 1945

Marek Krupský

*MISSIONARY ACTIVITIES OF CATHOLIC CHURCH IN SLOVAKIA AND ABROAD IN
1939 – 1945*

Abstract: The paper deals with missionary activity of Catholic Church in Slovakia and abroad in 1939 – 1945. It refers to an important role the Church played in missionary activities in Slovakia. It is proved by the fact that great amount of Slovaks were interested in joining the missionary associations and taking part in missionary collections which achieved increasing tendency. It can be seen great expansion of missionary magazines issued in Slovakia and in foreign missions in Africa and Asia. The list of Slovak missionaries working in foreign missions at that time as well as register of missionary collections in Slovakia are included in the paper.

Keywords: Catholic Church. Missions. Missionary collections. Missionaries.

Úvod

Úloha Katolíckej cirkvi v náboženskom, spoločenskom, kultúrnom a politickom živote prvej Slovenskej republiky bola silná. Cirkev nepochybne zohrala svoju pozitívnu rolu v upevňovaní národných a kresťanských tradícií, zdôrazňovala kresťanské princípy, čím bojovala proti šíriacim sa ateistickým teóriám, bránila ich etablovaniu sa v spoločenskom živote či školstve. Veľký rozmach cirkevných aktivít bol vo vydávaní kníh a časopisov, vedeckej a charitatívnej činnosti.¹

Vplyv katolicizmu počas existencie prvej Slovenskej republiky bol veľmi úspešný. Svedčil o tom aj veľký počet žiadateľov o vstup do seminárov. Nerušene sa rozvíjal rehoľný život; rehole a kongregácie mali plnú podporu slovenskej vlády a počas trvania SR si viaceré z nich vytvorili samostatné slovenské provincie: Saleziáni (1940), Tešitelia

¹ HAJKO, Jozef. *Nezrelá republika*. Bratislava : Slovart, 2009, s. 79.

Božského srdca (1940), Školskí bratia (1942), Milosrdné sestry sv. Kríža (1942), Milosrdné sestry sv. Vincenta (1942) a i.²

Počas existencie prvej Slovenskej republiky zaznamenali veľký rozmach misijné zbierky.³ Na čele misijných spolkov stál od roku 1929 Andrej Škrábik, od roku 1940 Eduard Nécsey, ktorého o dva roky neskôr vystriedal nitriansky kanonik Rudolf Formánek.⁴

Základným misijným spolkom bolo *Pápežské dielo svätého detinstva Ježišovo*. Počet členov misijných spolkov presiahol v roku 1943 počet stotisíc. Osobitné poslanie mal spolok *Dielo sv. Petra apoštola* pre výchovu domorodých kňazov. Misijné časopisy a kalendáre sa rozširovali v desaťtisícoch exemplároch. Slovensko malo už v roku 1940 vyše 240 misionárov činných v zámorských misiách. Boli to členovia rádov a kongregácií: 94 bratov kresťanských škôl, 44 saleziánov (SDB), 26 verbistov (SVD), 15 františkánov a kapucínov (OFM a OFM Cap.), 10 jezuitov (SJ), 54 rehoľných sestier. Počet misionárov sa po r. 1941 zvýšil.⁵

Počas existencie prvej Slovenskej republiky pôsobili v zahraničí:⁶

*Misionári Spoločnosti Ježišovej (SJ)*⁷

Javorka, Vendelín – Taliansko – 1939

Kellner, Ján – Ukrajina – 1940 – 1941

Petic, Štefan – Rakúsko – 1939 – 1945

Slamenský, Pavol – Zadná India – 1940

Misionári OFM (františkáni) OFM Conv. (minoriti), OFM Cap. (kapucíni):

Billy, Metod – Anglicko – 1942 – 1945

Dobrovodský, Štefan Izidor – USA – 1939

Fandel, Jukundian – Taliansko – 1928 – 1964

Hvizdoš, Bernardín – USA – 1940

Jankola, J. Sylvester – USA – 1928 – 1968

Lališ, Florián František – USA – 1942

Maga, Gilbert – USA – 1944

Maruščák, Rudolf – USA – 1941

Maskulka, M. Anton – USA – 1943

² PETRANSKÝ, Ivan Albert. Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Trnava : Katedra histórie FF UCM Trnava, 2002, s. 36.

³ LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 - 1945*. Bratislava : Perfekt, Ústav pamäti národa, 2008, s. 166.

⁴ PETRANSKÝ, Ivan Albert. Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Trnava : Katedra histórie FF UCM Trnava, 2002, s. 47.

⁵ SVÄTOKRÍŽNY, Jozef. *Slovenskí misionári vo svete v 20. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002, s. 17.

⁶ SVÄTOKRÍŽNY, Jozef. *Slovenskí misionári vo svete v 20. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002, s. 28 – 192.

⁷ Spoločnosť Ježišova mala do 4 000 misionárov vo svetových misiách, najmä v Ázii. Najviac jezuitov pôsobilo v Indii (1200) a v Číne (842). Vo všetkých misiách pôsobilo v r. 1940 1902 jezuitských misionárov. Slovenská provincia jezuitov chcela zrealizovať vlastnú misiu v Rodézii alebo na Madagaskare. Vojnové udalosti zmariť tieto plány. (Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1941, roč. 14, č. 1, s. 3 – 5).

Pollák, František – USA – 1941

Varga, Jozef Ladislav – Palestína – 1938 – 1952

Vaš, Roman Ľudovít – Palestína – 1925 – 1975

Vašek, Peter – Egypt – 1940

Misionári Spoločnosti Božieho Slova (SVD):

Dvorčák, Kleofáš – Nová Guinea 1933 – 1944

Fajkus, Jozef – USA – 1941

Kacvinský, Bartolomej – Taliansko – 1938 – 1979

Mišík, Eduard – Nová Guinea – 1944

Patík, Anton – Nová Guinea – 1944

Šingler, Pavol Beatus – Nová Guinea – 1937 – 1947

Misionári rehole saleziánov (SDB):

Dusík, Ján – Honduras – 1940

Figura, Anton – Haiti – 1940

Figura, Jozef – Japonsko – 1936 – 2000

Janovič, Ladislav – Taliansko – 1940

Ježovit, Ján – Macao – 1943

Kurta, Alfonz – Alžírsko, Maroko – 1942

Oravec, Alojz – Hongkong – 1940, Macao – 1942

Semanko, Andrej – Chile – 1931 – 1993

Zat'ko, František – Salvádor – 1940

Zedníček, Milan – Uruguaj – 1940

Misionári školských bratov (FSC):

Dzurilla, Štefan – Libanon – 1939 – 2000

Fajt, Štefan – Egypt 1939 – 90

Faltín, Martin – Libanon – 1930 – 70

Grieger, Pavol – Libanon 1930 – 47

Kacvinský, Jozef – Egypt – 1939

Oravec, Michal – Egypt – 1939

Slanina, Ján – Egypt – 1939

Živčák, Andrej – Libanon – 1939

Niektoré zahraničné misie disponovali vlastnými tlačiarňami, ktoré slúžili nielen pre vlastné publikácie, ale aj ako zárodkové podniky. Tieto tlačiarne boli prostriedkom sociálneho apoštolátu – vyučovali sa v nich za tlačiarov siroty vychovávané misionármi, resp. domorodci, ktorí sa chceli vyučiť za tlačiarov. Misie podliehajúce pod správu Kongregácie šírenia viery disponovali v roku 1940 180 tlačiarňami; najviac sa ich

nachádzalo v Indii a Číne.⁸ „Bieli otcovia“ (pavlíni) disponovali dôležitou tlačiarňou v Maison-Carrée v Alžírsku, ktorá mala 20 najmodernejších tlačiarenských strojov a zamestnávala vyše 30 robotníkov. V ďalších tlačiarňach, ktoré mali v Ugande, Nyasse, Tanganike a francúzskom Sudáne sa tlačilo ručne, litograficky, aj na rozmnožovacích strojoch. V Indii vychádzalo asi 80 misijných periodických časopisov. V Číne vychádzalo približne 40 misijných časopisov, v holandskej Východnej Indii 20, v Japonsku 12. V rámci celej Afriky vychádzalo 60 misijných časopisov, v Oceánii asi 50. V japonskej Nagasaki vychádzal katolícky časopis *Kishi* v náklade 40-tisíc výťažkov a *Kyobo* v 18-tisíc výťažkoch. V Tokiu vychádzal časopis *Catholic Shimbun* v náklade 12-tisíc výťažkov. *The Catholic Family* vychádzal vo Verajoly v náklade 10-tisíc výťažkov. V indickom Bombaji vychádzal časopis *Concanni Messenger* v náklade 3-tisíc výťažkov. Dôležité miesto v rámci misionárskej tlače patrilo časopisom, ktoré vydávali rôzne misijné ústavy a misijné pomocné diela pre katolíkov v Európe a USA s cieľom vzbudiť v nich záujem o misie.⁹

Rehoľnícky v afrických misiách sa venovali vyučovaniu náboženstva detí a mládeže, starostlivosti o chorých a siroty, propagovaniu hygieny a starostlivosti o domácnosť.¹⁰ Z misijných zbierok¹¹ sa v zahraničí financovala stavba nových kostolov, seminárov pre domorodých kňazov, škôl, misijných staníc a ďalších dobročinných ustanovizní. Katolícke univerzity sa nachádzali v Číne, v Pekingu a v Šanghaji; Katolícka univerzita v Tokiu bola otvorená v roku 1913 (misionármi SJ). Veľký počet katolíckych škôl sa nachádzal na Cejlone. Len v arcibiskupstve Colombo ich bolo v roku 1943 857 so 74 778 žiakmi.¹²

Vo vikariáte v Šanghaji s približne 19 miliónmi obyvateľov žilo 140 000 katolíkov a 10 500 katechumenov. V 60 hlavných misijných staniciach s 398 filiálkami pracovalo podľa výkazov z roku 1939 124 kňazov (v r. 1942 už 141) trinástich rozličných národností, ktorým v ich činnosti pomáhali rehoľníci a rehoľníčky z viacerých reholí. Pre zaujímavosť sa v Šanghaji nachádzalo 8 misijných nemocníc s kapacitou 2 302 postelí. Vo vikariáte sa nachádzalo 50 lekární, 6 sirotincov (465 chlapcov a 795 dievčat) a starobinec (330 osôb). Počet škôl bol 195. Tlačiareň produkovala 4 časopisy; v roku 1939 vydala 217 465 kníh.¹³

⁸ Katolícke noviny. *Štatistiky o misijnej tlači*. Trnava : SSV, 1940, roč. 55, č. 1, s. 7; tiež Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1941, roč. 14, č. 3, s. 45.

⁹ Katolícke noviny. *Štatistiky o misijnej tlači*. Trnava : SSV, 1940, roč. 55, č. 1, s. 7.

¹⁰ Úryvok z postrehu P. Kazimíra Konopku, SJ v Kasisi: „V Európe som nerozumel, čo robia naše sestry v misiách. Ale tu, v Afrike, vidím to na vlastné oči, čo je rehoľná sestra pre misie. U nás v Kasisi mali sestry za rok 2000 chorých. V Kasisi máme ešte ústav pre čierne deti, pre dievčatá a chlapcov. Okrem toho máme tu v Kasisi aj opatrovňu pre čierne sirotky. Matka umrie – dieťa prinášajú na misiu. Prvej ich tu rovno hádzali do matkinho hrobu, nech s ňou zahynie! Lebo tu je taký obyčaj, že iná černoška nevezme si cudzie dieťa. V rehoľnej sestre nájdú siroty najlepšiu opatrovničku a druhú matku.“ (Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1932, roč. 5, č. 8, s. 114 – 115).

¹¹ Na spolok Šírenia viery prispievali od r. 1937 tieto štáty: Albánsko, Anglicko, Belgicko, ČSR (po rozpade ČSR neskôr Protektorát Čechy a Morava a Slovenská republika), Francúzsko, Grécko, Holandsko, Juhoslávia, Írsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Španielsko, Švajčiarsko, Taliansko, Turecko. Vypuknutím 2. svetovej vojny došlo k zániku niektorých štátov, ako napr. Poľska, Juhoslávie. (Katolícke misie, Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1943, roč. 16, č. 9, s. 81 – 82).

¹² Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1943, roč. 16, č. 5 – 6, s. 44.

¹³ Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1943, roč. 16, č. 7, s. 62 – 63.

Podľa dobovej štatistiky boli v Japonsku a v Kórei 2 biskupstvá a 2 apoštolské prefektúry, v Číne 16 apoštolských vikariátov a 9 prefektúr, v Indočíne 3 prefektúry, v Prednej Indii arcibiskupstvo a 7 biskupstiev, v Afrike 2 vikariáty a prefektúra. Spolu 43 misií viedli domorodí kňazi.¹⁴

Vo všetkých katolíckych misiách bolo do r. 1940 7-tisíc domorodých kňazov a 42 biskupov z domorodého obyvateľstva. V seminároch študovalo približne 17 – 20 000 seminaristov. Ročné náklady na budúcich kňazov v seminároch činili približne 45 miliónov Ks.¹⁵

V roku 1925 založila dr. Angela Dengel *Rehoľu misijných lekároek* vo Washingtone. Zakladateľka prijímala diplomované lekárky, zubárky a opatrovateľky. Tieto rehoľné sestry – lekárky pôsobili v Indii (špitál sv. Rodiny so školou pre indické opatrovateľky – Rawalpindi, Pakistan; taktiež nemocnica v Dháke, Bangladéš).¹⁶

Na Slovensku vychádzal v Nitre misijný časopis *Hlas z domova a misií*, ktoré vydávala Spoločnosť Božieho slova. Cieľom bolo prebúdzat' misijnú myšlienku na Slovensku. Výt'ažky z časopisu (spolu s časopisom *Svätá rodina*) smerovali na podporu misijných ústavov a ich chovancov. Jezuiti v Trnave vydávali mesačník *Posol Božského Srdca Ježišovho*, ktorého súčasťou bola príloha *Katolícke misie*. Gréckokatolícki redemptoristi v Michalovciach vydávali mesačník *Misionár* určený pre členov Spolku sv. Jozefa.¹⁷

Do roku 1939 bola vydávaná (zostav. biskup Andrej Škrábik) *Ročenka Misijných spolkov* na Slovensku s výročnými správami príjmov a výdavkov na misijné zbierky, misijné časopisy; od roku 1940 premenovaná na *Ročnicu misijného spolku na Slovensku* (zostavovatelia Eduard Nécsey – Rudolf Formánek). Misijné zbierky mali stúpajúcu tendenciu. V r. 1939 sa na Slovensku vyzbieralo na misijné účely celkom 915 376, 95 Ks; za rok 1943 činila táto suma štvornásobnú čiastku 4 297 833,80 Ks (pozri Tabuľky – Výkaz misijných zbierok 1939 – 1942).

Výkaz misijných zbierok 1939 – 1940¹⁸

Diecéza – Apošt. administratúra	1939	1940
Diecéza banskobystrická	78 990,80	95 701,35
Diecéza nitrianska	316 523,65	505 188,70
Ap. administratúra prešovská	106 349,05	116 664,85
Ap. administratúra rožňavská	23 286,20	37 914,20
Ap. administratúra satmárska	977,75	3623,55
Diecéza spišská	104 573, 45	172 229,70
Ap. administratúra trnavská	284 676,05	387 962
Spolu (Ks):	915 376, 95	1 319 284,35

¹⁴ Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1941, roč. 14, č. 2, s. 28.

¹⁵ Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1941, roč. 14, č. 5, s. 78.

¹⁶ Katolícke misie. Trnava : Spoločnosť Ježišova, 1937, roč. 10, č. 6, s. 94.

¹⁷ PETRANSKÝ, Ivan Albert. Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Trnava : Katedra histórie FF UCM Trnava, 2002, s. 46.

¹⁸ NÉCSEY, Eduard. *Ročenka misijného spolku na Slovensku 1940*. Nitra : Kníhtlačiarne Štefana Huszára, 1940, s. 109; NÉCSEY, Eduard. *Ročnica misijného spolku na Slovensku 1941*. Nitra : Kníhtlačiarne Štefana Huszára, 1941, s. 104.

Výkaz misijných zbierok 1941 – 1943¹⁹

Diecéza – Apošt. administratúra	1941	1942	1943
Diecéza banskobystrická	164 538,25	267 522,50	472 898,50
Diecéza nitrianska	512 564,20	923 739,25	1 395 808,75
Ap. administratúra košická	163 155	251 049,35	354 394,45
Ap. administratúra rožňavská	50 395,20	70 637	100 714,35
Ap. administratúra satmárska	2882,90	5005	8 882,90
Diecéza spišská	205 229,90	321 239,70	496 173,90
Ap. administratúra trnavská	453 748,90	890 137,80	1 468 961, 95
Prešov (gr. c.)	36 800	–	–
Spolu (Ks):	1 589 314,35	2 729 330,60	4 297 833,80

Finančné zbierky organizované cirkvami najmä na misijné účely u slovenských vojakov, boli cenným svedectvom ich náboženského povedomia. Ako uviedol Pavol Mičianik, známe sú napríklad výsledky zbierky na katolíckej misii medzi príslušníkmi pešieho pluku 101 Zaisťovacej divízie (ZD), kde sa do 26. novembra 1942 vyzbieralo 16 855 Ks. Ďalšia zbierka na rovnaký účel, organizovaná katolíckym duchovným stot. duch. Pavlom Kanuščákom v máji 1943 v celej ZD, priniesla 27 500 Ks.²⁰

Nitriansky biskup Dr. Karol Kmeťko ocenil svojím poďakovaním úsilie slovenských vojakov. Svoju vďaku vyjadrilo aj Ústredie misijných spolkov na Slovensku: „*Je to žiarivý príklad pre celú katolícku verejnosť.*“ Ďalšia zbierka na misijné ciele pre rímskych a gréckych katolíkov bola vyhlásená v júli 1943 pri Zaisťovacej divízii.²¹ V júli 1943 pri ZD bola vyhlásená ďalšia zbierka na misijné ciele pre rímskych a gréckych katolíkov. Úmysel zbierky bol: „*Šírenie slávy a chvály Božského Srdca Ježišovho. Jeho odprosenie za urážky učené vojakmi v poli, ako i prosba za Jeho nekončenu milosť a pomoc v duševnej i telesnej ochrane v poli.*“ V septembri 1943 sa uskutočnila, už v 2. Pešej divízii, aj zbierka evanjelikov na misii. Hoci vojakov evanjelického vierovyznania bolo početne oveľa menej ako katolíckeho, vyzbieralo sa až 17 665 Ks.²²

Vo všeobecnosti je známa veľká aktivita biskupa dr. Kmeťku za svetové misie. Kmeťko dal podnet na konanie misijných slávností. V rokoch 1933 – 1948 sa ich uskutočnilo 11.²³ Arcibiskup podnecoval misijné hnutie medzi kňazmi, deťmi, chorými, a tiež dal podnet k misijnému hnutiu vysokoškolákov.²⁴

¹⁹ FORMÁNEK, Rudolf. *Ročníka misijného spolku na Slovensku 1942*. Nitra : Kníhtlačiarne Štefana Huszára, 1942, s. 64; *Ročníka misijného spolku na Slovensku 1943*. Nitra : Kníhtlačiarne Štefana Huszára, 1943, s. 88.; *Ročníka misijného spolku na Slovensku 1944*. Nitra : Kníhtlačiarne Štefana Huszára, 1944, s. 197.

²⁰ MIČIANIK, Pavel. Život slovenských vojakov na východnom fronte. In *Slovenská republika očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, s. 128.

²¹ MIČIANIK, Pavel. Život slovenských vojakov na východnom fronte. In *Slovenská republika očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, s. 128.

²² MIČIANIK, Pavel. 2010. Život slovenských vojakov na východnom fronte. In *Slovenská republika očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 128.

²³ Počas prvej SR sa misijné slávnosti konali: 1939 – Šaštín, 1940 – Trenčín, 1941 – Marianka, 1943 – Prešov. (HORVÁTH, Štefan. *75 rokov Božieho Slova na Slovensku*. Nitra : Spoločnosť Božieho Slova, 2000, s. 70).

²⁴ HORVÁTH, Štefan. *75 rokov Božieho Slova na Slovensku*. Nitra : Spoločnosť Božieho Slova, 2000, s. 69.

Dvojzväzková kniha v troch dieloch *Svetové misie* bola Kmet'kovým najdôležitejším dielom. Arcibiskup nebol spokojný s misijnou činnosťou na Slovensku, keď sa stal biskupom. Vedel o potrebe prednášania misiológie na bohosloveckých fakultách. Misijná myšlienka bola na Slovensku známa; pre kňazov, bohoslovcov, rehoľníkov i katolíckych intelektuálov však absentovala kniha, ktorá by systematicky skúmala rozoberala vedu – Misiológia. Svetové misie sa po svojom vydaní v r. 1941 – 1942 stali ihneď vyhľadávaným prameňom na Slovensku; stali sa učebnicou nielen v misijných rádoch, ale aj v seminároch (v nitrianskom seminári bola zavedená misiológia v školskom roku 1941/42), kde sa prednášala misiológia.²⁵ Kardinál Jozef Tomko ku knihe poznamenal: „Bola to jedna z prvých kníh, čo som si zadovážil ako boboslovec, a teda aj ďaleká predpríprava, ktorú Božia prozreteľnosť použila pre moje terajšie poslanie zodpovedného za katolícku misie vo svete.“²⁶

Záver

Misijná činnosť Katolíckej cirkvi zaznamenala veľkú expanziu počas existencie prvej Slovenskej republiky, na ktorú poukazujú aj výkazy misijných zbierok v danom období a počet členov misijných spolkov presahujúci počet stotisíc členov v roku 1943. Veľký úspech mali misijné časopisy a kalendáre informujúce o činnosti misionárov v zahraničí. Veľkú aktivitu o svetové misie prejavil arcibiskup Karol Kmet'ko svojou činnosťou medzi kňazmi, deťmi, študentmi a chorými. Práve Kmet'ko dal podnet na konanie misijných slávností, ktorých sa uskutočnilo v rokoch 1933 – 1948 jedenásť. Jeho dielo *Svetové misie* sa stalo významnou učebnicou v misijných rádoch a seminároch na Slovensku.

RESUME

Katolícka cirkev mala významné postavenie počas prvej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Významnú úlohu zohrala v upevňovaní národných a kresťanských tradícií; veľký rozmach aktivít Katolíckej cirkvi bol vo vydávaní kníh a časopisov, vo vedeckej a charitatívnej činnosti.

Narastal počet žiadateľov o vstup do seminárov; nerušene sa rozvíjal rehoľný život. Veľký rozmach zaznamenali misijné zbierky, ktorých výška vyzbieraných financií každým rokom výrazne vzrástla, čo svedčí o veľkom zápale slovenského obyvateľstva pre zahraničné misie. Boli založené misijné spolky *Pápežské dielo svätého detinstva Ježišovho* a *Dielo sv. Petra apoštola* pre výchovu domorodých kňazov.

Počet členov misijných spolkov presiahol v roku 1943 počet stotisíc. Slovensko malo už v roku 1940 vyše 240 misionárov činných v zámorských misiách.

Niektoré zahraničné misie disponovali vlastnými tlačiarňami, ktoré boli prostriedkom sociálneho apoštolátu – vyučovali sa v nich za tlačiarov siroty vychovávané misionármi, resp. domorodci, ktorí sa chceli vyučiť za tlačiarov. V rámci vydávania misionárskej tlače patrilo popredné miesto časopisom, ktoré vydávali rôzne misijné ústavy

²⁵ KONA, Martha Místina – KONA, Viliam. *Arcibiskup Karol Kmet'ko*. Cambridge. Dobrá kniha, 1989, s. 488 – 489.

²⁶ KONA, Martha Místina – KONA, Viliam. *Arcibiskup Karol Kmet'ko*. Cambridge. Dobrá kniha, 1989, s. 504.

a misijné pomocné diela pre katolíkov v Európe a USA s cieľom vzbudiť v nich záujem o misie.

V afrických misiách sa rehoľné sestry venovali vyučovaniu náboženstva detí a mládeže, starostlivosti o chorých a siroty, propagovaniu hygieny a starostlivosti o domácnosť. Z misijných zbierok sa v zahraničí financovala stavba nových kostolov, seminárov pre domorodých kňazov, škôl, misijných staníc a ďalších dobročinných ustanovizní.

Veľkú aktivitu v misijnej oblasti vyvíjal biskup Andrej Kmet'ko. Na jeho podnet sa každoročne konali misijné slávnosti. Finančné zbierky na zahraničné misie sa organizovali aj u slovenských frontových vojakov, čo bolo cenným svedectvom ich náboženského povedomia. Významným prínosom pre štúdium Misiológie na Slovensku boli Kmet'kove *Svetové misie*, ktoré sa po svojom vydaní stali učebnicou nielen v misijných rádoch, ale aj v kňazských seminároch.

SUMMARY

Catholic Church played an important role in the period of the first Slovak Republic in years 1939-1945 while strengthening national and religious traditions; the Catholic Church expanded in publishing books and magazines as well as in area of scientific and charity activities.

The number of applicants for seminary increased, monastic life was being developed peacefully. Missionary collections expanded and the collected amount of money considerably increased year by year. It is a proof how Slovak inhabitants were enthusiastic about foreign missions. New missionary associations *Pápežské dielo svätého detinstva Ježišovo* (Papal Work of Holy Jesus Childhood) and *Dielo sv. Petra apoštola* (Work of Apostle St Peter) were founded. They helped to educate native priests.

The number of members of missionary associations was over 100 000 in 1943. In 1940 there were more than 240 Slovak missionaries active in overseas missions.

Some foreign missions owned their own printeries which were the means of social apostolate- orphans educated by missionaries or natives studied there to become printers. Within publishing missionary press the magazines published by different missionary institutes and missionary helpful works for Catholics in Europe and in the USA belonged to leading ones. Their goal was to arouse interest in missions.

In African missions the nuns educated children and youth about religion, they cared of ill people and orphans, popularized sanitation and household care. Building of new churches, seminaries for native priests, schools, missionary stations and other charity institutions abroad was financed by missionary collections.

The bishop Andrej Kmet'ko was very active in the missionary activities. He founded missionary festivals which took place every year. Even Slovak front-line soldiers joined the financial collections for foreign missions which proved their religious awareness. Kmet'ko's book *Svetové misie* (World Missions) was very helpful for study of

Missiology in Slovakia. After its publishing it became a textbook not only in monastic orders but even in priest seminaries.

Adresa autora:

PhDr. Marek Krupský
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: marek.krupsky@gmail.com

NIEKOĽKO POZNÁMOK K DEJINÁM GRÉCKOKATOLÍCKEJ FARNOSTI V MEDZILABORCIACH

Peter Borza

SOME NOTES ON THE HISTORY OF THE GREEK CATHOLIC PARISH IN MEDZILABORCE

Abstract: The presence of a priest of the Eastern Rite and the temple in Medzilaborce is documented since 1601. The ancient parish of Greek Catholic Church in Slovakia offers an opportunity to peek into the life of parishes that have hit a number of major historical events. These include Union of Užhorod, emigration at the turn of the 19th and 20th century, two world wars and the rise of communism in Czechoslovakia, his downfall and consolidation ratios also associated with pecuniary settlement between the Greek Catholic and Orthodox church in the last decade of the 20th century.

Keywords: Medzilaborce. Greek Catholic Church. Orthodox Church. Beautiful Brod. Basilian.

Mesto Medzilaborce sa nachádza v severnej časti Nízkych Beskýd na sútoku Laborca a Vydrane, v nadmorskej výške okolo 326 m n. m.¹ Názov vyjadruje zemepisnú polohu sídliska založeného nad sútokom dvoch vetiev Laborca. Vzhľadom na polohu a vývoj osídlenia najbližšieho okolia môžeme predpokladať, že aj k založeniu Medzilaboriec došlo podľa zákupného valašského práva v 15. prípadne začiatkom 16. storočia. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1523. Prítomnosť šoltýsov a obyvateľstva valašského pôvodu je v Medzilaborciach bezpečne doložená v 17. storočí. Už v 15. a nepochybne v 16. storočí bol v Medzilaborciach chrám východného obradu a prítomnosť kňaza sa spomína v roku 1601. Po prijatí Užhorodskej únie tu pôsobili uniátski, neskôr od 18. storočia gréckokatolícki kňazi. V roku 1600 boli Medzilaborce stredne veľkou dedinou s dvadsiatimi poddanskými obývanými domami. Jeden alebo dva domy patrili šoltýsom a nachádzal sa tu aj dom farára a chrám. Súčasťou Medzilaboriec v 17. storočí bola

¹ KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.) *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. časť*. Bratislava : Veda, 1977, s. 245.

mýtnica, prícestný hostinec, mlyn a zemepánska pila na vodný pohon.² Obyvateľstvo sa zaoberalo hlavne poľnohospodárstvom a pracovalo tiež v lesoch. Medzilaborce sa od svojho založenia nachádzali na dôležitej krajinskej ceste do Haličska a v roku 1870 bola realizovaná výstavba železničnej trate, a Medzilaborce sa stali jej súčasťou. Koncom 19. storočia obyvatelia hľadali lepšie pracovné príležitosti v zahraničí a značná časť sa vystaňovala do Belgicka, Francúzska, Kanady a USA. Počas prvej svetovej vojny boli v rokoch 1914 – 1915 obsadené cárskou armádou a značne poškodené. Obyvateľstvo v medzivojnovom období trpelo veľkou nezamestnanosťou, a tak hľadali prácu mimo Medzilaboriec v metropolách Československa alebo za hranicami vlasti. V rokoch 1923 – 1934 nastala druhá vlna vystaňovalectva a Medzilaborce a okolité dediny opustilo 1 578 obyvateľov, ktorí odišli za prácou do celej Európy a Ameriky. Druhá svetová vojna zasiahla mesto ničivou silou od 8. septembra do 26. novembra 1944. Značná časť budov, ako aj okolie obce, boli zničené počas bojov a obnova zničenej oblasti trvala niekoľko rokov. V roku 1949 bol ako pomník Sovietskej armády postavený pravoslávny chrám. Medzilaborce prešli v období po druhej svetovej vojne všeobecnou modernizáciou. Už v roku 1945 sa stali okresným mestom, a to do roku 1960, keď boli zaradené do okresu Humenné, ale po vzniku samostatnej Slovenskej republiky boli v roku 1996 znova ustanovené ako okresné mesto.³

Gréckokatolícka farnosť

Už v 15. a nepochybne v 16. storočí bol v Medzilaborciach chrám východného obradu a prítomnosť kňaza sa spomína v roku 1601. Po prijatí Užhorodskej únie tu pôsobili uniátski, neskôr od 18. storočia gréckokatolícki kňazi.⁴ V roku 1726 pôsobil v Medzilaborciach otec Teodor Tilovski a neskôr Marek Markovič.⁵ Starobylú farnosť počas kanonickej vizitácie v roku 1750 navštívil mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský. Vo vizitačnom protokole zaznamenal, že vo farnosti pôsobil Marcel Markovič a spôsobilých na prijímanie sviatosti zmierenia bolo 300 veriacich, ktorí aj absolvovali paschálnu spoveď. Farnosť mala matriky pokrstených, krstiteľnica bola kamenná. Drevený chrám niesol patrocínium sv. Bazila Veľkého a k jeho dobru patrilo aj desať včelích úľov.⁶ V roku 1796 mal nad farnosťou patronátne právo gróf Ladislav Čáky (Csáky). Chrám bol drevený s kapacitou 450 ľudí, ale už v dezolátnom stave, a rovnako bola drevená aj farská budova.⁷ Na prelome 18. a 19. storočia veriaci farnosti vybudovali nový murovaný chrám s pôvodným patrocíniom. V prvej polovici 20. storočia, v roku 1929, sa vo farnosti uskutočnili sv. misie a triduum v roku 1940. Veriaci sa združovali aj

² ULICHNÝ, Ferdinand *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 312 – 313.

³ KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. časť*. Bratislava : Veda, 1977, s. 246; História mesta. https://www.medzilaborce-urad.sk/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=29 (31.10.2016)

⁴ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 312 – 313.

⁵ ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II*. Košice : Viena, 2009, s. 76.

⁶ ГАДЖЕГА, В. Додатки до історії русинів і руских церковей в був. жупі Земляинської. In *Науковий збірник тов. Просвіта. ро. 11. Ужгород* : 1935, s. 107 – 108.

⁷ ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II*. Košice : Viena, 2009, s. 76.

v spoločenstve ruženca.⁸ V roku 1939 sa farnosti ujali otcovia baziliáni, ktorí v zložitom roku 1939 museli opustiť územie Podkarpatskej Rusi anektované Maďarskom. Prevzali farnosť, ktorú sa diecézni kňazi zdráhali prijať, pretože bola zadlžená a poznačená rusko-pravoslávny duchom. Predstaveným otcov baziliánov bol Štefan Sebastián Sabol OSBM.⁹ Jednou úlohou cirkvi vo farnosti bolo aj poskytovanie vzdelávania, ktoré prebiehalo na cirkevnej škole. Počas pôsobenia otcov baziliánov prebiehalo vzdelávanie na cirkevnej národnej škole, ktorá poskytovala vzdelanie až do zoštátnenia v roku 1945. V roku 1942 v škole pôsobili traja učitelia a vyučovali 133 žiakov.¹⁰ Avšak najstaršia známa zmienka o učiteľovi vo farnosti pochádza z roku 1857, keď tam pôsobil Ján Jackovič.¹¹

Koniec druhej svetovej vojny priniesol aj nové geopolitické rozloženie v Európe a Československo sa tak ocitlo pod kuratelou Sovietskeho zväzu. Nástup komunistického režimu viedol k agresívnemu postupu voči cirkvám. Po násilnej pravoslavizácii Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950 sa farnosť ocitla pod správou Pravoslávnej cirkvi. Po obnovení Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968 bolo vzájomné spolužitie značne zložené. Istý čas vo farnosti pôsobil aj neskorší košický eparcha, Mons. Milan Chautur CSsR. Vzhľadom na to, že vo farnosti nebola farská budova, tak sa zameral na vyriešenie tohto problému a zabezpečil zakúpenie rodinného domu na Ulici kpt. Nálepku, ktorý slúži dodnes ako farská budova. Veľkou rekonštrukciou prešla budova v rokoch 2008 – 2014. Po páde totalitného režimu sa boľavé miesta naplno odhalili počas majetkovoprávneho vyrovnania v 90. rokoch 20. storočia.

Eskalácia napätia sa výrazne prejavila 23. októbra 1991 počas výkonu súdneho rozhodnutia v súvislosti s odovzdaním chrámu v Medzilaborciach, pri ktorom asistovalo 80 policajtov a sprevádzali ho protesty stoviek občanov. Počas akcie došlo k hrubým urážkam štátnych predstaviteľov aj k útoku na verejných činiteľov. Pravoslávna cirkev ešte v septembri dostala na biskupstvo v Prešove oznámenie o súdnom rozhodnutí a o jeho výkone. Písomne bol upovedomený aj správca farnosti Michal Bega. Príslušná sudkyňa Anna Lisá pricestovala v deň pred výkonom súdneho rozhodnutia a na mestskom úrade sa stretla s M. Begom, ktorého vyzvala, aby do deviatej hodiny nasledujúceho dňa otvoril a uvoľnil chrám, čím k súdnemu výkonu nebude musieť dôjsť. Napriek týmto ústretočným krokom zostal chrám uzamknutý a súdna vykonávateľka musela postupovať podľa zákona. Jej konanie sa stretlo s nevôľou v zhromaždenom dave 250 – 300 občanov, medzi ktorými bolo aj približne 50 Rómov silne podgurážených alkoholom, ktorí ju a prítomného gréckokatolíckeho kňaza slovne urážali, oplľovali a hádzali do nich a prítomných policajtov snehové gule s kameňmi. Staršie ženy použili dáždnyky a nimi udierali zúčastnených. Polícia bez použitia obuškov len hmatmi a chvatmi zamedzila väčšiemu násiliu a zraneniam. Policajti napokon svojou prítomnosťou vytvorili

⁸ Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov (ďalej AGAP), fond (ďalej f.) Dekanské vizitácie, 1940, Medzilaborce.

⁹ BORZA, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období II. svetovej vojny 1939 – 1945*. Prešov : Petra, 2006, s. 149 – 150.

¹⁰ AGAP, f. Dekanské vizitácie, 1940, 1941, 1942, Medzilaborce.

¹¹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1857*. Eperiessini : Typis Eduardi Redlitz, 1857, s. 126.

priestor pred chrámom a umožnili jeho odovzdanie gréckokatolíkom. Vo svetle faktov sa však nemožno zbaviť podozrenia, že k násiliu došlo najmä pre nečinnosť predstaviteľov Pravoslávnej cirkvi, ktorí neboli ochotní riešiť vzniknutý problém civilizovaným spôsobom.¹² Na incident, okrem regionálneho denníka, reagovali aj viaceré celoslovenské noviny.¹³

Začiatkom roka 1992 vládny splnomocnenec A. Smolík poskytol interview denníku Slovenský východ a informoval o priebehu majetkovoprávneho vyrovnania. Potvrdil nespokojnosť oboch zainteresovaných cirkví s vydaným zákonným opatrením, ktoré Pravoslávna cirkev žiadala novelizovať v tom zmysle, aby vlastníkom sakrálnych objektov bola tá cirkev, ktorá má v obci väčšinu, a nie tá, ktorej patrili pred 28. aprílom 1950. Gréckokatolíci považovali za zasahovanie do svojich vlastníckych práv ustanovenie paragrafu 2, v ktorom je stanovené: „...Keď sa cirkvi do troch mesiacov nedohodnú o spôsobe užívania majetku, rozhodne o ňom splnomocnenec vlády SR.“ Zároveň informoval, že do konca roka 1991 riešil situáciu v 120 obciach a asi v 40 nedošlo k dohode. Viac svetla vniesol aj do realizácie súdneho deložovania v Medzilaborciach, ktoré výraznou mierou upozornilo na zložitú situáciu na východnom Slovensku. V meste vlastnili obe cirkvi dve farské budovy a dva chrámy. Podľa A. Smolíka používali fary podľa vlastníctva, ale v prípade chrámov to bolo opačne. Dvestoročný chrám bol vlastníctvom Gréckokatolíckej cirkvi a používali ho od roku 1950 do 23. októbra 1991 pravoslávni veriaci. Nový chrám vybudovaný v rokoch 1948 – 1949 ako pamätník stojaci v tesnej blízkosti patrila Pravoslávnej cirkvi a od roku 1970 až do októbra 1991 ho používali gréckokatolíci a každú štvrtú nedeľu aj pravoslávni veriaci. Z toho dôvodu vydali rozhodnutie, aby obe cirkvi používali chrámy podľa vlastníctva. Pravoslávna cirkev toto rozhodnutie však odmietla, ba nebola ochotná vymeniť vlastníctvo. Došlo teda k návrhu výkonu rozhodnutia cestou súdu. O dohodu sa snažil aj prvý podpredseda vlády SR, ktorý do Bratislavy pozval najvyšších predstaviteľov oboch cirkví, ale pravoslávni predstavitelia zo svojho stanoviska neustúpili a nazmar podľa slov splnomocnenca vyšlo aj úsilie primátora Medzilaboriec, ako aj predsedníčky senátu okresného súdu.¹⁴

Po vrátení chrámu veriaci spojili sily a realizovali jeho celkovú obnovu, ktorá bola zavŕšená v roku 1998. Gréckokatolícka farnosť v Medzilaborciach nadobudla zvláštny význam a stala sa sídlom Medzilaboreckého protopresbyterátu. Zároveň vyriešené majetkové spory umožnili vytvárať aj korektné a bratské vzťahy s Pravoslávnou cirkvou a jej predstaviteľmi.

Ovocím náboženského života vo farnosti sa stalo aj viacero kňazských a rehoľných povolaní, ktoré sa zrodili po páde komunistického režimu. Kňazmi, rehoľníkmi sa stali: Miroslav Medviď CSsR, Pavol Medviď (mníšske meno Pimen), Marián Medviď (mníšske meno Makarij, Kamil Drozd (mníšske meno Kasian). Sviatosť kňazstva prijali:

¹² LUKÁČOVÁ, Katarína. Vojna veriacich. In *Slovenský východ*, 25. októbra 1991, s. 1 – 2.

¹³ Deložácia pravoslávnych. In *Pravda*, 24. októbra 1991, s. 3. Tiež Chrámové rámusové rébusy. In *Smena*, 25. októbra 1991, s. 2. Tiež: SZATTLER, Eduard. Cesty božie, cesty ľudské... In *Národná obroda*, 25. októbra 1991, s. 6.

¹⁴ ČERVINKA, Jozef. Ako upokojiť rozčerenú hladinu medzi gréckokatolíkmi a pravoslávnyimi. In *Slovenský východ*, 4. januára 1992, s. 4.

Vladimír Pančák, Igor Pančák, Radoslav Vaco, Martin Kostilník, Adrián Kostilník, Vladimír Lapihuska.

Chrám sv. Bazila Veľkého

Farský chrám sa zaraďuje medzi jednodňové gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu s predstavanou vežou. Postavený bol na prelome 18. a 19. storočia. Prvá písomná zmienka o tomto murovanom chráme sa nachádza v schematizme Prešovského biskupstva z roku 1831. V roku 1866 bol v Medzilaborciach jednou z mála murovaných stavieb, keďže väčšina budov bola postavená z dreva. V rokoch 1875 – 1878 prešiel komplexnou rekonštrukciou exteriéru aj interiéru vďaka cirkevným peniazom a milodarom miestnych veriacich. Okrem iného bol chrám vyzdobený maľbami a novým ikonostasom, ktorého autorom bol umelecký maliar Pavol Bogdanský. Súčasťou chrámu sa stal drevený pozlátený viedenský luster s 12 svietnikmi. Chrám posvätil prešovský biskup ThDr. Mikuláš Tóth vo sviatok Narodenia Presvätej Bohorodičky počas konania kanonickej vizitácie. Počas druhej svetovej vojny bol chrám poškodený, ale veriaci ho znova opravili.¹⁵ Dôležitá rekonštrukcia prebehla po prevzatí chrámu od Pravoslávnej cirkvi v roku 1991. V rokoch 1995 – 1998 prebehla jeho komplexná obnova s navýšením kapacity chrámu. Celkové náklady boli vo výške troch miliónov slovenských korún. Dielo sa podarilo najmä vďaka obetavosti a pochopeniu veriacich farnosti, ktorí na chrám prispievali nespočetnými finančnými zbierkami, ale aj vďaka štedrej podpore mnohých sponzorov, medzi nimi aj organizácie *Kirche in Not*. Slávnostnú posviacku vykonal v nedeľu 27. septembra 1998 prešovský biskup Mons. Ján Hirka.¹⁶ Horlivosť a starostlivosť veriacich tunajšej farnosti o chrám pokračovala aj v ďalšom období. V rokoch 2008 – 2010 bola zavedená voda do chrámu, vymenená strešná krytina a obnovená vonkajšia fasáda. Veľká oprava interiéru nasledovala v rokoch 2014 – 2015, keď bolo chrám treba vymaľovať a zároveň sa zaviedlo ústredné kúrenie, nová podlaha a obnovenie a pozlátenie ikonostasu.

Vo farnosti pôsobilo viacero farárov a správcov farnosti, ktorým pomáhali kapláni a výpomocní duchovní. Boli to: Teodor Tilovski 1726, Marcel Markovič 1738, Marek Markovič 1746, Mikuláš Markovič 1779 – 1801, Teodor Belovič 1802 – 1807, Michal Bojčik 1808 – 1830, Andrej Kapišinský 1830 – 1839, Ján Sekerák 1841 – 1882, Július Smoligovič 1883 – 1890, Vladimír Rojkovič 1890 – 1927, Juraj Nevický (*1890) 1927 – 1938, Myron Podhájecký 1938 – 1940, Pankrác Hučko OSBM 1940 – 1943, Polykarp Oleár OSBM 1943 – 1945, Andrej Hieronym Fedoroňko OSBM 1946 – 1950, Ladislav Nevický (*1918) 1968 – 1971, Ján Puškaš (exur. z Habury) 1971 – 1984, Milan Chautur CSsR (terajší košický eparcha) 1984 – 1985, František Krajňák 1985 – 2006, Ján Blaško

¹⁵ LIŠKA, Anton – GOJDIČ, Ivan. *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, s. 208 – 2017.

¹⁶ KRAJŇÁK, Peter. Posviacka chrámu v Medzilaborciach. In: <http://www.grkatpotecksk/?spravy&id=183> (31.10.2016).

2006. Ako kaplán a neskôr výpomocný duchovný pôsobí vo farnosti od roku 2012 Vladislav Petrik. V roku 1939 ako výpomocný duchovný krátko pôsobil aj Ján Čisarik.¹⁷

Kláštor v Krásnom Brode

V bezprostrednej blízkosti Medzilaboriec sa nachádza Kláštor Zoslania Svätého Ducha v Krásnom Brode. Baziliánsky monastier patrí medzi jeden z najstarších a najvýznamnejších kláštorov na Slovensku. Založenie monastiera sa datuje od 14. storočia a až do roku 1752 bol vybudovaný z dreva. Počas svojej existencie bol viackrát zničený. Prvýkrát v roku 1603 protestantmi. Následne bol znovu postavený Drugetovcami po ich odvrátení sa od protestantizmu a návrate ku katolíckej viere. Ako zázrakom sa však zachovala ikona krásnobrodскеj Matky Božej. Juraj Druget sa obrátil na rímskokatolíckeho biskupa Stanislava Siecinského v poľskom Przemysli, aby mu poslal niekoho, kto by úniu podobnú Brest-litovskej únii zrealizoval aj na jeho území. Následne, v septembri 1613, prišiel do Humenného v sprievode jezuitov gréckokatolícky przemyslský biskup Atanáž Krupecký (1610 – 1652). S jeho menom je spojený aj prvý pokus o úniu na našom území. Svoju pozornosť upriamil na duchovenstvo humenského regiónu. Prijatie únie prezentoval ako dokonalejší stupeň ich doterajšieho stavu, pričom im Juraj Druget prisľúbil zrovnoprávnenie s katolíckym duchovenstvom a prístup mládeže do novozaloženého kolégia. Taktiež im bolo deklarované, že sa nemusia zriecť ničoho zo svojich zvykov a tradícií, východnej disciplíny a najmä obradu. Za zjednotenie sa predbežne vyjadrilo okolo päťdesiat kňazov z panstva Drugetovcov. Slávnostné vyhlásenie únie bolo naplánované na sviatok Zoslania Svätého Ducha v roku 1614 na pútnickom mieste v Krásnom Brode. Symbolicky k tomu malo dôjsť počas vysviacky novovybudovaného chrámu, ktorý stál na mieste protestantmi zničeného kláštora, aby akt únie poukázal na pozitívny prínos jednoty s Katolíckou cirkvou. Tá obnovuje, buduje a prináša pokoj. Príprava zjednotenia prebehla v príliš krátkom čase, aby sa už mohla uskutočniť. Duchovenstvo bolo ochotné zjednotiť sa, ale jednoduchý ľud ešte nebol na úniu pripravený. Pred samotnou slávnosťou došlo k vážnemu nedorozumeniu medzi biskupom Krupeckým a veriacimi, ktorých protivníci únie presviedčali, že im biskup odníma ich staré práva a zvyky. Biskup sa pred rozvášneným davom ukryl v chráme a len vďaka promptnému zásahu grófa Drugeta, ktorý poslal svojich vojakov, nedošlo k najhoršiemu. Vyhlásenie únie napokon prebehlo na druhý deň, ale pre nízku účasť možno označiť tento pokus za neúspešný.¹⁸

K druhému zničeniu kláštora došlo počas povstania Františka II. Rákociho v rokoch 1703 – 1711. V roku 1729 bol znova obnovený. V rokoch 1752 až 1761 mníši vybuildovali nový kláštor a chrám, ktorý je od prvej svetovej vojny, keď bol v roku 1915 zničený delostreleckou paľbou, až po súčasnosť v ruinách. Pred tým však bol miestom významných udalostí, ako aj strediskom vzdelanosti, keďže sa v ňom nachádzala vzácna knižnica. V krásnobrodskom kláštore bol noviciát pre mladých kandidátov rehole

¹⁷ Farnosť Medzilaborce. <http://www.grkatpotecsk/?schematizmus&show=farnost&id=35> (31.10.2016).

¹⁸ BORZA, Peter. *Kapitoly z dejín kresťanstva. Od reformácie po 20. storočie*. Prešov : GTF PU, 2011, s. 33.

baziliánov a filozofická škola, v ktorej učili viacerí slávni profesori, ako bol napr. Dr. Kocák, autor prvej gramatiky pre Rusínov. Pôsobili tu aj národopisec Anatolij Kralický, ktorý zbieral ľudové piesne, obyčaje a rozprávky, veľký historik Bazilovič, a tiež národní buditelia Alexander Pavlovič, Adolf Dobriansky a Alexander Duchnovič. Azda najvýznamnejšou udalosťou bola biskupská chirotonia prvého prešovského biskupa Gregora Tarkoviča, ktorá sa v Krásnom Brode uskutočnila 17. júna 1821, v nedeľu Všetkých svätých. Hlavným svätiteľom bol mukačevský biskup Alexej Povčij. Po zničení monastiera sa mnísi utiahli do kláštora v Máriapósci v dnešnom Maďarsku. Armáda zabavila zvony pre potreby vojnového priemyslu. Zázračnú ikonu krásnobrodскеj Bohorodičky baziliáni odložili do miestnej kurátorskej rodiny. Po vojne, s dovolením miestneho parocha Aladára Gerberiho, umiestnili ikonu na južnej stene v Chráme Zboru sv. Jána Krstiteľa v Krásnom Brode. V roku 1950 opäť museli ikonu krásnobrodскеj Bohorodičky ukryť, aby sa nedostala do nepovolanych rúk. Po legalizácii Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968 ikonu opäť umiestnili v Chráme Zboru sv. Jána Krstiteľa na pôvodnom mieste.¹⁹ Po páde komunizmu sa baziliáni znova podujali obnoviť miestny monastier a v roku 2002 ukončili výstavbu novej budovy kláštora. Práce však pokračovali ďalej a v roku 2009 bol ukončený aj nový chrám zasvätený Ochrane Presvätej Bohorodičky.²⁰

Krásny Brod so svojou históriou patrí medzi najstaršie odpustové miesta Prešovskej archieparchie. Pútnici sem putovali za zázračnou ikonou krásnobrodскеj Matky Božej, o ktorej sa tvrdí, že sa vždy zachránila z ohňa. 11. júna 1806 pápež Pius VII. vo svojom *breve* odpovedal na žiadosť a obdaril krásnobrodský monastier plnomocnými odpustkami, ktoré sa od tej doby udeľujú pri príležitosti odpustu na Zoslanie Svätého Ducha podľa juliánskeho kalendára. Toto bol jeden z mnohých úspechov zlatej éry tohto monastiera na prelome 18. a 19. storočia.²¹

Gréckokatolícka farnosť v Medzilaborciach patrí medzi starobylé farnosti Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Prítomnosť kňaza východného obradu a chrámu je doložená od roku 1601. Do života farnosti zasiahlo viacero veľkých dejinných udalostí, medzi ktoré patria Užhorodská únia, vyst'ahovalectvo na prelome 19. a 20. storočia, dve svetové vojny a nástup komunizmu v Československu, jeho pád a konsolidácia pomerov spojená aj s majetkovoprávnym vyrovnaním medzi Gréckokatolíckou a Pravoslávnu cirkvou v poslednej dekáde 20. storočia. Na príklade farnosti tak možno sledovať, ako veľké dejiny zasiahli do života gréckokatolíkov organizovaných vo farnosti Medzilaborce. Pre náboženský život veriacich mal veľký význam blízky Kláštor Zoslania Svätého Ducha v Krásnom Brode. Gréckokatolícka farnosť Medzilaborce dnes patrí medzi rozvíjajúce sa farnosti a zároveň je sídlom Medzilaboreckého protopresbyterátu.

¹⁹ PETRÍK, Ľubomír et al. *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*. Prešov : Petra, 2012, s. 270.

²⁰ PETRÍK, Ľubomír. Archieparchiálna odpustová slávnosť v Krásnom brode. In *Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov*. [online] Dostupné na internete: <<http://grkatpotecsk/?spravy&id=1191>> (24.09.2014).

²¹ Farnosť Krásny Brod. In *Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov*. [online] Dostupné na internete: <<http://grkatpotecsk/?schematizmus&show=farnosť&id=34>> (24.09.2014).

RESUMÉ

Gréckokatolícka farnosť v Medzilaborciach patrí medzi starobylé farnosti Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Prítomnosť kňaza východného obradu a chrámu je doložená od roku 1601. Do života farnosti zasiahlo viacero veľkých dejinných udalostí, medzi ktoré patria Užhorodská únia, vysťahovalectvo na prelome 19. a 20. storočia, dve svetové vojny a nástup komunizmu v Československu, jeho pád a konsolidácia pomerov spojená aj s majetkovoprávnym vyrovnaním medzi Gréckokatolíckou a Pravoslávnu cirkvou v poslednej dekáde 20. storočia. Na príklade farnosti tak možno sledovať, ako veľké dejiny zasiahli do života gréckokatolíkov organizovaných vo farnosti Medzilaborce.

Spoločenstvo veriacich sa prirodzene formovalo okolo chrámu sv. Bazila Veľkého, ktorý bol pôvodne vybudovaný z dreva, ale koncom 18. storočia si veriaci postavili nový murovaný chrám s tým, že si ponechali pôvodné patrocinium. Chrám je výnimočný aj tým, že patrí medzi chrámy tereziánskeho typu budované na konci 18. a začiatkom 19. storočia.

Život farnosti značne ovplyvnil nástup komunistického režimu a násilná pravoslavizácia gréckokatolíkov po roku 1950. S tým bola spojená aj zložitá konsolidácia pomerov po roku 1989, ktorá v Medzilaborciach prebiehala v búrlivej atmosfére. Napokon však došlo k náprave krívd a vyriešené majetkové spory umožnili vytvárať aj korektné a bratské vzťahy s Pravoslávnu cirkvou a jej predstaviteľmi.

Pre náboženský život veriacich mal veľký význam blízky Kláštor Zoslania Svätého Ducha v Krásnom Brode. Gréckokatolícka farnosť Medzilaborce dnes patrí medzi rozvíjajúce sa farnosti a zároveň je sídlom Medzilaboreckého protopresbyterátu.

SUMMARY

Greek Catholic parish in Medzilaborce belongs to the ancient parishes of Greek Catholic Church in Slovakia. The presence of a priest of the Eastern Rite and the church is first mentioned in 1601. The life of the parishes have hit a number of major historical events, which include the Union of Uzhhorod, emigration at the turn of the 19th and 20th century, two world wars and the rise of communism in Czechoslovakia and the fall of consolidation conditions associated with the pecuniary settlement between the Greek Catholic and Orthodox church in the last decade of the 20th century. For example parishes that can be viewed as a history they affected the life of Greek Catholics in the parish organized Medzilaborce.

Community of the faithful naturally formed around the church of St. Basil the Great, which was originally built of wood, but in the late 18th century, believers built a new brick church with that retain the original dedication. The temple is unique also because it belongs to the type of Teresian temples built in the late 18th and early 19th century.

Parish life greatly influenced the onset of the communist regime and forced Orthodoxization Greek Catholics after 1950, with complex consolidation ratios by 1989, which took place in Medzilaborce in turbulent atmosphere. Finally, however, the

grievances resolved and property disputes also allowed to create fair and fraternal relations with the Orthodox Church and its representatives. For the religious life of the faithful have important implications nearest Descent of the Holy Spirit Monastery in Beautifull Brode. Greek Catholic parish Medzilaborce now among emerging parishes and also the residence of parish in Medzilaborce.

Adresa autora:

doc. PhDr. Peter Borza, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Ul. biskupa Gojdiča 2

080 01 Prešov

email: peter.borza@unipo.sk

DAROVACIA LISTINA ONDREJA II. Z ROKU 1209 NA MÝTNICU V PEČOVSKÉJ NOVEJ VSI

Konštantín Daniel Boleš

DONATION CHARTER OF KING ONDREJ II. FROM 1209 TO TOLL-HOUSE IN PEČOVSKÁ NOVÁ VES

In nomine sancte Trinitatis et individue unitatis. Andreas dei gracia Hungarie, Dalmacie, Chrouacie, Rame, Seruie, Galicie Lodomerieque rex in perpetuum. Diuini decoris || ratio expostulat et humani nichilominus exigencia iuris approbat ut emeritorum stipendia uirorum iuxta competentem retribucionis seriem honesta et decens confoueat recompensacio || sic et humane actiones equitatis tramitem imitantes unicuique fidelium defessionis et laboris premium congruum et beniuolum in retribuendo gratitudinis officium impendisse dinoscitur || alioqui iusti iudicis sententia contradicitur: merces mercenarii tui apud te non dormiat digne iudicabuntur in contemptum. Quia igitur huic rationi sancte et salubri laudabiliter || assurgimus. Inde est cum Demetrius de Rascha domine regine nostre pincernarum magister multum in seruicio regni et nostro et karissime coniugis nostre tam ad dominum papam || quam imperatores et diuersos principes personam et res periculo exposuerit et fideliter dessudaverit, ad instanciam eiusdem regine nostre et consiliariorum nostrorum theo || lonium quoddam in comitatu de Scharus in Vykorchma, que nunc Vyfalwa uocatur ex antiquo tempore per nostros predecessores datum et approbatum || propter conseruacionem castri Vyuar in prelibato comitatu situati in finibus Polonorum confirmatum immo de nouo ad in perpetuum ad conseruacionem || prefati castri et hoc ideo quia dictum castrum est de nouo errectum ex singulari admissione predecessorum nostrorum in montibus desertis ut eo commodius et securius homines || per illa loca deserta possent ambulare utque ibidem insimul facilius convenirent homines et uillas in montis radice plantarent. uolumus itaque ut ita sicut prius || fuit a qualibet anima pro theloneo soluatur unus solidus a quolibet nouo curru unus grossus pragensis a mercaticia nero a qualibet ligatura uase cista siue nodo unus grossus || pragensis et decreuimus, quod nullus hominum siue ille sit ex regnis nostris siue ex alienis audeat preterire pretactum theloneum a prefata Vyfalu incipiendo || versus partem superiorem usque ad montem Symena nuncupatum et usque ad fluuium Poprath versus Muschinam a monte et castro dicto Symena directe proce || dendo versus quidem partem inferiorem usque ad pedem montis Scharus et hoc sub ammissione omnium rerum et mercanciarum quas duxerit. Et ut prelibatum theolo || neum integrum et illibatum permaneat illi Demetrio et per illum illius heredibus in perpetuum usibus prefati castri damus et donauimus in perpetuum quod ut ratum et stabile || persistat nec processu temporum ualeat aliquis infringere calumpniose presencium auctoritate et regie serenitatis sigillo communiri. Datum per manus || magistri Thome aule regie uicecancellarii Anno ab incarnatione Domini m^{cc}o nono. Uenerabili Johanne Strigoniensis archiepiscopo reuerendo Ber || toldo Colocensi et Bano existentibus Calano Quinqueecclesiensem Bolezlao Waciensem Cathapano Agriensem Simone Waradiensem Vylalmo

Transilvaniensem Desiderio Cenadiensem Petro Gueriensem episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Pochy palatino et Musinensi comite Michaele Waynoda || Marcello Bachiensis Iula Budrugjensi Bancone Bichoriensi Ocuż Supruniensi Benedicto de nouo castro Moys Ferrei castri comitibus || existentibus regni nostri anno quinto.

V mene svätej Trojice a nerozdielnej jednoty, Ondrej z milosti Božej kráľ Uhorska, Dalmácie,

Chorvátska, Ramy, Srbska, Halíča a Vladimírska na veky. To, čo zdobí božskú vznešenosť a nádheru, si vyžaduje a vôbec požiadavka ľudského práva to i schvaľuje, že odmeňovanie zaslúžilých mužov živí a napomáha poctivá a patričná odplata, podľa náležitého poriadku rozdeľovania; takže sa rozumie, že ľudské počínanie, keď napodobňuje priamosť, splnilo si svoju povinnosť dobroty tým, že udelilo v slobode náležitú pochvalu každému z verných za jeho úsilie a námahu. Ináč stojí proti rozhodnutiu spravodlivého sudcu: mzda tvojho nádenníka nech nespí u teba do rána, a tým bude takéto počínanie odsúdené na potupu. Takže nakoniec, keď sa aj my pripájame k tejto svätej a spásonosnej myšlienke, to je hodné chvály. Z toho teda plynie, keď Demeter z Raškoviec, hlavný pekárnik našej pani kráľovnej vynaložil verne mnoho úsilia v službách nášmu kráľovstvu i nám ako aj najdrahšej našej manželke tak, že sa vystavil osobne nebezpečenstvám a nešetril prostriedkami ísť k pápežovi ako aj k cisárovi a rôznym panovníkom; na žiadosť tejto našej kráľovnej i našich radcov, nakoľko istá mýtnica v komitáte Šariš v *Ujkorchma*, dnes vo volanej *Novej Vsi* bola zriadená už dávno našimi predchodcami a bola určená na udržiavanie hradu *Ujvar* (*Nový hrad*) nachádzajúceho sa v spomínanom komitáte v pohraničí s Poľskom a nanovo bola pre tento účel potvrdená jej pôsobnosť k údržbe spomínaného hradu, a to aj kvôli tomu, lebo tento hrad bol nanovo postavený v opustených horách na základe osobitného povolenia našich predchodcov, aby o to pokojnejšie a istejšie mohli ľudia prechádzať týmito pustatinami, a taktiež sa tam mohli usadiť i založiť na úpäť vrchu dediny; chceme preto, aby tak bolo ako prv, aby sa od každého jednotlivca platilo mýtno jeden *solidus*, od nového voza jeden pražský groš, od tovaru teda viazanice, nádoby, skrinky či zväzku jeden pražský groš a sme rozhodli, že nijaký človek, či je už z nášho kráľovstva alebo cudzinec, nech sa neopováži obísť dotyčnú mýtnicu od už spomínanej Novej Vsi počínajúc smerom nahor až k vrchu nazývanému *Siminy* a až k rieke Poprad smerom na Mušinu od vrchu a hradu zvaného *Siminy* postupujúc priamo smerom nadol až k úpätiu vrchu *Šariš*, a to pod trestom zabavenia všetkých vecí a tovaru, ktoré by viezol. A takisto, aby uvedená mýtnica ostala zachovaná a bez ujmy, dávame ju tomuto Demeterovi a skrze neho jeho dedičom navždy na úžitok spomínaného hradu na stálo. Aby to zostalo uznané a nemenné a ani v priebehu času to nemohol nik podvodne porušiť autoritou tohto listu a pečaťou kráľovského veličenstva, to potvrdzujeme. Dané rukou magistra Tomáša, vicekancelára kráľovského dvora, v roku od Vtelenia Pána 1209 v dobe, keď bol arcibiskupom v Ostrihome Ján a v Kaloči Bertold, ktorý bol aj bánom, a tiež, keď šťastne spravovali cirkvi Božie Kalan v Péči, Boleslav vo Vacove, Katapan v Jágri, Šimon vo

Varadíne, Vilhelm v Sedmohradsku, Dezider v Čanade, Peter v Györi. Za palatína Počiho a zároveň kómesa mošovského, Michala vojvodu, Marcela báčskeho kómesa, Gyulu bodrockého, Banka biharského, Okuza šopronského, Benedikta kómesa z Novohradu, Mojsa železnohradského v piatom roku našej vlády.

Táto listina je uložená v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti pod číslom 64645 v stredovekej zbierke listín DL. Bola viac ráz publikovaná a podľa Szentpéteryho je falošná.¹ Autor sa odvoláva na práce Paulera a Karácsonyiho, pričom poukazuje na možnosť redakcie neskoršieho dáta podľa predlohy inej listiny z roku 1209. Ide o darovaciu listinu kráľa Ondreja II. na majetky, ktoré sa rozprestierali pri rieke Poprad a kráľ ich daroval prepoštovi Adolfovi. Obe listiny datované rokom 1209 sa totiž zhodujú v intitulácii, arenge sčasti v naračnej časti a nakoniec v datovacej formulke s menoslovom hodnostárov.

Z obsahu listiny je zrejmé, že kráľ údajne daroval mýtnicu v Novej Vsi Demeterovi z Rašky, hlavnému pekárnikovi kráľovnej, pre úžitok Nového hradu, ktorý bol nanovo postavený na základe dovolenia jeho predchodcov. I keď je listina považovaná za falzum, jej hlbšie skúmanie by mohlo odkryť niektoré historické skutočnosti týkajúce sa dejín Šariša.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

¹ SZENTPÉTERY, Imre – BORSA, Iván. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I. kötet, 1 füzet, (Akadémiai Kiadó) Budapest 1923, nr. 246, s. 79 – 80; FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae civilis ecclesiasticusque*. III./1, Budae 1829, s. 78; WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*. Posonii – Cassoviae 1780, s. 46; KATONA, Stephanus. *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata*. tom. V., (typ. Regiae Vniuers.) Budae 1782, s. 95.

ROZHOVOR S AKADEMICKOU MALIARKOU MÁRIOU SPOLOČNÍKOVOU | *INTERVIEW WITH ACADEMIC PAINTER MÁRIA SPOLOČNÍKOVÁ*

Akademická maliarka Mária Spoločníková sa 25. novembra 2016 dožila požehnaného životného jubilea 90 rokov. Výpočet hlavných diel by bol nadmieru bohatý. Pripomeňme si teda aspoň niektoré z charakteristických aspektov a výsledkov jej záslužného pôsobenia.

Mária Spoločníková mala odmlada optimálne predpoklady práve na prácu, v ktorej sa nevyhnutná odbornosť spája so zameraním osobnosti, inými slovami „kumšt“ s vierou.

V príprave na ňu zanechalo u maliarky nemalý vplyv štúdium na uršulínskom gymnázii v Košiciach, na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave — odbor reštaurovanie u prof. Karla Veselého, ako aj u profesorov dejín umenia Karlovej univerzity v Prahe či odborníkov zo Spoločnosti Ježišovej (Valér Aurel Zavorský SJ). Z toho všetkého rezultoval hlboký vzťah k sakrálnemu umeniu nielen ako k umeleckohistorickým artefaktom, ale aj ako k závažným súčasťam liturgického života. V tomto smere sa mimoriadne osvedčila univerzalita M. Spoločníkovej, jej schopnosť zhodnotenia postupu reštaurátorských prác aj z náboženských, umeleckohistorických a širších kultúrnohistorických hľadísk.

Bohatá je aj teoretická práca reštaurátorky. Jej bibliografia zahŕňa desiatky štúdií v odborných periodikách a 6 obrazovo textových publikáciách, v ktorých zhodnocuje stav umeleckých pamiatok v rôznych regiónoch Slovenska, priebeh ich reštaurovania, ale aj širšie súvislosti ich spoločenského uplatnenia a poslania sakrálného umenia vôbec. Diela z reštaurátorských aktivít Márie Spoločníkovej v prinavrátenej kráse plnia svoju funkciu v našich chrámoch a neraz reprezentujú vysokú úroveň nášho sakrálného umenia na samostatných výstavách tohto odboru doma i v zahraničí.

Pri príležitosti životného jubilea akademickej maliarky sme jej položili niekoľko konkrétnych otázok. Dostali sme rozvinutú odpoveď, ktorá je vyjadrením jej životného kréda – veľkej ľudskosti, vysokej profesionality, dobroty i pokory ducha.

Položené otázky:

Ako Vy vnímate gotické umenie? Ako treba k nemu pristupovať?

Čo Vás inšpirovalo k záujmu o reštaurátorskú prácu?

Aký vplyv mali umelecké diela, ktoré ste reštaurovali, na Váš profesionálny a duchovný život?

Ktoré umelecké dielo Vás najviac oslovilo?

Akademická maliarka Mária Spoločníková:

O každodennej skutočnosti vieme len z krátkych správ, registrujeme z médií bežné udalosti, o slávnostiach odohrávajúcich sa v priestoroch historickej architektúry Dómu sv. Alžbety sa dozvedáme z dennej tlače, ale o prítlačlivej atmosfére, ktorá pramení, okrem iného v neopakovateľnom štýle gotického umenia, už akosi nepadne hodnotiace slovo blízke ľudskému srdcu. K hudobnému dielu, organu, zborovému spevu priraduje sa i sila modlitieb ľudského hlasu. V ovzduší prejavov bohoslužieb, čo povznáša vďakyvzdanie do slávnostných chvíľ, sa umocňuje prítomná esencia umenia. V monumente hlavného oltára, vytvoreného k oslave sebaobetavej lásky krehkej ženy, devy, manželky, matky, rehoľnice, svätice Alžbety, posolstvo sa už nespomína. Hoci tvorivý duch talentu ostáva v intelektuálnom diele majstrov podnes nezmenený - je len otázne, či si to blahodarné pôsobenie veľdiela a vplyv sviatkov i bez kalendára uvedomujeme a vzdávame poctu starým majstrom svojou starostlivosťou a vďakou za nevšednú krásu, ktorú nám pred stáročiami vytvorili. Na otázky viacerých, ako môžem horliť za pohnútky, za prežitý prejav dávneho veku i v 21. storočí – mám iba stručnú odpoveď. Narodila som sa v kresťanskej strednej Európe, v Košiciach, rástla som v tieni Dómu a už v detstve som zažívala jeho interiér obklopený tajomstvom siahajúceho do nedoziernych výšok s nenapodobiteľným bohatstvom farieb a tvarov jeho záhadných umeleckých skvostov. Chcela som vidieť, byť stále bližšie, pozorovať, vnímať a uspokojiť detskú zvedavosť pred neznámou tetou v zlatých šatách s bábikou na rukách.

Nemôžem obísť fakt, že jedinečný hlavný oltár sv. Alžbety v predstavách niekdajšieho mladého stvorenia znamenal spočiatku iba rozprávkovú knihu, neskôr aj tajomnú báseň sústredenej krásy sveta s bohatou škálou farieb a plastických foriem. Jeho prítlačivosť trvale pôsobila v harmonickom súlade s univerzálnym poriadkom sveta a i v mojom neskoršom veku lahodila požiadavkám vyrovnaného vnútra človeka. Všetko s ním spojené ostáva mi v živej pamäti, v hodnotení po skúsenostiach i dnes ako nenahraditeľná dominanta interiéru katedrály, ako vrchol neskorogotickej tvorby plnej života a ducha géniov. Koncentráciu mysle nadaných autorov z 15. storočia, ich pôvodné úsilie obetované pre zvelebenie tých, ktorých umelci zobrazili, som považovala nielen za prejav prijatej, realizovanej oddanosti svojej doby, ale až za nepochopiteľnú hĺbku duchovného náboja, za distingvovaný kult ABSOLÚTNA - pre dnešok takmer neznámy.

Takýto prejav mystéria a zanietenia je aj pocta s úprimnou oslavou Všemocného, ktorý nie nadarmo obdaril človeka estetickým cítením pre povznesenie ducha a kvality pozemského života. To bola inšpirácia, magnet a cesta chcieť chrániť nenahraditeľné, tu doma, to ozajstné, naše.

Pri uvedomení si týchto skutočností objavlia sa myšlienky podporujúce význam chápania posolstva, pravdy a cieľ dobra. Kvôli úspechu i prospechu všetechnických vymožeností by sme sa nemali vzdať zážitku z vytvorenej krásy, príťažlivosti kreativity nasmerovanej do sfér dôverného vzťahu s nadreálnom. Súčasnosť by mala pestovať viac kultúru citov, pokúsiť sa analyzovať problematické otázky filozofie v teóriách výtvarných dejín, estetiky s pohľadom na stratu osvedčenej morálky, oslabeného etického postoja k životu. Ale aj dôslednejšie poznávať zdroj, ktorý je odvekým morálnym kódom v zmysle ľudskej histórie!

Lebo, len pod týmto zorným uhlom možno celistvo vnímať neprekonanú podstatu a prijať sakrálnu umenie kresťanskej Európy. K preduchovnenému prejavu k umeniu stredoveku je potrebné pristupovať s hĺbkou porozumenia cieľa zámeru a s odhodlaním zachraňovať nestárnucu ideu umeleckých diel, spontánnych prejavov európskej kultúry počas mnohých storočí. Takto som sa dostávala k pohnútkam, k pojmom reštaurátorského umenia a jeho požiadavkám: uchovať hodnoty pre budúcnosť.

Práca reštaurátora je náročná, odborná umelecká činnosť, vyžaduje neustále skúmanie artefaktov, nielen ich materiálovej zložky, ale aj kontakt s históriou, dejinami umenia, štýlov, slohov, štúdiom vývoja technológie výtvarných procesov aj iných vedných odborov, chémie, fotografovania bez remeselného praktikizmu a pod.

Občas je to dobrodružstvo objavov, v ktorom sa reštaurátor zapája do „detektívnej práce“ využívajúc pritom najnovšie výsledky prírodných vied. Odkrýva originalitu majstrov, poznáva ponímanie a myšlienkový prístup významných dejateľov a tvorivé sily zvlášť vzácných autorov.

Vekom znehodnotenú diela reštaurovaním uvádza do predpokladaného pôvodného stavu. Dôležité je, aby sa uplatnil osobitý výtvarný charakter a priblížila obsahová náplň, zámer historického dokumentu.

Aby dielo bolo opäť podnetom poznania doby, v ktorom vznikalo, odrazom sveta kultúry a nie v poslednom rade, aby sa zohľadnila vnútorná logika, výsostné poslanie výtvarného diela týkajúce sa úrovne spirituality, autentického i estetického pôsobenia.

Je možné takému závažnému a zaujímavému okruhu problémov odolať? Venovala som sa mu 60 rokov, veď ide o revitalizáciu, o odkrytie utajenej krásy, o názory, ide o životodarný dialóg napriek stáročiam existencie, o filozofiu, o etiku, o presvedčenie PRAVDY evanjelia za pomoci matérie, ducha talentu, zasvätenej oddanosti spojenej s obetavosťou a vďakyvzdaním pôvodných autorov najvyššiemu TVORCOVI.

V obdive i v úcte k dosiahnutým hodnotám podmanivej krásy, zvlášť rýdzeho sakrálného umenia spred mnohých storočí a jeho aktuálnemu posolstvu, utvrdeného rokmi, nech sú terajšie moje slová vďačným vyjadrením chvály, pulzujúcej osobitosti a zodpovednosti pred Duchom všetkých darov, pred „Darcom darov stých“. Za

povzbudenie v boji o duchovný rast vyslovujem oslavu do sfér sveta a neviditeľného, tej istoty jasu, ktorá je i za vecami okolo nás. Vplýva na chvíle radosti, pokory, smútku v slzách, i na utrpenie, čo sa zo života nevytráca – iba cez umenie hojí!

Napokon, pre niekoho z nás revitalizácia krásy v umení je nielen radosťou naplnený zážitok z nevšedných darov talentovaných, ale nepriamo prosba, aby Ducha intelektu viedol naďalej svet svetla, spájaj schopnosť s múdrosťou srdca, chápal jeho kultivovanú podstatu a sprítomňoval nádej na víziu transcendentna.

Keď nové pokolenie bude takto prijímať plody dejín, bude rásť cnosť, viera v dobro, vzrastať charizma osobností, kvalita umeleckého prejavu a chvála ľudského génia. Prajem mu, aby čím skôr sa tak stalo, v spolupôsobení so súčasnou, úctyhodnou vedou, o vzniku života, o univerzu, o makro a mikroskopických skutočnostiach obklopujúcich naše materiálne i rozjímavé duchovné bytie. Bez takýchto veličín nemožno vytvárať pravdu dejín, otvárať brány mysle a srdca.

Najintenzívnejšie ma oslovili radostné Matky, materinskou nehou oplývajúce Madony s dieťaťom¹ a náš večný symbol Kríža s Ukrižovaným. Lebo ich znázornenia pomáhajú upevňovať mystérium lásky, tajomstvá života obdarených oduševnelou, zdanlivo mlčanlivou veľkosťou kultúrnosti, prozreteľnostne s citom pre autentickú realizáciu hodnôt v umení.

Ďakujem za obohacujúci rozhovor.

Ing. Dáša Fedorková

¹ Podľa akademickej maliarky Márie Spoločníkovej medzi jej najvzácnejšie reštaurátorské práce patrí Madona v arche oltára sv. Alžbety v Dóme v Košiciach (viď. obálku tohto časopisu). Ide o polychrómovanú drevorezbu. z rokov 1473 – 1477. Sama akad. maliarka sa k tomuto vzácnemu umeleckému dielu vyjadrila nasledovne: „*Sochár vytvoril dielo umeleckej krásy, nedosažiteľnej hĺbkou a v neopakovateľnej emócii vyjadril lásku Matky k Božiemu Dieťaťu. V monumentalite aj v detailoch figurálnej kompozície odpovedal celou svojou bytosťou na víziu posvätného „obrazu“, dokonalého vzľahu Márie k Synovi. Individualita talentom obdareného majstra tkvie v zobrazení náboja príznačnej prítlačlivosti mystéria*“.

RECENZIE | REVIEWS

LIŠKA, ANTON – GOJDIČ, Ivan. *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, 582 s. ISBN 978-80-555-1546-5

Cisárovnjej Márii Terézii sa počas jej vládnutia pripisujú viaceré pozitívne rozhodnutia. Jedným z nich bola aj podpora výstavby murovaných gréckokatolíckych chrámov na vidieku. Podnetom k rozhodnutiu bola prosba mukačevského biskupa Andreja Bačinského adresovaná panovníčke, ako patrónke gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku, o finančnú pomoc pre výstavbu chrámov v Mukačevskom biskupstve. Kladná odpoveď viedla k realizácii stavieb desiatok nových chrámov na celom území biskupstva, vrátane dnešného Slovenska, kde sa zachovalo 82 gréckokatolíckych chrámov tereziánskeho typu. Financovanie ich výstavby bolo podmienené využitím typových projektov Stavebného úradu Dvorskej komory vo Viedni a Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej koruny. Prvé projekty vytvorené v roku 1771 boli určené kresťanským cirkvám pre výstavbu chrámov vo vidieckom prostredí. Neskôr z podnetu mukačevského biskupa vznikli v roku 1779, 1785 a 1797 typové projekty špeciálne pre gréckokatolícku cirkev. Samotná výstavba prebiehala v rozmedzí rokov 1773 – 1838.

Danú problematiku sa rozhodla spracovať dvojica autorov Anton Liška a Ivan Gojdič v monografii s názvom *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku*. Publikácia prináša dôležité informácie o málo preskúmanej kooperácii štátu a cirkvi na prelome 18. a 19. storočia v oblasti realizácie moderných sakrálnych stavieb vo vidieckych sídlach. Výsledkom bol vstup inovatívnych stavebných postupov, moderného plánovania a kvalitnej architektúry do vidieckeho prostredia. Vysoký stupeň kvality architektonických riešení realizovaných sakrálnych stavieb potvrdzuje aj to, že viac ako polovica z nich je zapísaná v zozname Národných kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky.

Autori si vybrali originálnu tému, ktorú historiografia na Slovensku ako aj v strednej Európe, zatiaľ nespracovala, prípadne sa jej dotkla len okrajovo. Publikácia okrem zmapovania problematiky gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku a predstavenia typových projektov „dedinských chrámov“ z dielne Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory je aj hlbšou analýzou skúmanej problematiky a prináša, koriguje prípadne dopĺňa dosiaľ málo známe alebo neznáme fakty. Vychádza z rôznorodých informačných zdrojov s podstatným zastúpením archívnych prameňov a výsledkov terénneho výskumu. Rozsah archívnych prameňov domácej a zahraničnej proveniencie (Rakúsko, Maďarsko, Ukrajina) dokumentuje zodpovedný prístup autorov k téme. Zvláštnu pozornosť si zaslúži využitie archívnych

prameňov v kombinácii s terénnym výskumom a literatúrou publikovanou v zahraničí, čoho výsledkom je presná typológia sakrálnych stavieb zaradených medzi stavby tereziánskeho typu.

Po formálnej stránke je napísaná prehľadne s patričnou úpravou. Kladne hodnotím aj samotné spracovanie témy, nadväznosť jednotlivých kapitol a podkapitol. Práca má premyslenú štruktúru a tvorí heterogénny celok. Autori sa vyjadrujú kultivovaným spôsobom, pričom využívajú vedeckú terminológiu, ktorá si zaslúži mimoriadnu pozornosť a ocenenie. Skvelú orientáciu v problematike autori dokumentujú nielen v koncepcii samotného jadra práce, ale aj tým, že predložené výsledky zhrňujú v prehľadných tabuľkách a fotodokumentácii, ktorá umožňuje komparáciu pôvodných projektov realizovaných stavieb a ich stavu zachyteného na dobových aj súčasných fotografiách.

Monografia má vďaka dôležitým informáciám, ktoré prináša význam nielen pre gréckokatolícku cirkev spravujúcu predmetné sakrálné objekty, ale jej prínos je celospoločenský, keďže ponúka komplexný pohľad na efekty vzájomnej spolupráce cirkvi a štátu. Zvláštny prínos má pre štátne inštitúcie zaoberajúce sa pamiatkovou starostlivosťou. Jeden z autorov patrí medzi najvýznamnejších pracovníkov v oblasti pamiatkovej starostlivosti na Slovensku. Daná skutočnosť sa odrazila aj vo vysokej úrovni samotnej monografie. Skvelú orientáciu v problematike autori dokumentujú nielen v koncepcii samotného jadra práce, ale aj tým, že predložené výsledky zhrňujú v prehľadných tabuľkách a fotodokumentácii, ktorá umožňuje komparáciu pôvodných projektov realizovaných stavieb a ich stavu zachyteného na dobových aj súčasných fotografiách.

Obsahovo prítiažlivá publikácia z Vydavateľstva Prešovskej univerzity si iste nájde čitateľov v odbornej aj laickej verejnosti a zvlášť medzi obdivovateľmi sakrálnnej architektúry.

Adresa recenzenta:

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: peter.borza@unipo.sk

SPRÁVY Z KONFERENCIÍ | REPORTS OF CONFERENCES

Správa o vedeckej konferencii *Kláštor minoritov v Rade a reformácia na Zemplíne, ktorá sa uskutočnila* 4. novembra 2016 na Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku.

V mesiaci novembri t. r. sa na pôde Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku uskutočnila vedecká konferencia, ktorú v spolupráci s Katedrou filozofie a histórie pripravili: Inštitút cirkevných dejín a Rehoľa minoritov na Slovensku. Konferencia sa konala v priestoroch Malej auly TF na Hlavnej 89 v Košiciach.

Cieľom tejto konferencie bolo pripomenúť si výročie mučeníckej smrti br. Štefana Iglódiho a ďalších minoritov, ktorí boli zabití v obci Rad, okres Trebišov, počas náboženských nepokojov v 17. storočí. Rehoľníci a veriaci zo širokého okolia sa už viac ako desať rokov schádzajú začiatkom novembra, aby si pripomenuli svedectvo života týchto rehoľníkov. V spojitosti s týmito mučeníkmi sa v posledných rokoch uskutočňuje aj podrobný vedecký výskum všetkých okolností spojených s týmito historickými udalosťami. Ďalšou aktivitou rehole sa stala aj táto vedecká konferencia, ktorá chcela širokej verejnosti priblížiť zložitú problematiku obdobia reformácie a rekatolizácie v Zemplínskej župe a zároveň prezentovať doteraz získané poznatky o mučeníkoch z Radu.

Na začiatku konferencie pozdravil všetkých prítomných Mons. Marek Forgáč, pomocný košický biskup, ktorý vyjadril radosť, že na pôde Teologickej fakulty sa už tradične stretávajú odborníci, ale aj poslucháči histórie, zvlášť cirkevnej histórie, ktorí ponúkajú výsledky svojho bádania, aby tak mohli obohatiť naše poznanie v rôznych oblastiach cirkevných dejín. Zvlášť sú vítaní odborníci rôznych inštitúcií, čím sa prispieva k objektívnejšiemu poznávaniu spoločných dejín. Pán biskup osobitne privítal na konferencii provinciála rehole minoritov na Slovensku, P. Tomáša Lesňáka OFM Conv., spolu s jeho spolubratmi.

Prvý blok prednášok na konferencii otvoril P. ThLic. Jozef Sukeník OFM Conv., keď predniesol svoj príspevok s názvom *Vznik minoritského kláštora v Rade ako ovocie historickej obnovy rehole minoritov v Uhorsku*. Prednášajúci sa v nej sústredil na začiatky obdobia rekatolizácie v Zemplínskej župe, v ktorej sa najviac angažovali šľachtické rody Peteovcov a Drugetovcov. Práve ich príspevom prišli minoriti z Poľska pôsobiť do Stropkova a Vranova, aj keď s pomerne malými úspechmi. Po roku 1622 začala Svätá stolica vysielat' do Uhorska tzv. apoštolských misionárov, z ktorých mnohí boli práve minoriti. Vďaka tejto misijnej činnosti bol založený aj kláštor v Rade v roku 1637 zásluhou talianskeho pátra Pietra Vallonicu a šľachtica Juraja Melita. Kláštor sa tak stal pastoračnou a misijnou základňou minoritov pre široké okolie.

V poradí druhým prednášajúcim bol prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. z Prešovskej univerzity, ktorý sa ako odborník zhostil svojej prednášky s názvom *Reformácia v Zemplínskej stolici*. Pán profesor predstavil podstatné okolnosti šírenia reformácie, ktoré je treba vidieť na území dnešného východného Slovenska a s ním aj v Zemplínskej stolici už v prvej polovici 16. storočia. Myšlienky Martina Luthera prijímali zväčša nemeckí mešťania piatich hornouhorských slobodných kráľovských, príp. banských miest. Postupne sa v šírení reformácie na vidieku najviac zaangažovali zemepáni a tiež aj zemepanské mestá a mestečká. V ďalšej časti svojej prednášky predstavil podrobnejší vývin náboženského života.

Druhý blok prednášok otvoril prof. PhDr. ThDr. Štefan Lenčíš, PhD. Vo svojej prednáške sa sústredil na špecifickú oblasť – vplyv reholí na rekatolizáciu v Zemplínskej župe. Autor predstavil tri najvýznamnejšie rehole, ktoré sa výrazne zapojili do rekatolizačnej práce. Boli to jezuiti, minoriti a pavlíni. Rozsahom najväčšia bola misia

jezuitov, ktorá v Zemplínskej župe začala v Humennom. Už v roku 1605 prišli prví jezuiti na panstvo Juraja III. Drugeta do Humenného, kde sa postupne vytvorila misijná stanica, ktorá svojou misijnou činnosťou ďaleko presiahla územie Zemplínskej župy. Dôležitou

jezuitskou formou rekatolizácie bola aj existencia humenského kolégia. Podstatné miesto v rekatolizácii mali aj minoriti, ktorých činnosť bližšie predstavil už páter Jozef Sukenik OFM Conv. Treťou významnou rehoľou boli pavlíni. Páter Ján Vanoviczi sa stal výraznou postavou pavlínskej rehole v katolíckej obnove v Hornom Uhorsku v 17. storočí. Príčinil sa o opätovné usadenie pavlínov v Uhorsku (Trebišov). Misijná činnosť pátra Vanovicziho ukazuje na veľmi zaujímavú a pritom zložitú a náročnú prácu.

Druhý blok prednášok uzatvoril páter Angelo Paleri OFM Conv., bývalý generálny postulátor rehole minoritov. Vo svojej prednáške *Il processo diocesano informativo e quello apostolico nelle cause di beatificazione e canonizzazione nel XVII secolo* predstavil kánonické normy beatifikačných a kanonizačných procesov, ktoré bolo potrebné dodržať pri zahájení procesu blahorečenia rehoľníkov z Radu v 17. storočí.

Sériu prednášok uzatvoril páter provinciál Tomáš Lesňák OFM Conv., keď prítomným predstavil odbornú publikáciu *Archeológia času*, venovanú histórii a etnológii dolného Zemplína. Kniha je výsledkom spolupráce rehole minoritov a Trnavskej univerzity.

Záver konferencie bol uzatvorený živou a plodnou diskusiou k prednášaným témam. Prednesené príspevky budú publikované v našom najbližšom vydaní časopisu *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ*.

Štefan Lenčič

SPRÁVY Z KONFERENCIÍ | REPORTS OF CONFERENCES

Správa o vedeckej konferencii *Košická diecéza vo svetle výročí – Ján Švec Slavkovian*, ktorá sa uskutočnila 4. novembra 2016 na Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Na pôde Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku sa v mesiaci novembri t. r. uskutočnila vedecká konferencia, ktorú v spolupráci s Katedrou filozofie a histórie pripravili -Inštitút cirkevných dejín a Arcibiskupský úrad v Košiciach. Konferencia sa konala v priestoroch Malej auly TF na Hlavnej 89 v Košiciach a konala sa pri príležitosti 105-tich rokov od narodenia a 40-tich rokov od smrti kňaza, básnika a prekladateľa Jána Šveca Slavkoviana. Usporiadatelia konferencie mali za cieľ prispieť k širšiemu a lepšiemu poznaniu kňazskej osobnosti Jána Šveca.

Konferenciu otvoril prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD., dekan Teologickej fakulty, ktorý prítomných hostí, prednášateľov, príbuzných kňaza Jána

Šveca a ostatných ľudí srdečne privítal. Pán dekan hneď na začiatku pripomenul, že je rád, že Teologická fakulta každoročne pripravuje - okrem iného - aj historické konferencie, ktoré sú zamerané aj na profily kňazských osobností Košickej arcidiecézy.

Obsah konferencie pozostával z dvoch blokov prednášok. Prvý blok otvoril príbuzný kňaza Jána Šveca - Mgr. Pavol Krupka, ktorý prítomným predstavil životopisný profil Jána Šveca. Jeho prednáška bola obohatená aj o cenné a doteraz neznáme rodinné fotografie. V poradí druhú prednášku predniesol prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD., ktorý urobil kritický výskum, aj v zahraničných archívoch, a prezentoval prednášku s názvom: *Štúdia a akademický život Jána Šveca Slavkoviana*. Jeho prednáška, okrem iného, prispela k spresneniu niektorých dát a informácií, ktoré súviseli so štúdiom a akademickým životom predstavovanej osobnosti. Blok prednášok uzatvoril prof. PhDr. ThDr. Štefan Lenčíš, PhD., ktorý sa sústredil na pastoračné pôsobenie Jána Šveca v jednotlivých farnostiach a tiež na získané funkcie, ako napr. cirkevného sudcu, cenzora kníh, redaktora

vo vydavateľstve Verbum a iné. Celý tento prvý blok bol ukončený diskusiou a osobnými svedectvami prítomných.

Druhý prednáškový blok začala svojou prednáškou doc. PhDr. Marta Germušková, CSc., ktorá skúmala literárnu tvorbu Jána Šveca Slavkoviana a svoju pozornosť sústredila zvlášť na profánne i spirituálne motívy. Svoj príspevok obohatila aj o konkrétne ukážky z tvorby skúmaného autora. Hneď na začiatku svojej prednášky pani docentka aj vysvetlila dôvod toho, že široká verejnosť málo pozná tvorbu Jána Šveca: „*Ján Švec Slavkovian patril k významným reprezentantom modernej slovenskej katolíckej spirituálnej tvorby, či tzv. katolíckej moderny. Bohužiaľ, táto tvorivá osobnosť – podobne ako i ostatní predstavitelia katolíckej moderny, boli vytesnení z literárneho i spoločenského života najmä preto, lebo bývalý režim sa z ideologických dôvodov v povojnových rokoch veľmi kruto vyrovnával najmä s duchovnými dejateľmi. Mnohých z nich aj väznil. To bol i prípad Jána Šveca Slavkoviana, preto sa jeho tvorba ocitla na indexe a on sa stal ostro kritizovaným spisovateľom.*“

Poslednou a pritom veľmi zaujímavou bola prednáška biblistov: doc. Róberta Lapka, Th.D., PhD. a Dr. Juraja Feníka s názvom *Prínos Slavkoviana pre biblické prekladanie a biblickú vedu*. Len malý okruh ľudí vie, že Slavkovian bol veľmi plodný na poli biblických prekladov. Autorom sa podarilo prezentovať, predovšetkým na základe pramenných dokumentov, ktoré sa našli v pozostalosti kňaza Jána Šveca, jeho prekladateľskú činnosť Svätého Písma z latinského jazyka. Prítomným boli prezentované aj konkrétne ukážky jednotlivých prekladov a porovnania s inými prekladmi.

Aj druhý prednáškový blok bol uzatvorený diskusiou, v ktorej zazneli opäť osobné svedectvá, napr. aj prof. ThDr. Jozefa Jaraba, PhD., rektora Katolíckej univerzity, ale aj ďalších prítomných. Z čestných hostí na tejto konferencii treba spomenúť aj Mons. Stanislava Stolárika, diecézneho rožňavského biskupa a prof. Františka Trstenskeho, prorektora KU.

Štefan Lenčíš

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | *REVIEWERS*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity
Katedra historických vied
Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov
e-mail: peter.borza@unipo.sk

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity
Katedra historických vied
Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov
e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: jurko@ktfke.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhhorod National University
Faculty of History
Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,
Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000
email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.lencis@ku.sk

ThLic. Tatiana JANOČKOVÁ, PhD.

Čanianska 5

044 14 Gyňov

e-mail: janockova.tatiana@gmail.com

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

ThLic. Lenka STRAKOVÁ, PhD.

Janáčkova 51

080 05 Prešov 5

e-mail: strakova@speakwell.sk 114

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK, O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: martin.strbak@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*
ročník | *Volume* 5, číslo | *Issue* 2, rok | *Year* 2016

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2016 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok
web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hlavná 89, 041 21 Košice
web: www.icd.ktfke.sk
email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

EQUILIBRIA, s.r.o.
Letná 42, 040 01 Košice

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Fotografie na prednej a zadnej strane časopisu predstavujú polychrómovanú drevorezbu zobrazujúcu Madonu v arche oltára sv. Alžbety v katedrále v Košiciach z rokov 1473 – 1477.

Foto: S. Písecký a Ing. L. Spoločník

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: december 2016